„Mária Antónia"

Szinmű öt felvonásban

Irta

Szomory Dezső

Budapest 1914
Singer és Wolfner kiadása
VI., Andrássy-út 16.

Színpadokkal szemben kézirat.

*

A könyv megvásárlása senkit sem jogosít föl a darab előadására. Az előadás joga fölött a szerző rendelkezik.

*

A bármely nyelvre való fordítás jogát fönntartja magának a szerző.

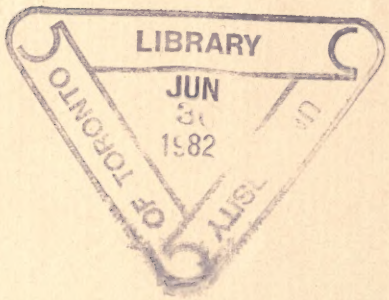

PH
3351
S96M28
1914

BUDAPESTI HIRLAP NYOMDÁJA. 11029

SZEMÉLYEK:

Mária Antónia		P. Márkus Emília
XVI. Lajos		Gál Gyula
A dauphin		Börzsey Margit
Madame Royale		Parányi Piroska
Erzsébet, a király nővére		Mátrai Erzsi
Lamballe hercegnő		Lánczi Margit
Polignac Gabrielle		Gyulai Edit
De Tourzel		Sz. Rosos Gizella
De Tarrente		Mátrai Ida
D'Henin		Hollós Rózsi
De Chimay		Pécsi Blanka
De Roche Aymon		Bánki Judit
De Makau		Bayer Gizella
Mirabeau	a nemzetgyülés tagjai	Bakó László
Barnave		Kürti József
Guillotin		Rajnai Gábor
Bailly		Mészáros Lajos
Siéyes		Bartos Gyula
Robespierre		Náday Béla
Rabaut St. Étienne		Pataky József
Malout		Gabányi László
Mounier		Szőts Pál
Camus		Bónis Lajos
Chapellier		Paulay Ede
De La Rochefoucauld biboros		Gyenes László
Saint Priest		Lugosi Béla
De Brezé, udvarmester		Ónodi Ákos
Broglie		Pataky József
Lambesc		Garamszeghy Sándor
Foulon		Mihályfy Károly
Breteuille		Lugosi Béla
Miomandre de St. Marie	gárdatisztek	Beregi Oszkár
Saint-Hubert		Földényi László
Des Mercery		Cziglán István
De Valory		Lubinszky Tibor
De Malden		Náday Béla
De Carria		Szőts Pál
Quentin Latour		Bodnár János

Gluck		Hajdu József
Hébert	a commune biztosai	Bartos Gyula
Manuel	a commune biztosai	Kürti József
Detournelles	a commune biztosai	Horváth Jenő
Cléry, a király komornyikja		Hajdu József
Santerre		Pataki József
Garat, igazságügyminiszter		Mészáros Lajos
Grouvelle, polgármester		Gabányi László
Sausse, füszeres		Rózsahegyi Kálmán
Simone, a felesége		Paulay Erzsi
Manyuka, az anyja		K. Demjén Mari
Brequin, éjjeli őr		Gabányi László
Ronsy, postakocsis		Mészáros Alajos
Drouet		Pethes Imre
Billaud		Szőke Lajos
Tanácselnök		Bónis Lajos
Egy tanácstag		Mészáros Sándor
Bault, porkoláb a Conciergerieben		Molnár László
Baultné, a felesége		Kiss Irén
Rosalie		V. Molnár Rózsi
Edgeworth de Firmond		Szőke Sándor
1-ső	őr	Lubinszky Tibor
2-ik	őr	Radnai János
3-ik	őr	Dénes Frigyes
1-ső	polgár	Fehér László
2-ik	polgár	Barna József
3-ik	polgár	Narczisz Gyula
1-ső	polgárasszony	Iványi Irén
2-ik	polgárasszony	Izsó Kálmánné
3-ik	polgárasszony	Veszpréminé

Nemesek, főpapok, királyi kiséret, a nemzetgyülés tagjai, királyi testőrök, nemzetőrök, commune-biztosok, polgárok, polgárasszonyok.

Történik: az I. és II. felvonás Versaillesban, a III. felvonás Varennesben, a IV. felvonás a Templeban, az V. felvonás a Conciergerieben. — Idő: 1789—1793.

Első előadása a Nemzeti Szinházban 1913. nov. 21-én.

ELSŐ FELVONÁS.

(1789 — egy juniusi nap a nemzetgyülésen, a versaillesi tanácsteremben. Fönn a terem oszlopai közt a trón, mely a királyt várja. Ajtók fönn jobbról és balról a háttér szögleteiben. És nyilt kijárások az oszlopok között.

Forrongó, zajos, agitált gyülekezet. A harmadik rend fekete tömegével szemben, mint egy nagy színes erdő, a nemesség és a klérus.

A tumultus közepén Rabaut-Saint-Etienne, remegőn és nekihevülve, beszélni próbál, de a hangját elnyeli a zaj. Bailly feléje hajlik, míg körülötte Siéyes, Malout, Barnave, Mounier, Camus, Guillotin, Chapellier és mások, harcias tömörülésben csak biztatják és üvöltenek. Néhány padsorral távolabb a Mirabeau bodros üstöke látszik, mereven és leselkedően, mint aki a maga pillanatát várja. Még távolabb, egészen egyedül, a fiatal Robespierre sápadt arca világit.

A termet a mennyezet üvegtáblái világitják.)

RABAUT-SAINT-ETIENNE (egy nagy fehér papirlapot lobogtatva): Mielőtt megjelenne a király, tiltakoznom kell ama régi szertartás ellen, mely szerint — *(A hangját elnyeli a zaj. A nemesség és a klérus egyrésze, mint egyetlenegy hang:*

„Elég!" „Elég!" „A királyit várjuk!" „Senki sem beszélhet!")

(Egy csomó hang, az összes képviselők Rabaut körül: „Ki mondja ezt? Ki tiltja meg?" „Halljuk! Halljuk!")

BARNAVE (túlkiáltva a zajt, a nemesség felé): Állítsák meg az időt!

(Zajos tetszés és taps. Egy csomó hang): „Úgy van! Úgy van!"

BARNAVE: Korbácsolják meg a tenger hullámait!

(Még lázasabb tetszés balról. S ugyanekkor):

SAINT-PRIEST (a nemesség körében): Szavak! Szavak! Voltaire nincs többé! Rousseau is meghalt!...

(Mire az egész baloldal egyszerre, mintegy triumfusban): Mirabeau él!

MIRABEAU (fölpattant. Az egész baloldal feléje fordul): Uraim, egyszerüen csak átveszem Rabaut-Saint-Etienne képviselőtársam indítványát. *(Dörgő taps és tetszés balról. És rögtön egy csomó kar fölött, feléje röpül a Rabaut nagy fehér papirlapja):* A király az itt egybegyült állami rendek élén, meg fog jelenni. Egy régi szertartás úgy kívánja, hogy e gyülekezet elnöke a királyhoz szólván, vagy csak egyszerüen üdvözölvén a királyt, köteles térdreborulni előtte. Uraim, az idő elmult, az efajta feudális hóbortok fölött — *(Zajos tiltakozás a nemesség körében, de a tetszés és taps még zajosabb balról)* — és akik mégis fönntartani kívánják, akik mégis megkövetelik e megaláztatást, azok nyilván nem franciák s nem ez ország

gyermekei! *(Viharos tetszés balról és lázas hangok:* „Antónia! Antónia kívánja, hogy térden csússzunk előtte! Antónia követeli!" „A királyné! Az osztrák nő!" „Antónia! Antónia!") A király hatalma a törvény. Személye tiszteletet parancsol. Ez rendben van. De senki itt közülünk nem hajtja porba a fejét. A föld nagyjai azáltal tünnek oly magasaknak, hogy térdre rogyva nézünk föl reájuk. Álljunk föl! *(Viharos tetszés és taps.)* Mondja ki a nemzetgyűlés . . . *(Harsogó* „úgy van! úgy van!" *a feketék tömegében és heves tiltakozás a nemesség és klérus részéről).*

SAINT-PRIEST (Foulon, Breteuil, Lambesc körülötte): Itt nincs nemzetgyűlés! . . . *(Lázas fölzúdulás a feketék tömegében:* „Elég! Elég") Itt állami rendek vannak, akik várják a királyt! *(Hangok:* „Elég! Elég!" *És a nemesség:* „Csend! Csend! Halljuk! Halljuk!") *(És Saint-Priest csak folytatva:)* Ha önök, mint harmadik rend, nemzetgyűléssé alakultak, ez az önök dolga . . . De ha önök szabadok, mi is szabadok vagyunk . . . *(Lázas tiltakozással:)* Itt nincs nemzetgyűlés! *(Taps és tetszés a nemesség és klérus körében.)*

(És a feketék tömegében egyszerre és harsogón:) „Nem térdelünk a király előtt" „Nem térdelünk! Nem térdelünk! Még ha Antónia akarja is! Csakis ő akarja!" „Antónia! Antónia!" „Úgy szereti a férfit Antónia, ha térdel előtte" . . . *(Többen kacagnak. És mások:)* „Nem térdelünk! Nem térdelünk!"

LA ROCHEFOUCAULD bibornok (fölállva és a har-

madik rendhez): A király nem kívánja, hogy önök szóljanak hozzá . . . Még azt sem kívánja, hogy üdvözöljék. Ez egy elintézett ügy. Az elnöknek nincs mit szólnia a királyhoz!

(Ebben a pillanatban a háttérből:)

ROBESPIERRE (élesen): Ime a kenyér La Rochefoucauld bibornok, amit a nép eszik! *(Egy kődarabnak rémlő, kiszáradt és fekete kenyeret hajít a nemesség felé.)*

(Akkor az egész baloldal megmozdul. Harsogó tetszés és taps:) „Úgy van! Úgy van!" „Ez a helyes beszéd! Erről van szó!" „A kenyér! A kenyér!" „Erről beszéljen! Ezt nézze meg! Szagolja meg! Harapjon bele!" „A népről beszéljen! A népről, aki éhezik, aki haldoklik — a népről!"

LA ROCHEFOUCAULD (megremeg és fölveti a fejét. És a végsőkig fölingerelve, és igen hevesen): A népet önök juttatták e kenyérhez, esküszöm! *(Zajos tiltakozás és kacagás.)* Ha a nép haldoklik, ez az önök műve! *(Zajos tiltakozás és kacagás.)* Az Úr sápadt arca előtt, önöktől kérem számon — *(Zajos tiltakozás.)*

MIRABEAU (fölállva, s a zaj fölött): Ám tessék! Itt vagyunk! Az Úr sápadt arca elmult, La Rochefoucauld, s a nép teste világít! Éhezünk! Szenvedünk! Meghalunk! És nem akarunk meghalni! *(Zajos tetszés és* „Úgy van! Úgy van!") Két évszázadig tartó pazarlás s rablógazdálkodás ásták meg azt az örvényt, amelybe a királyság már-már elmerül! *(Zajos tetszés.* „Úgy van! Úgy van!" „An-

tónia ásta meg!" „Antónia! Antónia!" „Elpazarolta az ország pénzét!" „Versailles! Saint-Cloud! Trianon! Elharácsolt milliók!" „Úgy van! Úgy van!") Két évszázad visszaélései, gazsága és gyalázata, kongatták meg azt az órát, amelyben, sajnos, szemtől-szemben állunk egymással, holott egyesülnünk kellene. *(Zaj.* „Úgy van! Úgy van!" „Micsoda nemesség! Micsoda klérus! Hazafiatlan! Gyalázat!") Mióta a király, a mind égetőbb szükség percében az állami rendeket egybehívta, mi itt mindannyian, szegény lenézett s leócsárolt harmadik rend, ismételten fordultunk önökhöz, az ország főpapságához s nemességéhez, hogy közösen velünk megkezdjék végre a menekvés, a megváltás, a megtisztulás munkáját! Ámde, ha elfordultak tőlünk, ha klérus és nemesség ridegen megtagadták a velünk való egyesülést, talán nem is annyira a holt tradiciókhoz való ragaszkodás volt, talán nem is annyira az elhantolt történelmi emlékek sírimádása volt, mint inkább a gőg, évszázadok olthatatlan gőgje, hogy velünk szóba álljanak — miért? Mert mi vagyunk a nép, mert mi vagyunk a népnek szenvedése, mert mi vagyunk a föld röge, elszikkadt és virágtalan, mert mi vagyunk az alázatosak, a kiéhezettek, a meghajszoltak és elkergettek, mert mi vagyunk a nyomortól illatosak s a verejtéktől szagosak, mert mi vagyunk az ekék sara, az utcák szemete, a rongy — mert mi vagyunk a fény a század alkonyában, a vértől csöpögő seb vagyunk, mely úgy

ébred, mint a nap! *(Lázas tetszés és mozgás.)* A harmadik rend, magára maradván, nemzetgyűléssé alakult. A harmadik rend, magára maradván, az általános nyomorúság visszhangjává lett. Hogyan, csak mi hallottuk volna a francia nép halálhörgését, a szabadság Golgotáján!? ... Hogyan, csak mi láttuk volna e rettenetes agóniát, a borzalmas teleket, aggok és gyermekek megfagyott hulláit, förtelmes fekhelyeiken?! Hogyan, csak mi követtük volna a halovány tömegeket IV. Henrik szobra elé, amint ott, megtébolyodottan, mint egy csodatevő szent előtt, térdre roskadtak mind s üvöltötték: Segíts! Hogyan, csak mi?! Hát önök, a klérus, az udvar, az arisztokrácia!? Önök tüzes paripáikat végighajtották a havon, szánkóztak! A téli fagy okozta nyomorban önök mulattak a jégen! *(Zajos helyeslés és:* Úgy van! Úgy van!" *balfelől és zajos tiltakozás a nemesség körében, mire Mirabeau kinyúlva és lázasan:)* A nép lelke beszél belőlem, megtiltom, hogy ellentmondjanak! *(Dörgő tetszés és taps balról:* „Úgy van! Úgy van!" *és hangok mind egyszerre:* „A nép éhezett és megfagyott s önök mulattak!" „Az udvar szánkózott!" „A királyné négylovas szánkón röpült a havon!" *S egy másik csoport:* „Úgy van! Úgy van!" „Antónia jégünnepélyeket rendezett!" „Ami a népnek nyomor, szenvedés, halál — Antóniának az mulatság!" „Úgy van! Úgy van!" *És mind egyszerre:* A nép éhezett! A nép megfagyott!)

MIRABEAU (nagyszerű fokozással): A nép tűrt! — bivalyok türelme, tengerek nyugalma! — jaj annak, aki fölkavarja! Még állunk itt! Még várunk! Kenyerünk nincs, hova menjünk el érte? Közviszonyaink elvadulva, iparunk letörve, kereskedelmünk megakasztva... tegyünk-e úgy, mint boltosaink, munkásaink, kézműveseink, akik lerongyolva és tönkremenve mind, százával váltanak koldusbárcát maguknak!? Mit tegyünk?! Rettenetes teleink után, nincs mit aratnunk e nyárban. A jég elvert mindent tavasszal... Tourain, Picardie, Valois éheznek és nincs elvetni való magunk jövőre. Mit tegyünk? A klérust nézzük, amint ragyogón és meghízva, zsírjából semmit vissza nem ad a népnek, aki táplálta századokon át? A nemességet nézzük, mely részben maga is ruinálva a királyság testén rágódik mint a féreg? Magát a királyságot nézzük, mely kuszált arcával idegen hatalmakhoz fordul titokban, mint a hold az éjben? A királynéra emeljük elrémült tekintetünket?... *(Harsány gúny:* „Óh, a királynéra! A királynéra!" „Micsoda reménység!" „Micsoda vigasztalás!") Három hadosztály indul Páris ellen — ellenünk! Van-e itt, aki fél? *(Zaj és kiáltozás:* „A flandriai ezredet Párisba rendelték..." *S egy más csoport:* „Brogliet is! Az elszászi hadosztályokat!") Versailles felénk kergeti a zsoldosai szurony- és ágyúerdejét. Van-e itt, aki fél?! *(Zajos kiáltozás:* „A flandriai ezredet! A A flandriai ezredet!") A király jönni fog — Cé-

zár! . . . van-e itt, aki fél? A francia nép meghalt, ha engedünk! Az általános tespedésből, milliók szenvedéséből, egyetlenegy hang szól, mint az erdőzúgás: szabadulni akarunk! Elnyomott vágyak, elrejtett epedések, lenyügözött aspirációk, keserű türelmek ébrednek e percben, kivirúlva s megtermékenyülve évszázados nyomorunk trágyadombján! Nézzünk körül, figyeljünk: . . . Dauphiné lázong, Rennes félreveri a katedrális harangjait, Páris megremeg, Páris! — vérfagyasztó, halálos orgona, százezrek hörgő tüdejével... mit jelent ez?! Szabadulni, mozogni, élni!... ezt jelenti! — szabadnak lenni, vagy meghalni! . . . ezt jelenti! *(Mennydörgő tetszés és kiáltozás nyeli el a hangját:* „Úgy van! Úgy van!" „Ezt jelenti! Ezt jelenti!" „Úgy van! Úgy van!" „Szabadnak lenni, vagy meghalni! . . . ezt jelenti!"

(Jobbról is zaj és hangok: „Fejezzék be!" „Elég! Elég!" „A királyt várjuk! A királyt! A királyt!) *(S ugyanekkor, a tumultusban, hirtelen, fönn jobbról, Miomandre de Saint-Marie vezetésével, néhány gárdatiszt jelenik meg, az érkező király előfutárjai, kihevült és ragyogó lovasok, amint egymásnak tömörülve s élesen, mint tenger széléről a viharba, a vad tömegbe kiáltanak:* „A király! A király, uraim! A király!" *(A nemesség és klérus megmozdul, egy részük föláll. Nagy zaj és tetszés.)*

BARNAVE (képviselőtársaihoz hajolva, akik köréje

csoportosultak): Tehát itt vagyunk a fordulónál. Mit tehetünk még?

CAMUS: Semmit.

SIÉYES: A király ismeri a nemzetgyűlés határozatait. A kérdés, miképpen dönt . . .

BARNAVE: Ez már nem kérdés. A király elvet mindent.

MALOUT (megremegve): Nem igaz! Nem lehet! Mirabeau statuáljon . . .

MOUNIER: Ez a helyes . . . Mégegyszer Mirabeau . . .

SIÉYES (a szavába vágva): Mégegyszer Mirabeau szögelje le az alkotmányos alapelveket . . . *(Több társával Mirabeauhoz siet.)*

CAMUS: Mégegyszer! Úgy van!

CHAPELLIER: A király nem lehet ennyire könnyelmű . . . Élet s halál kérdése ez . . .

BARNAVE: A király azt teszi, amit a királyné parancsol. Antónia döntött fölöttünk . . . döntött a nép fölött . . . Ha le kell, hogy mészárolja Párist . . .

(Mire többen, egyszerre, a szavába vágva s gyűlölködő tiltakozással: „Oh, megálljunk csak!" . . . „Lemészárolja!" . . .)

SIÉYES: Az osztrák farkasnőstény . . .

(S egy másik csoport, hirtelen, elszántan: „Ha a király ellenünk van . . ." *S ez terjed tova a padsorokon, mint a futótűz:* „Ha a király ellenünk van . . .")

BARNAVE (már-már egy egész tömeghez): A monarchia sorsa eldőlt . . .

MIND (lázasan): „Úgy van! Úgy van!" *(És hirtelen:)* Mirabeau statuáljon!... Mirabeau! Mirabeau!

(Már ekkor Mirabeau gyorsan előrejött. Az egész baloldal feléje tolong.)

BAILLY: Mirabeau képviselőtársunké a szó!...

(A nemesség és klérus meglepetve és tiltakozón fordul Bailly és Mirabeau felé: „Nincs joga szólani!" „Hallgasson!" „Mindent tudunk!" „Elég! Elég!")

(Mire a baloldal még hevesebben: „Halljuk! Halljuk!" „Csend! Csend!")

SIÉYES (ordítva): Ha a király ellenünk van... ha Antónia döntött fölöttünk!...

BAILLY: Csend! Csend!

HANGOK: Halljuk! Halljuk!

BAILLY (még egyszer): Mirabeau-é a szó!

MIRABEAU: E tragikus percekben még egyszer...

(Zajos: „Elég! Elég!" *a nemesség részéről. Nagy taps balfelől, tömörülés és harcias biztatás:* „Beszélj! Beszélj! Beszélj!")

MIRABEAU (folytatva): A nemzetgyűlés megjelöli... *(De a zaj láthatólag bántja és ingerli. Akkor, ama mozgások egyikével, mely tömegeket gázolna le, hirtelen előrelendül s kiált:)* A nemzetgyűlés fönntartja... fönntartja törhetetlenül,- *(mennydörgő tetszés és taps)* minden előbbi határozatát, melyek szentesítés végett fölmentek a királyhoz. E királyi jóváhagyás e pillanatban, sajnos, még lehet kétséges előttünk... *(Nagy zaj a nemesség körében:* „Hát várja meg!" „Hát várjanak!" „Úgy van! Úgy van!" „Nincs joga szólani!" „Sértés a

király ellen!" „Nincs joga!" „Hallgasson! Hallgasson! Hallgasson!") ...de ami soha, egy pillanatra nem lehet kétséges, ami tündöklő tisztán áll előttünk e percben, mikor fölöttünk a történelem őrködik, egyszerűen az, hogy a francia nemzet a maga létét köti ahhoz, hogy alkotmánya legyen, a francia nép az életét köti ahhoz, hogy szabad legyen! Minden feudális jogot, kiváltságot és haszonélvezést, adómentességet és a holtkéz jogait, kegyúri itélkezést, úrbért és jobbágyságot, megkülönböztető rangokat és címeket, kapitányságot és pallosjogot, a régi feudális hagyományok és privilégiumok minden félszegségét, minden igazságtalanságát, minden zsiványságát — a nemzetgyűlés eltörli. És megváltva és ragyogón, fáradt karunkat kitárjuk a jövőnek... *(Harsogó, lázas tetszés.)*

BARNAVE: Az ember szabad! *(S ezt sorra mind ismétlik körülötte, Siéyes, Malout, Camus, Mounier, Guillotin, Chapellier:* „Az ember szabad!" *És mások egyszerre:* „Alkotmány, egyenlő jog és törvény, mindenkinek!")

BARNAVE: Minden ember szabadnak születik és szabad marad és egyenlő egymással!

(Mind lázasabb tetszés és kiáltozás, most már az összes feketék mind: „Az ember szabad!" Az ember szabad!" *s akkor megnyilt az ajtó, s a király megjelent.)*

(Hirtelen csend. Minden merev és mozdulatlan.)

(A kísérete élén, De Brezé főszertartásmester mögött,

aki pálcájával kopog, XVI. Lajos láthatólag unottan és kedvetlenül jön előre. Az arca sápadt, a ruházkodása elhanyagoltnak tünik, az egész jelenség, holmi cézári fenség hiján, inkább bánatos és tévelygő. A nagy gyülekezet előtt kissé intimidálva, ösztönszerü félénkségében a klérust s a nemességét keresi föl nyugtalan tekintetével.)

(A trónra lépve, fölteszi a kalapját. Hasonló mozgás a nemesség és klérus részéről, mire rögtön, a feketék is fölteszik kalapjaikat. Nagy mozgás, moraj: „Ha önök... mi is..." „Ez helyes..." „Nincs különbség köztünk . . ." *A király meglepetten, néhány szót vált de Brezé főszertartásmesterrel, aki, miután fölsietett a trón lépcsőjén s térdenállva beszélt a királyhoz, ismét a képviselők felé fordul, a feketék irányában.)*

DE BREZÉ: A király parancsa, hogy az urak hajadonfőn legyenek.

(A harmadik rend rögtön le is venné a kalapját, amikor a nemesség felé fordulva, úgy látja, hogy emez födött fővel marad. „Ha ők is... mi is..." *Mozgás, moraj, az előbbi hangok és senki sem mozdul. A király unottan fölsóhajt, egy kézmozdulata van s rövid töprengés után leveszi a kalapját és leül. Mire az egész gyülekezet utánozza. A kedvetlenségnek, s a megelégedésnek vegyes érzelmei, a nemesség és feketék tömegében Moraj.)*

A KIRÁLY (végre, némi homályos és ingatag elhatározással megszólal): Uraim, amikor önöket, az állam

rendjeit egybehívtam, az volt a hitem, hogy ezzel minden tőlem telhetőt megteszek népeim jólétéért és boldogságáért. Az volt a hitem, hogy önök, mint a nemzet képviselői, ismerve egyrészről uralkodójuk üdvös szándokait, másrészről a francia nép igaz szükségleteit, buzgalmukban és honszeretetükben komoly munkához látandanak. *(Némi mozgás, nyugtalanság és türelmetlenség.)* Sajnos, csalódtam. *(Még nagyobb nyugtalanság.)* Immár két hónapja, hogy az állami rendek egybegyülvék és nem hallottunk és nem tapasztaltunk üres jelszavaknál, rendbontó határozatoknál és lázító beszédeknél egyebet. *(Nagy mozgás és nyugtalanság.)* A nemesség és klérus merő ellentét a harmadik rend szélső irányzataival és rendellenességeivel szemben. Az ország föl van dulva. Még sem vádolom önöket, uraim, sőt! még mindig azt hiszem, és azt akarom hinni, hogy a franciák a királyhoz való hűségükben és bizalmukban nem változtak meg. De tartozom azzal a királyságnak és tartozom önmagamnak is, hogy mindazon sajnálatos ellentéteket, melyek önöket egymástól, a közös alkotás kárára elválasztják, egyszerűen megszüntessem. E célból gyüjtöm össze önöket ismét körülöttem, mint összes alattvalóim közös apja jöttem el ide, hogy munkásságuk irányát és szellemét mégegyszer megjelöljem s egyben elfojtsam, ami zavaros tanácskozásaik során sérelem eshetett királyságom törvényein. *(Nagy nyugtalanság.)* Önök ismerik, uraim, az egyes rendek respektiv

jogait és tudják, hogy csakis e jogok keretein belül dönthetnek s határozhatnak, utólagos szentesítésem föntartásával. Éppen ezért törvénytelennek és alkotmányellenesnek kell kijelentenem a harmadik rend amaz intézkedését, amellyel, jogtalanul, nemzetgyűléssé alakult. Törvénytelennek és alkotmányellenesnek jelentem ki ez állitólagos nemzetgyűlés minden indítványát, döntését és határozatát, következésképp és királyi hatalmamnál fogva mindezen indítványokat, döntéseket és határozatokat eltörlöm és megsemmisítem. *(Nagy mozgás és moraj; a király egy papirlapot vett át de Brezétől.)* Ezzel szemben átadom itten királyi intencióim jegyzékét, mindazon reformokról és intézkedésekről, melyeket a közélet megtisztulása s a visszaélések megszüntetése érdekében kivánatosnak tartok s ugyancsak itt vannak fölsorolva a különböző kedvezmények és jogok, melyeket népemnek engedélyezek, s mondhatom, anélkül, hogy áltatni akarnám magamat, soha király, semmiféle nemzettel szemben bőkezübb nem volt, de viszont az is igaz, hogy talán nemzet sem volt, mely királyának atyai jóindulatát annyira megérdemelte volna, mint a francia.

(Nagy tetszés a nemesség és klérus körében, s lázas mozgás a feketék tömegében, ahol Mirabeau, áthajolva a padon, elámult s komor társait rángatja magához.)

MIRABEAU (a hangja halk, de remegő az elfojtott fölindulástól): Különböző kedvezmények és jogok,

melyeket engedélyez! . . . engedélyez! . . . Mintha a népnek joga királyi kedvezmény volna! . . .

(Zaj, mozgás. De a király folytatja:)

A KIRÁLY: Uraim, mindeddig csakis én vagyok az, aki népeim üdvéért fáradozom. Önökön áll, hogy atyai gondoskodásom, a maga áldásos hatásában, minél előbb érezhető legyen. Gondolják meg, hogy semmiféle javaslatuk és határozatuk törvényerőre nem emelkedhet az én külön jóváhagyásom nélkül. A közös munkára szólítom fel önöket a közjó érdekében. S ha valami sajnálatos balszerencse folytán, amire nem is akarok gondolni, magamra hagynának, úgy hát egyedül fogom elvégezni nagy és nemes munkámat a népért s egyedül magam leszek a nép igaz képviselője! Ezek után, uraim, megparancsolom, hogy rögtön különváljanak az egyes rendek, holnaptól kezdve, a számukra kijelölt termekben folytassák tanácskozásaikat . . . s az ülést fölöszlatom.

(S ezzel lejön a lépcsőn s megindul. Kísérete utat nyit előtte. A nemesség és a klérus egyrésze követi. Néhány gárdatiszt, köztük Miomandre de Saint-Marie, a küszöbön marad, őrködőn és mozdulatlan.)

(De a feketék nem mozdulnak. Egy csomóba verődve, mereven és elámulva néznek a király után, amint kivonul a teremből. A napfény megtörik a mennyezet üvegén s homályosodni kezd.)

ROBESPIERRE (a távozó király után): Szerencsét-

len... hová mégy! Hová indulsz! s micsoda utakon! aki szembeszállsz a nép akaratával . . .

(És többen egyszerre, Siéyes, Malout, Mounier, Camus, Chapellier és mások: „Megtévesztették . . . félrevezették . . .“ „Antónia! Antónia!“ „S hová juttatják rettenetes tanácsaikkal . . .“ „Mindez Antónia! A királyné! Antónia! Az ő udvara! Az osztrák nő kamarillája!“ „Eltörli, megsemmisíti a nép jogát... engedélyez! engedélyez!“ *S egy másik csoport:* „Ő írja elő a törvényt itt nekünk... a munkatervet . . . a napirendet . . . a házszabályokat . . .“ „Mindez Antónia . . .“ *S mind lázasabban hangzik már-már az összes ajkakon:* „Antónia! A királyné! A démon! Antónia! Antónia!“)

MIOMANDRE DE SAINT-MARIE (közeledve s roppant fölindultan): Uraim . . .

ROBESPIERRE (Saint-Mariehoz): Állítsák meg a királyt, mert meghalni megy!

SAINT-MARIE: Uraim, önök hallották a parancsot...

MIRABEAU (egy csoportban): A király tehát magához ragadja az összes jogokat, a föltétlen hatalmat, amelyet senki meg nem oszt vele!... Mi vagyunk a nép, a nemzet itt! Vajjon meghajlunk?

(Lázas kiáltozás, egyszerre mind: „Nem! A nemzetgyűlés nem engedhet cézári parancsoknak!“ „A nemzetgyűlés nem fogadhat el parancsot!“)

BAILLY (fölsiet a lépcsőn a trón irányában): A nemzetgyűlés folytatja a tanácskozást!

SAINT-MARIE (remegőn): Uraim, én nem azért vagyok itt, hogy vitatkozzam... Önök hallották a király parancsát...

MIRABEAU (néhány lépéssel előre): Mondja meg a királynak, hogy a szuronyok ereje gyönge a nép akaratával szemben!

(Lázas tetszés és kiáltás, mind egyszerre: „Úgy van! Úgy van! Mondja meg a királynénak! A királynénak mondja meg ezt! A királynénak! A királynénak!")

SIÉYES (hevesen a zaj fölött): Ami itt történt, amit itt a királytól hallottunk, hang, beszéd, formák, ez mind a királyné műve...

MALOUT: A hang a Jákob hangja... a test Ézsaué... *(Zaj és kacaj:* „Úgy van! Úgy van!")

SIÉYES (csak folytatva): Ami itt a király ajkán elhangzott, az osztrák zsarnokság sugallata. A francia trónon a király mellett Franciaország ellensége ül — egy női démon, Antónia!

MALOUT: XV. Lajosnak szeretői voltak, akik a nép vérét szították... XVI. Lajosnak csak felesége van, ami százszor rosszabb...

SIÉYES: Szeretői most a hölgynek vannak... Egy egész csomó... s mi fizetjük...

MOUNIER: A nép fizeti a királynői szerelmet...

SIÉYES (egy füzetet rántva elő): Itt van egy dal a versaillesi éjszakákról... itt egy másik a trianoni hajnalokról...

CHAPELLIER: Franciaország átka a királyné...

(Zajos: „Úgy van! Úgy van!")

CHAPELLIER: Antónia hívta be a flandriaiakat, az elzászi hadosztályt! Holnap a német császárt s a poroszt zúdítja ellenünk!

CAMUS: Ausztriába milliókat küldött a fivérének, a német császárnak! Ausztria javára kifosztja a francia népet!

CHAPELLIER: A királyné áruló a nemzettel szemben!

SIÉYES: A királynétól szabadulnunk kell... az ellenségtől szabadulnunk kell!

TÖBBEN, mind egyszerre: „Ez a helyes! Szabadulnunk! Szabadulnunk a királynétól! *(És lázas gyűlölködéssel:)* Szabadulnunk!"

MIRABEAU (a zajon túl): Barátaim!

BAILLY (egyszerre Mirabeauval): Uraim! Csendet kérek! Csend!

(A képviselők heves vitatkozásban az elnöki emelvény elé torlódnak.)

SAINT-MARIE (aki remegőn követi e vitát, most hirtelen Barnavehoz, akit megpillantott és kérlelőn s kétségbeesetten): Barnave...

BARNAVE (hidegen): Saint-Marie...

SAINT-MARIE: Hozzád fordulok e percben... Te, aki ismersz...

BARNAVE: Eredj. Semmi közünk egymáshoz...

SAINT-MARIE: Katona vagyok. A kötelességem teljesítem. Hű vagyok a királyhoz, az eskümhöz, a nevemhez!

BARNAVE: Mit törődöm vele...

SAINT-MARIE: Hallgass meg...

BARNAVE: Eredj.

(Ebben a pillanatban megnyílik az ajtó és egy csomó munkás vonul be. Ezek rögtön hozzálátnak az emelvények lebontásához. Serény és dübörgő kalapácsok hangzanak és por száll.)

(És hangok és taps az elnöki emelvény körül, a képviselők körében: „Ránk döntik a termet! Nagyszerű! Gyönyörű! Antónia eltemettet!" *S egy újabb tömeg torlódik az elnöki emelvény felé.)*

BAILLY (a munkások felé): Polgártársak, fölkérem önöket és szükség esetén parancsolom, hagyják abba... Itt a francia nép képviselői vannak és tanácskozni akarnak.

(A munkások, egyszerre mind, az elnökre néznek, s rögtön, csendes engedelmességgel, leteszik szerszámaikat. És egy szögletbe verődve tiszteletteljesen megállanak.)

CAMUS: Indítványozom...

BARNAVE (hevesen): Csak egyetlenegy indítványról lehet itt szó. Mondja ki a nemzetgyűlés, hogy napirendre tér a király javaslatai fölött, azokat nem tárgyalhatja és rendíthetetlenül megmarad előbbi határozatai mellett. *(Zajos tetszés és helyeslés.)* A nemzetgyűlés határozatai nem függnek csak a nemzetgyűléstől. Arról van szó, hogy kimondjuk végre a magunk szuverénitását. Mindez nem szentesítés kérdése. A király nem semmisítheti meg, amit nem szentesíthet. *(Zajos tetszés, taps, kiáltás:* „Úgy van! Úgy van!")

BAILLY: A nemzetgyűlés egyhangulag elfogadja Barnave képviselőtársunk indítványát.

MIRABEAU: Az immunitást! Az immunitást! Ki kell hogy mondjuk az immunitást! Uraim... nézzenek ki oda... *(Az ajtók felé mutatva:)* Figyeljenek! A folyosók telve szuronnyal... hallják a fegyvereket?... Az egész testőrség talpon... csak egy jelre vár. Ha önök nem mondják ki az immunitást, még ez éjszaka százával tartóztatják le önöket... Mondja ki a nemzetgyűlés, hogy tagjai sérthetetlenek, hogy aki akár a jelen ülésszakban, akár ez ülésszak végével, az itt kifejtett bármilyen nézetéért, elveiért, indítványaiért és beszédéért a nemzetgyűlés bármelyik tagját üldözni, letartóztatni és fogva tartani merné, legyen az magánember, vagy hivatalos személy, testület, törvényszék, vagy kirendeltség... hitvány és áruló a nemzettel szemben. A nemzetgyűlés adott esetben szigorúan büntetni fogja... *(A tetszés és zaj elnyeli a hangját:* „Úgy van! Úgy van! Elfogadjuk! Elfogadjuk!" *s ugyanekkor:)*

BAILLY: A nemzetgyűlés elfogadja Mirabeau képviselőtársunk indítványát.

(Óriás taps és tetszés.)

MIRABEAU (kiáltva): Úgy hát most rendben van!... Úgy hát most mehetünk!

BAILLY: Az ülést bezárom.

(A gárdatisztek néhány lépést előre jöttek. Az ajtók kitárulnak. S miközben a képviselők még egyre vitatkozva, különböző csoportokban elvonulnak, s a munkások gyorsan szétszedik és kihordják az emelvényeket, Barnave, a már-már üres teremben

Miomandre de Saint-Marie mellett halad el, amint ez éppen intett a tiszteknek, akik ugyancsak elszélednek. Még habozik egy pillanatig, s aztán visszafordul:)

BARNAVE (enyhén és inkább közönnyel): Ha az imént megbántottalak... bocsáss meg, Saint-Marie. Az ülésnek vége s ismét emberek vagyunk. Isten veled. *(S megindul.)*

SAINT-MARIE (fölindultan): Hát csak ennyi . . .

BARNAVE (hirtelen vissza és izzón): S mi minden még . . . amiről jobb ha hallgatok.

SAINT-MARIE: Beszélj . . .

BARNAVE: Elrémülve nézek reád . . . be cifra lakáj . . .

SAINT-MARIE (karon ragadva s hevesen): Barnave... megtiltom...

BARNAVE (lenézéssel, kivonva a karját): Óh, a kezemet . . .

SAINT-MARIE (csöndesen és fájdalmasan): Hát mi gyönyöröd van benne, hogy sértesz, hogy megalázol . . . *(Hirtelen keserűséggel:)* micsoda gyáva gyönyöröd, amikor tudod, hogy nem ronthatok neked . . . amikor tudod, hogy szeretlek, Barnave, testvérem . . . hallgass meg!

BARNAVE: Oh, szavak . . . mindez elmult. S aligha van mit mondanunk egymásnak.

SAINT-MARIE: Esküszöm, van.

BARNAVE: Isten veled.

SAINT-MARIE (rezignáltan): Isten veled. És kár . . .

BARNAVE: De hát mit akarsz? . . . Az idő rohan . . . Tudod, mi készül, mi ébred?

SAINT-MARIE: Nem tudom . . . nem akarom tudni...

BARNAVE: Téged is sodor az ár . . .

SAINT-MARIE: Oh, engem . . . mit jelent az — én tűrök és hallgatok. Neked szabad a jövő . . . nekem megtiltott és vak mint az éj. A multam: a régi hársak a Tuilériakban, ahová az anyád elvezetett, a nagy medence, amelyen kis játékhajómat feldöntötte a szél... ez mind, az életem — ez mind! Azontúl . . . fattyú és egyben főúri gyermek, az emlék elringat és elrémít . . . az anyád dajkált engem is . . . melletted nőttem fel, veled, — emlékszel, az ifjúságunk micsoda mámorában, micsoda egekben, ahová követtelek. Ideák, könyvek, remények, amelyeket megpengettél mint egy hárfát, utópiák és izzó képzetek, Voltaire, Rousseau, amelyekbe beavattál, titkos dalok holmi népjogokról, királyok földönfutásáról, vérző hajnalokról, fölperzselő tüzekről — a szabadságról, melyekben szédült lelkem megfürödt . . . nos hát nem! nem! hába! nem bírom, nem érzem! elborzadva és reménytelen be kell hogy zárjam a szemem. Vonzódva hozzád és mégis! elfordulok. A testvérem vagy, és mégis! merőben idegen. Szeretlek és mégis, nem tudom, ha nem a gyűlöletem! . . . Az anyai emlőről, mely mindkettőnket táplált, a föld rögéről, amelynek mindketten gyermekei vagyunk, más-más vihar sodor tova, te jössz, kigyulva, túl ez idők küszöbén

ki tudja! . . . én megállok itt, leszögelve e perchez és kész vagyok meghalni.

BARNAVE: Isten veled!

SAINT-MARIE (visszatartva): Nem érzek együtt veletek . . . Az egész forgatagból, a lázból, amely terjed, semmi sem érint . . . egy szó, egy hang, egy lehellet . . . semmi . . .

BARNAVE: Hallgass . . .

SAINT-MARIE: A tömegek sorsa . . . ti itt: a nép s a nemesség túl ott, s amit akartok . . . a vágyaitok, a harcaitok, zengő szavakban kigyulladt századok . . . esküszöm, nem! nem! nem bánt, nem érzem, nem érdekel! Millió évek jönnek utánam még . . . új katonák, új titánok és harsonák . . . mit bánom én! . . . Nép, tömeg, klérus, nemesség, nyomor és fény, jog, törvény s mi minden még, ami fölkavarja az utak porát, ahol megyünk, mióta! s még menni fogunk ki tudja meddig . . . mit bánom én! Mintha részeg volnék, a fejem szédült, a forgatag érzéktelen dübörög el mellettem, hadd menjen!

BARNAVE: Hallgass!

SAINT-MARIE: Elzárkózva és egymagamban túl vagyok rajtatok mind, a küzdelmeiteken, a népeiteken, a szabadságtokon, túl mint a sas a nyilt egekben, megnőve és remegőn egészen egyedül vagyok! A sorsom önmagamnak van lekötve, az életem önmagát perzseli föl, a lelkem a saját vérében vonaglik és kinlódom az örömtől és boldog vagyok a szenvedéstől . . .

BARNAVE: Elég! Elég! Eredj! Eredj!

SAINT-MARIE (ki sem várva): Barnave, mentsd meg a királynét . . .

BARNAVE: Szerencsétlen!

SAINT-MARIE (fölzokogva): Szeretek!

BARNAVE (fölkacagva): Óh, hát ez . . . hát ezért . . .

SAINT-MARIE (még hevesebben): Mentsd meg a királynét . . .

BARNAVE (undorral): Eredj . . .

SAINT-MARIE (elrémülve): Nem értesz?! . . . Akihez soha, fehér távoli árny, akihez soha nem ért a kezem, aki halovány homlokával föl-föl merülve a kertek homályán, sohasem hallotta, sohasem fogja meghallani, hogy szeretem! Nyomorult porszem, amit sodor a szél, ott gurulok el a lábainál, láttatlan és ismeretlen majdnem, ott roskadok meg némán előtte . . . Cézárok leánya, királynő! . . . szeretem! Mentsd meg . . . mentsd meg, Barnave, mentsd meg a királynét!

BARNAVE (elfojtott fölindulással): E nő sorsát nem én intézem . . .

SAINT-MARIE: Állítsd meg a gyűlöletet!

BARNAVE: Állítsam meg a tengereket?

SAINT-MARIE: Te vagy a tömeg élén, a nép lelke, ti mindannyian! Tiétek a reggel, a jövő, az élet, ki tudja! izzó ábrándotok egy új világra nyilik . . . én a magam keresztfáján elmaradok itt, vérző szívemmel az estén! Nézz meg! érts meg! ismerj reám . . . Elveszve és véres testemmel elkallódva az időben, mind akik hittünk, mind akik szeret-

tünk és föláldoztuk magunkat, érts meg! érts meg! egy végső ponton összeérünk, ahol a vágyaink végén, a kimérák végén, e földi létünk hiúsága van. Mind szenvedünk! mind szenvedünk! én! te! a királyné, mind! testvérem . . .

BARNAVE (meggyöngülve): Saint-Marie . . . *(De rögtön fölhorkanva):* Dehát nem! nem!

SAINT-MARIE (lázasan és nekilendülve): E termekben, ahol fehér homlokát nem éri csak a gyalázkodás, hadd mondom: Felség! te vagy mindnyájunk fölött királyné! Asszonyunk! Véges-végig e padokon, ahol a rágalom vonszolja el magát, itt és itt, ahol a szenny árad, itt és itt és itt, ahol a sár gurul a gyűlöletben, hadd mondom, Antónia...

BARNAVE: Hallgass!

SAINT-MARIE: Mind a tiéd vagyunk!

BARNAVE: Hallgass!

SAINT-MARIE: Mind szeretünk! Mind szeretünk! Mind szeretünk!

(Függöny.)

MÁSODIK FELVONÁS.

(Versailles. Egy terem. Magas ajtó-ablakok a háttér falában. Terrász, medencék, szobrok, az egész park látképe és távoli halmok az őszi égboltozat alatt. És ajtók jobbról és balról.

A terem sarkában, jobbról, ragyogó fiatal hölgyek társasága, Chimay, D'Henin, D'Ossun, Tarrente hercegnők, de Roche Aymon és de Makau grófnők, a nyílt ajkak piros rekkenségével énekelnek Gluck körül, aki hárfán kíséri őket. Az ének az „Orpheus"-ból való. Ugyanakkor Lamballe hercegnő, Erzsébet, Polignac Gabrielle, Tourzel asszony az ajtókon tul a terraszon.)

LAMBALLE (Erzsébethez a nyitott ajtóban): Óh, be zengő . . . be kedves . . . *(A terrasz felé:)* Erzsébet...

ERZSÉBET (közeledve és elragadtatással): Gluck! . . .

GABRIELLE (a küszöbön): Nekünk is szabad? . . .

LAMBALLE (álmatag): Be gyönyörű! . . .

ERZSÉBET: Az Orfeusz, ugy-e?

TOURZEL: Igen . . .

(A hölgyek bejöttek a terraszról.)

LAMBELLE (Erzsébethez): Nézze a Gluck kezét fenség... milyen fehér!

GABRIELLE (aki hallotta ezt): A hölgyek ajkát, milyen piros!

ERZSÉBET (hátrafordulva): És nézze künn, a nap leszáll...

(Távoli harangszó.)

A HÖLGYEK MIND: Angelus...

LAMBALLE (az ajtóknak fordulva és majdnem sírva): Isteni fény! Be kár! Be kár!

(Ebben a pillanatban Mária-Antónia a küszöbön. És a hölgyek mind egyszerre és megremegve): Felség... *(Az ének éppen véget ért.)*

ANTÓNIA: Óh, hát persze... tudtam... Gluck muzsikál...

GLUCK (szerényen): Itt gyültünk össze, hogy énekeljünk... titokban... Meg akartuk lepni felségedet az Orfeusszal...

A HÖLGYEK (akik énekeltek): Megtanultuk...

ANTÓNIA: Szíveim...

GLUCK: Ha meg akarná hallgatni felséged...

LAMBALLE: Óh, igen... igen...

ANTÓNIA (elhárítón és gyötrődve): A fejem fáj... *(És röglön enyhén, hogy megbékítse Gluckot:)* Bocsánat... *(És egyre gyötrődőn:)* De csakugyan... annyi minden... Nem is vagyok jól... Bármilyen gyönyörű zene... de csak gyötörne most... *(A hölgyekhez, más hang:)* Be kellett jönnöm Trianonból... annyi minden... *(Egy lélekzet:)* És talán nem is megyek vissza többé...

A HÖLGYEK (jobbról; egészen halk és ijedt hangok, mint egy sóhaj:) Oh ... *(Míg balról ugyanakkor:)*

ERZSÉBET (megdöbbenve): Antónia ...

GABRIELLE: Felség ...

LAMBALLE: Drága szívem ...

ANTÓNIA (majdnem sírva): Soha többé! ...

ERZSÉBET (térdre roskadva): Óh, Istenem ... mi történt? ...

TOURZEL (gyorsan a többi hölgyhöz): Gluck menjen el ... *(Suttogó hangok, mozgás.)*

(De már ekkor Gluck meghajlott és távolodni készült.)

ANTÓNIA (kinyujtott karjával Gluck felé): Szegény, drága ember ... az udvar többé nem énekel.

GLUCK (megremegve): Az időm letelt, felség?

ANTÓNIA: Mindnyájunk ideje. *(Egy perc.)* Kegyesen elbocsátom. *(Ismét egy perc.)*

GLUCK: Oly boldog voltam itt ...

ANTÓNIA: Mindnyájan oly boldogok ...

GLUCK: Sohasem fogom elfelejteni ...

ANTÓNIA: Nem is szabad, hogy elfelejtsen ... *(Egy perc.)* Campan asszonytól vegye át ... szerény hálám jeléül, amit magának szántam, Gluck. És Isten vele. *(A kezét nyujtja.)*

GLUCK (mélyen a kéz fölé hajlik, megcsókolja s aztán hátrálva, és a két karját kitárva búcsúképpen): Hölgyeim ... egy szegény vándor muzsikus megy tovább ...

A HÖLGYEK (akik énekeltek volt, egészen halkan): Orfeusz! ...

ERZSÉBET (enyhén): Dalos madár...

ANTÓNIA: Ha Bécsben, Gluck, megáll, vigye el, hogy mondjam... királynői üdvözletem. Ha ájtatosan lemenne egy este a kapucinusok kriptájába, művészkezével érintse nevemben az anyám sírboltját, s Josephus fivéremét, aki német császár volt. Zenész, akit az Úr megáldott, találjon egy hangot, amelyen olthatatlan emlékezésem fiatal éveimet sírja vissza, mindazt, ami élt, ami volt, a Burg! Schönbrunn! a Gloriette! amelyen a nap, kigyúlva, színaranyba füröszti a sast! Menjen, Gluck, menjen... nagyon szerettem mindig... talán látom is még... talán jobb időkben... egyszer, ki tudja... De most Isten vele...

GLUCK (már a küszöbön): Felség...

LAMBALLE: Be kár! Be kár!

D'HENIN (halkan): Ezt a szál virágot...

TARRENTE (egyszerre D'Henin-nel): Emlékül ezt a gyűrűt...

DE ROCHE AYMON (egyszerre a két másik hölggyel): Ezt a fátyolt...

ANTÓNIA (sírva): A Burg! Schönbrunn! A Gloriette! Óh, miért jöttem el Bécsből... miért jöttem el!...

A HÖLGYEK: Nem nagyon hizelgő reánk nézve...

ANTÓNIA (a hölgyekhez, akik mind körülötte vannak): Óh, bocsássatok meg... oly kedvesek vagytok mind... oly szépek és fiatalok, és ragyogók és... és tudom, szerettek... szerettek... én is, esküszöm, nagyon szeretlek szíveim mind... és mégis és miért... miért jöttem el... miért jöttem

el... francia királyné, miért hogy mégis... *(A hangja elfúl.)*

A HÖLGYEK (mind egyszerre): Drága felség...

ERZSÉBET (nyugtalanul és Lamballe, Tourzel, Gabrielle, akik követik): Dehát mi történt?! Mi van?! Egészen föl van dúlva felséged... oly sápadt... *(És ez ismétlődik a hölgyek körében, egészen halkan:* „Oly sápadt! Oly sápadt!")

ANTÓNIA (remegőn és egészen halkan): Óh Istenem... *(S egy lázas intése, egy fölindult hangja... és a hölgyek még közelebb kerülnek hozzá. És akkor csendesen, valami lappangó rémülettel):* Négy gyertya égett az este a tükröm előtt, a kis asztalomon. Egész egyedül voltam a szobában Campan asszonnyal, aki éppen fésülni készült. A kibomlott hajammal közeledem a tükörhöz, amikor hirtelen, az egyik gyertya, a legszélső, kialszik. „Valami légáram" — mondja Campan asszony, s magam is ezt gondoltam. De ekkor, rögtön, a második is kialszik, a harmadik... mintha valami fagyos és láthatatlan kéz oltaná el a lángot. „Ha a negyedik se égne tovább, — mondom Campan asszonynak, — úgy hát ez számomra valami végzetest... a legrosszabbat jelenti." Várunk. S egyperc múltán, hirtelen... hogyan, miért, nem tudni, az utolsó gyertya is kialszik. *(És a hölgyekhez, akik beszélnének; s már-már hevesebben:)* Óh, tudom... tudom... minden magyarázatot tudok, mindent, amit ki lehet gondolni... hibás gyertyák, a nedves égők bennök... mindent, ami meg-

nyugtathatna... amivel csalhatnám magam... És nem... és nem... és mégsem... oly titokzatos volt... oly ijesztő, elhaló fény... oly kisérteties! ... a sorsom! vajjon? a sorsom, nem? ...

A HÖLGYEK (ijedt és nyugtalan hangok): Óh, drága felség... rémképek... nem szabad...

ANTÓNIA: Mikor a Burg márványtermében búcsúztatott az anyám... emlékszem, ezt mondta: „Leányom, Tónikám, bár lelki szemeim előtt a versailles-i trón minden fényét kibontja, csak könnyeim vannak és szenvedek!“ Dehát miért? Dehát miért? Miért kellett hogy sírjon, hogy szenvedjen? Miért kell, hogy a könnyek mindenütt nyomon követnek?... Amikor bevonultam Párisba...

ERZSÉBET: Óh, hagyja ezt felséged...

TOURZEL: Mikor felséged bevonult Párisba... a nép ünnepelte!

GABRIELLE: Egész Páris szerelmes volt felségedbe...

ANTÓNIA: A Szajna mentén, a Louis XV.-téren, a tribünök bedőltek, a tömeg egymásnak rontott... százával pusztúltak el, akik ünnepeltek! Véres virágok között, emberhaláltól förtelmes nyomokon, mikor végre Versaillesba értem, hirtelen kigyult az ég, egy rettenetes villámlásban. Elsápadtan, kéz-kézben a királlyal, alattunk megrengett a föld: egy irtóztató dörej gurult tova a mennyeken és átharsogta a végtelent.... De hát miért? De hát mit jelent mindez?... De hát éveken át miért követnek múlhatatlanul tragikus emlékek, miért ijesz-

tenek, miért fenyegetnek, miért kábítanak el... miért zárnak körül, mint egy erdő? De hiszen nem volt egy napom, egyetlenegy napom, mióta itt vagyok, hogy zavartalanul boldog lettem volna... a fülem még egyre zúg, minden idegem reszket... a rémület! félek... félek... tele vagyok balsejtelmekkel... kialvó gyertyák, amint az arcomat nézem... amit megérintek, amihez közel érek... félek, félek és féltelek benneteket mind... téged, hű Erzsébetem, téged, drága Lamballe, Polignac Gabrielle, kis szőke D'Henin princesz, De Tarrante, Tourzel, D'Ossun... ha mennétek, ha ti is mennétek, ha elhagynátok, ha menekülnétek... az úti batárok fölkészültek... várnak! lóváltásról is gondoskodva van a határokon... csak mennétek, csak mennétek, a magam nyugalmáért is csak mennétek... valami olthatatlan métely terjed körülöttem, a ragály! — ki tudja, micsoda kínt, micsoda nyomort, micsoda éjszakát hozok reátok mind!

A HÖLGYEK (elrémülten): Oh, nem . . . nem felség . . . micsoda rettenetes szavak . . .

ERZSÉBET (kétségbeesetten): Elég... könyörgök... elég . . .

ANTÓNIA: Páris forrong . . . Páris! négysarkából a város . . . kőtömegek, zord házsorok, izzó terek, az utcák mélye, mind nekem tör, mind felém indul, mint a tengerek . . . mind felém liheg, emberek, asszonyok, gyermekek: — Antónia! Antónia! Százezrek ajkán az én nevem vonaglik,

megsebzett, meggyalázott, meghurcolt — királynő! véres fogak az én nevem marcangolják, feldühödve a prédán, mint a tigrisek! A harang nekem szól, hang, beszéd, sikoly csak engem sodor, szennyes dalok útszéli gitáron mind nekem pendülnek, s a durva szitkok, ittas hörgések, fenyegetés és röhejek, — Antónia, Antónia! a farkasnőstény! Antónia! Csak én! csak én! százezrek szívében az osztrák bestia, a démon! Messalina! — a gyűlölet csak én! Dehát hogyan? Dehát hogyan? Dehát miért? Dehát mit tettem ellenük, dehát miért?

ERZSÉBET (kétségbeesetten): Hallgasson meg felséged . . .

TOURZEL: Százezrek imádják felségedet . . .

GABRIELLE: Ne törődjék felséged . . .

D'OSSUN: De hiszen oly magasan van e nyomorok fölött . . .

TOURZEL: Amiért holmi csőcselék fölkavarja az utcát, s néhány vad ember szónokol . . .

D'OSSUN: Még vannak katonák . . .

LAMBALLE (kétségbeesetten, majdnem sírva, elkényeztetett gyermek, az összes hangokon túl): Óh, Istenem, be unatkozom!

A HÖLGYEK (mind egyszerre és megdöbbent mosolygással): Óh! . . .

(És a királyné elámulva néz föl rá.)

LAMBALLE: Hát igaz . . . ha szabad panaszkodni . . . Először azt a kitünő jó zenészt meneszti felséged . . . holott az udvarnak oly kedves szórako-

zása volt s magam is szerettem látni, amint nagy fehér kezével a hárfát csipkedi. Aztán még mindenféle borzalmakat említget felséged, itt gyötri magát ok nélkül, valósággal feldul mindnyájunkat, oly ideges vagyok, oly ideges vagyok, és nem értem, de hát miért mindez, nem értem . . . Olyan mulatságos lehetne itt minden, olyan vidám . . . nem értem.

ANTÓNIA (hangtalan): Vidám . . .

LAMBALLE (mind idegesebben): Hát hogyne . . . Hisz azért élünk, hogy vidámak legyünk, hogy mulassunk, hogy kacagjunk és nem azért, hogy...

ANTÓNIA: Hallgass . . .

LAMBALLE (durcásan): Nem hallgatok . . . *(Mozgás és hangok a nők körében:* „Drága Lamballe . . . Hercegnő . . .")

ANTÓNIA: Dehát nem érzed?

LAMBALLE: Csak azt érzem, hogy fiatal vagyok, hogy szép vagyok, hogy élni akarok . . . gyönyörü ősz van, és itt vannak még a virágok és az ég kék még este is és az éjszakák illatosak és a víz úgy pereg, mint a gyöngy, a medencékben . . . és a lelkem, elmámorosodva, mintha fölolvadna a vágytól, hogy boldog legyek, hogy mulassak, hogy szeressek . . . mit bánom én Párist és ami ott van, az utcákat, a tereket, a szomoru népeket és minden, mit bánom én, mit törődöm vele, nekem itt van a királyság régi fénye, a végtelen kertek, ahol nekem virul minden, a márványkútak,

ahol nekem zeng a víz, a szobrok mind, amelyek ismernek . . . Versailles, ahol születtem!

ANTÓNIA: Gyermek . . .

LAMBALLE (mind lelkesebben): Óh, ha csakugyan szeretne felséged! . . . *(A hölgyek felé:)* Nem igaz? ha csakugyan szeretne bennünket, micsoda nagyszerü bált rendezhetnénk ma este! A flandriai ezred most vonul be . . . *(Az elvonuló ezred zaja alantról:)* gyönyörü tisztek, mind táncosok... Inthetek a zenének?

A HÖLGYEK (mind a királyné körül, egyszerre és vidáman): Oh, igen . . . igen . . . drága felség, engedje meg . . . hadd táncoljunk . . . hadd táncoljunk . . . engedje meg . . .

(De már ekkor Lamballe intett is . . . Holmi rövid és kusza vita hangzik föl alantról, egy-egy parancsszó, az emberi hangok zür-zavarában. És hirtelen az egész zenekar, harsogva: — a Marseillaise.)

ANTÓNIA (elrémülten): Oh! halljátok! amit Rouget de L'Isle talált ki a népnek . . .

LAMBALLE: Mindegy! Táncoljunk! Táncoljunk!

(Már ekkor táncolnak is, kéz-kézben, egy hosszu füzérben, a hölgyek mind.)

ANTÓNIA: Oh, a Marseillaise-re! *(És hirtelen az ablakhoz sietve:)* Elég! Elég!

(Ebben a pillanatban a király, balról. Guillotin doktor követi. A zene is megszünt, a csapatok elvonulnak.)

A KIRÁLY: Ha zavarok . . . *(A királynő idegenkedve néz Guillotinra.)* Be akartam mutatni felséged-

nek . . . az udvarnak . . . egy igen érdekes ember, a nemzetgyűlés tagja, orvos és filantrop . . . *(Guillotin felé:)* Bocsánat . . . a nevét . . . elfelejtettem . . .

GUILLOTIN (meghajtva magát): Nevem: Doktor Guillotin!

(Ekkor mind megbámulják a hölgyek, kíváncsi és mosolygó tekintettel. Apró, elfojtott kacagás is hallatszik.)

A KIRÁLY: Ah, igen . . . doktor Guillotin . . . Magam kérettem Versailles-ba, amennyiben egy igen figyelemreméltó mehanikai találmánya van, ami engem nagyon érdekel, mert hiszen szabad óráimban, ugyebár, magam is foglalkozom efajta mehanikai munkákkal . . . mondom, nagyon érdekel, nagyon érdekel, és gondolom, felségedet is mulattatni fogja . . .

GUILLOTIN (a királynőhöz): Felséged előtt bizonyára ismeretes, hogy találmányom szoros kapcsolatban van azokkal az új büntetőjogi törvényekkel, melyeket a nemzetgyűlés a napokban dekretált. Nevezetesen a halálbüntetés terén azzal a módosítással állván szemben, hogy ezentúl többé — bocsánat a kifejezésért, — nem akasztunk Franciaországban, ellenben a bűnös fejét levágjuk . . . minden gondolatom és törekvésem, tiszta emberszeretetből, az volt, hogy egy olyan ügyes és humánus szerkezetet találjak, mely a kivégzés e formáját lehetőleg fájdalomnélkülivé tegye. E célból sikerült végre hosszas

fáradozásaim és kísérletezéseim után egy olyan kis gépezetet megkonstruálnom . . . ,

A KIRÁLY: Mutassa meg kérem őfelségének . . .

GUILLOTIN (egy nagy bőrdobozt nyitva ki és csak folytatva): Egy olyan kis gépezetet megkonstruálnom . . . *(Kivette a dobozból.)*

A HÖLGYEK (összetorlódva): Óh, nagyszerü! nagyszerü! milyen bájos! milyen furcsa! milyen kedves! milyen érdekes! Mint egy káposztavágó! De milyen kicsi!

GUILLOTIN: Ez természetesen csak modellje a gépnek, amit ő felségének bemutattam . . . Itt van a csapódeszka, a fejnyilás, a kés . . . mindez kicsiben, ismétlem . . .

A HÖLGYEK (érdeklődve): Óh, a kés! a kés! Mutassa . . . a kés! . . . Ez vágja le a fejet? Biztos? Nagyszerü! Lehetetlen! . . .

GUILLOTIN (finoman): Óh . . . Lehetséges . . .

ANTÓNIA (a hölgyek zajos érdeklődésére): Óh, hölgyeim . . .

A KIRÁLY (Guillotinhoz; roppant érdeklődve): Azaz, hogy a kés rossz. Mondtam már, a kés formája rossz.

GUILLOTIN: Ki fogom javítani.

A KIRÁLY (mindjobban belemerülve): Okvetlenül ki kell, hogy javítsa . . . A kés alakzata nem lehet félkör. Ez hiba. Már megmagyaráztam, hogy ez a félkörhajlás, némi hézagokat hagyván fönn, kockáztathatja a teljes metszést. A késnek okvetlen háromszögletünek kell lenni . . .

A HÖLGYEK (érdeklődve): Háromszögletünek? . . . Miért háromszögletünek? . . . Nagyszerü! Nagyszerü! Milyen mulatságos! . . .

A KIRÁLY (egyre csak magyarázgatva és rajzolgatva a gép körül): Ilyenformán, lássa, háromszögletünek . . . ezt itt vegye ki . . . ezt a két rugót erősítse meg . . . talán ide egy harmadikat . . . hogy az állvány jobban feszüljön . . . egy új kést szerkeszt, amint azt itt lerajzoltam, pontosan háromszögletüt és ügyel arra, hogy egy sikban legyen az alsó karikával, hajszálnyira egy sikban . . . így aztán tökéletes lesz . . . pontos . . . hibátlan . . . kitünő.

A HÖLGYEK: Milyen nagyszerüen érti ő felsége . . . Hát persze . . . hogyne . . . hiszen mehanikus . . .

GUILLOTIN: Nagyon köszönöm felségednek. És pontosan felséged becses tanácsai és intenciói szerint apróra ki fogom javítani.

A KIRÁLY: Tegye azt. És még egyet. Hogy fogják nevezni ezt a gépet? Valami pittoreszk elnevezés kellene, valami igen találó és franciásan szellemes . . .

A HÖLGYEK: Valami igen pittoreszk . . . igen . . . igen . . . igaza van ő felségének . . . mindenre gondol ő felsége . . .

GUILLOTIN: Valami pittoreszk, istenem . . . Egyszerüen a nevem után nevezték el, felség . . . s úgy mondják . . . guillotine.

A KIRÁLY: Hm! guillotine . . . elvégre nem rossz, nem rossz . . . talán ötletes is, nem tudom . . .

A HÖLGYEK: Nagyon ötletes! Nem elég pittoreszk! Elég jól cseng . . . olyan élesen cseng . . . A guillotine! a guillotine! *(Kacagás és taps.)*

A KIRÁLY: Mint minden új név . . . meg kell szokni.

ANTÓNIA (a hölgyekhez): Óh, szíveim, talán jobb volna . . . *(Egy intése van.)*

A HÖLGYEK (a királynéhoz, halk kacajban): A guillotine! A guillotine!

ANTÓNIA (kábultan): Hát igen . . .

ERZSÉBET (nyugtalan): Felség . . .

LAMBALLE (a királynéhoz): Fogunk táncolni ma este . . . A guillotine tiszteletére!

ANTÓNIA (Erzsébethez): A királlyal akarnék maradni . . .

GUILLOTIN (a hölgyek felé, meghajtva magát): Hölgyeim! . . .

A HÖLGYEK (távolodva és kacagva): A guillotine! A guillotine! Meg kell szokni . . . Háromszögletü kés! Ez biztos, lemetszi a fejet! Óh, be rettenetes! Óh, be mulatságos!

LAMBALLE (a hölgyekhez, győzhetetlen): Fogunk táncolni ma este? Fogunk táncolni ma este? *(Eltünik a többi hölgyekkel, a hangjuk elvész.)*

A KIRÁLY (Guillotinhoz): Úgy hát Isten vele! . . . *(És gálánsan:)* És többé nem fogom elfelejteni a nevét . . .

GUILLOTINE: Óh, a nevem nem is fontos, felség . . . csak az alkotás maradjon meg az emberiség javára! *(Meghajtja magát a királyné előtt.)*

ANTÓNIA: Isten vele, kedves filantrop.

(Guillotine el.)

A KIRÁLY: Úgy láttam, nem nagyon érdekelte felségedet . . .

ANTÓNIA (leplezett fölindulással): Óh, istenem, oly sokat láttam már efajta találmányokat és gépezeteket . . .

A KIRÁLY: Látott? . . .

ANTÓNIA: Óh, éppen felségednél . . . a sok mindenféle acélszerkezeteket, amiket kitalált, titkos kulcsokat és lakatokat . . .

A KIRÁLY: Ezekre büszke vagyok . . .

ANTÓNIA (csak folytatva): Mikor heteken át a műhelyeibe zárkózott . . .

A KIRÁLY (kitérőleg): Mindenesetre sajnálom, ha itt, a hölgyei között megzavartam . . .

ANTÓNIA: Oh, a hölgyeim — gyermekek! Felséged nővérén kívül . . . drága hű Erzsébetem . . . aligha van, aki megért. A kis Lamballe unatkozik, szegény szívem . . . a többiek fölött is lemegy a nap... Versailles alkonyodik. Mint az estében a vándor, egészen magamban vagyok.

A KIRÁLY: Antónia . . .

ANTÓNIA: Napok óta alig láttam felségedet . . . Minthogy nem jött át hozzám Trianonba, én jöttem vissza ide . . . Sajnos, reggel nem láthattam, felséged vadászott Rambouillet-ben . . . Délután be volt zárkózva a lakatosaival . . . az imént ezt a . . . nem tudom . . .

A KIRÁLY (kisegítve): Guillotin . . .

ANTÓNIA: Guillotint prezentálta... dehát, ugyebár, mindez kevés, hogy beérjem, mindez, istenem, hogy mondjam... talán vannak fontosabb, égetőbb dolgaink, Sire, az idő múlik, napról-napra egy új vereség, hallotta az imént... a flandriaiak, hű ezrede mit játszott?!... A Marseillaise-t!

A KIRÁLY: Ez most egy igen divatos dal. Minden zenekar játsza.

ANTÓNIA (elképedve): Divatos?... Dehát nem értem felségedet... Mintha valami fejdíszről, egy női kalapról beszélne... Divatos! Holott ez nem fejdísz, nem kalap, Sire... ez a korona.

A KIRÁLY: A korona megsebzett Reims-ben... emlékszik?... A szent fölkenetés idején megvérezte a homlokomat, mikor a fejemre tették. A korona! Mit tehetek én?!...

ANTÓNIA: Király! Szent Lajos fia!

A KIRÁLY: A korona... töviskoszorú!

ANTÓNIA: Nem igaz!

A KIRÁLY: Tűrök!

ANTÓNIA (hevesen): Nem szabad!

A KIRÁLY: Antónia!

ANTÓNIA (mind hevesebb): Nem ismerem a királyi vért, mely lépten-nyomon meghátrál, tűr, hallgat és enged. Mária Terézia leánya! egészen más világban, harci harsonák közt, zengő fegyverzajban éltem, láttam az anyám poroszok ellen, magyarok ellen, kigyúlva, mint egy női titán! Ahol bárd kellett, ott volt a bárd, ahol sujtani kellett, sujtott könyörtelen... négy sarkában a világ a lábainál

hevert, Brüsszel, Madrid, Berlin, mind az övé volt, mind leigázta s nem várta meg, míg holmi rebellis tömegek feldöntik a trónt!

A KIRÁLY: Felséged sem indult e nyomokon . . .

ANTÓNIA: Sire, dehát még sem *én* uralkodom! Bár minden vád nekem zúdul, bár minden bajáért engem okol a nép, harag, düh, gyűlölet csak felém üvölt . . . mégsem én vagyok az, ugy-e, aki ez ország sorsát intézem . . . szegény, meghajszolt, nyomorult nő! — egy betolakodott, egy idegen! De hiszen eleget hallotta ezt felséged, éveken át e pillanatig, s mind megnőve, mind izzóbban, mind tébolyodottan, hogy maga is elhitte már, hogy magam is úgy hiszem végre: — az osztrák nő! az osztrák nő! . . . és hazátlan e földön, ellenség e trónon, a vágya Bécs, a vágya! — Ausztria!... Éveken át . . . mit mondja? . . . a csalódásokon túl vagyok már . . . ami álmokat szőttem hajdan Schönbrunnban . . . fiatal leány . . . micsoda álmokat! . . . vége. Éveken át, mellőzve, elhárítva, de hiszen mint fiatal nő, mint hitves sem kellettem felségednek, megalázva és elkeseredetten, mint egy éjszakában küzdöttem leplezett rágalmak, pletykák és befolyások ellen, míg végre, micsoda gyötrelmek árán, megnyertem egy kevés bizalmát, mondhatom-e — a szívét! Node, igen . . . ha hallgattam, ha én is csak tűrtem, elviseltem, mindez az én szerepem volt, a sorsom volt . . . nő vagyok és anya lettem . . .

A KIRÁLY: Antónia!

ANTÓNIA: Ha Páris felém hajítja a sarát, csak tűrnöm lehet, ha felséged tehetetlen ... Ha fuldoklom a szennyben ... királynő! Cézárok leánya ... hogyan meneküljek, ha felséged nem nyujtja a kezét?! *(Egy csomó mindenféle nyomtatványt kapva elő a ruhája zsebeiből; színes papirok tömege.)* Ez a sok szemét itt, nézze, ez mind, ez mind rólam szól, rólam zeng, rólam regél, egy csomó vers, százával a gyalázkodás, obszcén dalok, a trianoni éjszakáim, vad hajnalok, mikor a cédrus alatt merőben meztelen vagyok ... dehát miért ne? s hogy szűnjön meg, ha felséged nem gázolja le?!

A KIRÁLY: Szigorúan megbüntetjük ...

ANTÓNIA (a szavába vágva): Megbüntet, kit? Mit? Itt többé nincs senki, semmi ... Itt nincsenek többé egyesek, akiket büntetni lehet, itt nincs többé rend, törvény, fogság, a Bastille-t lerombolták. Az utcák, a terek, amint megmozdulnak, amint énekelnek! a provinciák mélye, amint fölhorkan, a katonák, amint az ablakaim alatt a Marseillaise-ra zendítenek, amit itt lát és hall, ez mind itt és ami odakünn van, mindez csak egyetlenegy hang milliók zajából ... nem rendbontás, nem zavargás, nem lázongás többé, nem Sire! ez a forradalom! Úgy kellene, hogy az egész országot, egész Párist fojtsa meg ...

A KIRÁLY: Nem akarok vért.

ANTÓNIA: Felséged a király, az Istentől való hatalom, felséged az állam, a monarchia, az évszázados jog és hagyomány ...

A KIRÁLY: Nem tehetek mást, mint hogy a királyság szent principiumaihoz törhetetlenül ragaszkodom...

ANTÓNIA: Ragaszkodik, mit jelent ez? Hogy meg is tartja őket? De hát hogyan? Hiszen alig van már, amit megtarthat.

A KIRÁLY: Asszonyom... *(Távolodni akar.)*

ANTÓNIA (visszatartva): Ne menjen el felséged... ne térjen ki e perc elől, mely talán soha meg nem ismétlődik többé... Ez egyetlenegyszer, mégis, nézzünk szemtől-szembe egymással, az örvény szélén, királyi házastársak... Én kész vagyok, értse meg felséged, én kész vagyok mindenre felségedért. Királyi hitves, aki az Úr előtt, keresztény hitemben megesküdtem, utolsó leheletemig kitartok felséged mellett, s követni fogom bármerre vesse is a sors. Nincs mit vesztenem ez odaadásban: királynői szívem készséggel áldozza föl magát, ha kell... e pillanatok nyomorában, elhagyva, megalázva, én kell, hogy legyek, aki szeretem! De tudni akarom, de tudnom kell, felségedért is, magamért is, a gyermekeimért, akiknek számadással tartozom, tudnom kell, hova indul felséged, mit akar tenni és mit mer! *(A király szava elé vágva és mind lázasabban:)* A nemzetgyűlés legyőzte felségedet. A nemzetgyűlés, imhol, klérussal és nemességgel egyesülve, mint szuverén hatalom, mint mindnyájunknál nagyobb hatalom, törvényt diktál, dönt, határoz, kormányoz, szemben az uralkodó minden jogaival, de sőt meg-

fosztva az uralkodót úgyszólván minden jogaitól — a harmadik rend lévén a többség, a legnagyobb erő, a nép! Páris fegyverkezik, az ország! A tömeg üvölt: Szabadság! Mit felel erre felséged?

A KIRÁLY: Mit felelhetek? Az alkotmányt aláírtam.

ANTÓNIA (izzón és remegőn): Jóhiszeműen?

A KIRÁLY: Csak a magam lelkiismeretének tartozom...

ANTÓNIA (a szavába vág): A színleléshez, Sire, ágyúk kellenek . . .

A KIRÁLY: Nem akarok vért, ismétlem . . .

ANTÓNIA: Dehát mit akar?! Elvégre, Istenem, mégis csak kell határoznia valamit. Ha csak azért engedett, hogy időt nyerjen, ha az alkotmányt csak azért írta alá, hogy holnap eltörölje, s fejedelmi fényébe visszatérjen, honnan veszi hozzá a fegyvereket? Ki van itt számunkra, aki megindulna? A Royal Allemand, a svájciak, Diesbach, Nassau, a Bercsényi huszárjai, Esterházy . . . egy marék zsoldos, idegen! Szövetségeseire sem számíthat, mert ezek mind királyok, akiknek nem kell alkotmány, népjogok, s ha egyszer megadta magát, bár látszólag is, többé nem segítik ebben. Mi marad tehát ez általtásból? Egy rettenetes ébredésünk, egy sikolyunk, egy hörgés, amint százezrek, ránkuszítva végül, átgázolnak rajtunk! De hiszen akkor még jobb, ha elmegyünk ez országból, ha menekülünk mind, földönfutók, kéz-kézben a gyermekeinkkel, akiket mindenükből kifosztottunk, a nagy útakon, mint a koldusok!

A KIRÁLY: Nem, nem, ezt nem ... Egy király, aki szökik ...

ANTÓNIA (kétségbeesetten): Úgy hát mit?! Menjünk!

A KIRÁLY: Nem lehet.

ANTÓNIA: Könyörgök.

A KIRÁLY: A kötelességem, hogy itt legyek ...

ANTÓNIA: Felséged gondolja meg, hogy elveszít bennünket mind!

A KIRÁLY: Nem azt mondta-e felséged az imént, hogy könnyű szívvel föláldozza magát?!

ANTÓNIA: Óh, dehát a gyermekeim ...

A KIRÁLY: Amíg itt vagyok, megtörten bár, de a király ...

ANTÓNIA: Ha ennél nem több ... férj, apa, gyermekek, család!

A KIRÁLY (keserű mosollyal): Felséged is úgy beszél már, mint a forradalom.

ANTÓNIA: Itt nincs többé királyság ...

A KIRÁLY (mélyen, forrón, olthatatlan mártir-türelmében): Azt csak én tudom, hogy van! ...

ANTÓNIA (ijedten, megpillantva Foulont): Foulon ...

(Távoli dobpergés, lódobogás és moraj.)

FOULON (halálsápadt. És elfojtott fölindulással): Broglie is itt van ... Breteuille ... Lambesc e percben érkezik ...

BROGLIE és BRETEUILLE (Foulon mögött, ugyancsak fölindultan): Felség, sajnos ...

(Ebben a pillanatban Lambesc, porosan, földúlt, megsebzett homlokkal, s amint éppen leszállott a lóról.)

ANTÓNIA: Mit jelent . . .

LAMBESC (grand seigneur): Ne nézze, asszonyom, rajtam e dicstelen jeleket . . . Nem katonákkal harcoltunk, sajnos, és nem kaptunk, csak köveket . . .

ANTÓNIA (remegőn): Óh . . .

A KIRÁLY (fölindultan): Még nem tudom, miért hagyta ott az ezredét . . . E zaj, nem értem . . .

ANTÓNIA: Ha parancsért jött . . . *(Gyorsan és hirtelen:)* A Royal Allemand s a dragonyosok akik ott vannak Párisban mind, a kövek ellen használták fegyvereiket. A svájciak viszont . . . Megmondják Bezenval parancsnoknak, ha ágyú kell... ám rajta . . . kelljen!

A KIRÁLY (ingadozóan): Talán mégsem . . .

LAMBESC: Már elkéstem e parancsot. Az ágyúk már működtek ma reggel . . .

ANTÓNIA (megdöbbenve és megtántorodva): Óh! *(A király is megremeg.)*

LEMBESC: Ha itt vagyunk, annyit jelent, hogy csapataink is erre kerültek. Nem lévén hozzászokva utcai harcokhoz, aggok, asszonyok, gyermekek, akiket legázolnunk kell . . . bevallom, nem birtunk a tömeg ezreivel és Párisból elvonultunk.

A KIRÁLY: Dehát megint mi történt és miért? . . .

FOULON: Amiért a flandriai ezredet Versailles-ba rendelte, felség . . .

BROGLIE: A nép ellen!

BRRETEUILLE A nép ellen! — üvöltötték a nemzetgyűlésen . . .

A KIRÁLY: Ki beszélt? Mirabeau-t megfizettük!

BRETEUILLE: Danton . . . egy új ember.

A KIRÁLY (tájékozatlanul): Nem ismerem . . .

BROGLIE: Barnave.

FOULON: Barnave a leghevesebben.

ANTÓNIA (fölkacagva): A flandriai ezredet! . . .

FOULON: Páris megrengett! Egyetlenegy hang „fegyverre!" s megindultak mind, mint a fergeteg . . . emberek, asszonyok, gyermekek . . . óh, főleg asszonyok! félig meztelenül, kibontott hajjal az ágyúk tetején, mint a fúriák . . .

ANTÓNIA (megremegve): Óh, ez nekem szól . . .

LAMBESC (a királyhoz): Ne várja meg felséged itt e tömeget. A királyság sorsa —

A KIRÁLY (a szavába vágva): Hogy itt legyek!

ANTÓNIA (hevesen): Nem!

BROGLIE (fölbátorodva): Kelet felé, Varennes irányában, ha megindítom a csapataim . . . Ezek födöznék felséged útját a határra . . .

A KIRÁLY: Az utamat?! A határra?! Hogy megszökjem?

ANTÓNIA (türelmetlen): Megszökjön! . . . Szavak! . . . Nem ezek döntik el! . . .

LAMBESC: Varennes-en túl, ott van Bouillé, egy egész hadosztály, aki hű és aki vár . . . S a határon az osztrák, a porosz . . .

ANTÓNIA (izzón): Jöhetnénk vissza, velük! egy rettenetes haderővel, a helyzet urai, Sire!

BROGLIE: Az egyetlen mód.

A KIRÁLY (ingadozón): Lehetetlen.

ANTÓNIA: Mind követnők felségedet . . . az egész családja, mind!

FOULON: Megszerezném az útleveleket . . . felséged s a királyi család, úgy mehetne, titokban . . .

A KIRÁLY: Beláthatatlan veszélyek . . .

ANTÓNIA: Ha *én* nem félek . . . ha senki sem fél . . .

LAMBESC: Kelet felé, a határra . . .

A KIRÁLY: Nem megyek . . .

LAMBESC, FOULON, BROGLIE (egyszerre): Sire . . .

A KIRÁLY: Nem. *(Balfelé indul.)*

ANTÓNIA (Lambesc, Foulon és Broglie felé:) Úgy hát uraim, hadd jöjjön Páris . . . így is jó . . . itt vagyunk . . .

A KIRÁLY (egy intéssel, hogy kövessék): Uraim . . .

ANTÓNIA: A kapuk, a rostély, zárva vannak odalenn . . . s itt van nekünk a gárda . . .

FOULON: A gárda, felség, áruló!

A KIRÁLY (megdöbbenve): A gárda? . . .

LAMBESC, BROGLIE, BRETEUIL (egyszerre a királlyal és megdöbbenve): A gárda, hogyan?! . . . ez nem igaz! A gárda nem! Ez nem lehet! Ez nem igaz! A gárda nem!

FOULON: Hetek óta figyelem . . . követem titkon . . . egy gárdatiszt . . . s egy csomó társa . . .

LAMBESC, BRETEUILLE, BROGLIE (megdöbbenve és hitetlenül): Óh . . .

FOULON (hevesen): Esküszöm . . .

ANTÓNIA (remegőn és tompán): Elég! Elég!

FOULON (csak folytatva): Barnave körül titokban . . . Barnave-val tárgyal éjnek idején . . . Egy sor

írása, amit lefoghattam, ha a két szememnek nem hinnék... *(Olvassa:)* „Barnave testvérem, várj meg ma éjszaka . . . a királyné . . .“

ANTÓNIA (megremegve): A királyné . . .

FOULON: Mit jelent ez?

A KIRÁLY: Ez még semmit sem jelent . . .

FOULON: E perc, felség, ha az ő művök volna! Barnave szaván ma Versailles-ba tör a nép . . .

ANTÓNIA (elrémülten): Elég! Elég!

BROGLIE: Ki az a tiszt?

BRETEUILLE: A nevét!

LAMBESC (hevesen): A nevét! A nevét! A nevét!

FOULON: Miomandre de Saint-Marie!

(Ebben a pillanatban Saint-Marie megjelenik. Mind megremegnek, egy-egy megdöbbent hang és csend. De kívülről a dobpergés és moraj közelebb ért.)

SAINT-MARIE (földultan és lihegve. Az egyenruhája meg van szakadozva, az egész jelenség meghajszolt és ijesztő): Kegyesen bocsássa meg felséged... a lovam összerogyott alattam, a lépcső alján, odalenn... úgy száguldtam. A sevrès-i hidat bevette a nép, s ime itt van Versailles alatt . . .

LAMBESC (nagyon hevesen): Ez önt aligha lepheti meg . . .

BRETEUILLE (közeledve): Saint-Marie . . .

BROGLIE: Mit jelent? . . .

ANTÓNIA: Uraim, csend! Imhol nincs időnk holmi vádaskodásra. A forradalmi szörny itt készül ellenünk . . . mi is úgy végezünk hamar, ez idők szellemében. Nincs törvényünk, nincs bíránk, de

hóhérunk sincs! Királynő, azt akarom látni, amint Miomandre de Saint-Marie igazságot tesz magán, s előttünk — meghal! *(S a karját a szeme elé tartja.)*

SAINT-MARIE (kábultan): Nem értem . . .

ANTÓNIA (izzón és kacagva): Már majdnem féltem!... *(Foulon kezéből kikapta a papirt, s Saint-Marie elé tartva, éles és könyörtelen hangon:)* Az ön írása ez?

SAINT-MARIE (megremegve): Igen.

ANTÓNIA: Ön járt Barnave-nál?

SAINT-MARIE: Igen.

ANTÓNIA: Ön tárgyalt e haramiával titokban, éjszaka?

SAINT-MARIE: Igen.

ANTÓNIA: Mi jogon mint katona, mint királyi gárdatiszt? mi célból?

SAINT-MARIE: Ezt nem mondhatom.

ANTÓNIA (nagyon hevesen): Beszéljen.

SAINT-MARIE: Nem beszélhetek . . .

ANTÓNIA (undorral): Ah! vigyétek! vigyétek! . . . *(És magánkívül, amint Lambesc és társai mozgására, akik megrohannák, Saint-Marie ösztönszerüleg a kardját érinti.)* Óh! a kardjához ért?!... úgy hát nem! egy percre még . . . hagyjátok itt . . . egy végső percre . . . nekem . . . *(Egy nagy, parancsoló kézmozdulata van az urak felé, akik távolodnak.)*

A KIRÁLY (elfojtott fölindulással és halkan): Felséged, félek, igazságtalan . . .

(De Mária-Antónia nem lát, nem hall. Remegőn és kigyulva, valami öntudatlan érzéke követi csak a zajt amint közeledik, az egész lelke itt van lekötve Saint-Marie előtt, aki halálsápadtan vár és mozdulatlan. A király is távolódott az urakkal, és senki sincs már itt, csak ők ketten.)

ANTÓNIA (izzón): Aki itt Versailles-ban, velünk és körülöttünk, a mi királyi fényünkből élt, aki az asztalunkról, kegyenc! elszedte a legjobb falatot, akire hajdan, Schönbrunnban egy pillanatra, nemes apród aki elémbe jött, megemeltem a tekintetem, akit fejedelmi anyám, Charles Quint-nek vére! a nevén szólított s kitüntetett s aki végül, e nyomorban most, elsőnek fordul el tőlünk s mint a patkány, menekül, Miomandre de Saint-Marie, megvetlek! megvetlek! megvetlek! Eredj! pusztulj! szabad vagy! De előbb . . . Méltatlan e keresztre . . . letépem . . . *(Letépte a mellérőt a rendjelet, s a lovagló ostort kiragadva a kezéből)* méltatlan a királyi kegyre, hitszegő, megbélyegzem . . . *(S az arcába sujt.)*

SAINT-MARIE (fölhorkanva): Óh . . . Nem bírom! Nem bírom! *(És megfordulva, hirtelen, vérig sebzett és titáni a szomszéd ajtók felé kiáltva jobbról:)* Saint-Hubert! Des Mercery! De Valory! Malden! Carria! Quentin-Latour! . . . *(Ezek mind megjelentek — fiatal gárdatisztek, földultan, s megsebzetten maguk is, mint Saint-Marie.)* Fogjátok le! . . .

ANTÓNIA (magánkívül): Ah!

SAINT-MARIE (fuldoklón): Mi itt mind, a gárda élén, kétségbeesetten védtük a hidat, körömszakadtáig, amíg csak lehetett. Ha nem haltunk meg: az életünk még odáig kell, amíg elvisszük magunkkal, amíg megmentjük felségedet! Mi itt mind, az Ur szent szívére megesküdtünk . . . *(A tisztek: Megesküdtünk!)* hogy akarata ellenére is, erőszakkal ha kell . . .

ANTÓNIA: Óh, a vakmerők! . . .

SAINT-MARIE: Egyetlenegy út van, ami szabad . . . egyetlenegy mód . . . *(Parancsolón:)* Felséged jön velünk . . . *(És mind közelednek.)*

ANTÓNIA (hátrálva): Óh, a szemtelenek!

(Ebben a pillanatban, odalenn, ezrek ajkán rekedten és fenyegetőn): Antónia! Antónia!)

SAINT-MARIE: Hallja, felséged, e gyilkos hadat odalenn?!

A HANGOK (még közelebb): Antónia! Antónia!

SAINT-MARIE: Felséged vérére szomjasan . . .

A HANGOK (egészen közel): Antónia! Antónia!

ANTÓNIA (elszántan): Nem félek! . . . *(Az ablak felé megy.)*

SAINT-MARIE (elrémülve): Ha az ablakhoz megy, az erkélyre . . . ha meglátják, felséged elveszett!

ANTÓNIA: Ám elvesztem! *(Fölrántja az üvegajtót.)*

SAINT-MARIE: Felség! . . .

A GÁRDATISZTEK (elrémülten): Óh . . .

A HANGOK: Antónia! Antónia!

SAINT-MARIE: Óh, álljon meg!

(De már késő. A tömeg ordít: „Ott van, ni!" „Gaz nőstény!" „Cudar!"

ANTÓNIA (már az erkélyen. És fogvacogva és hősiesen): No mi legyen az?! Jó estét! Versailles-ban szép az élet, mi?

(Röhej, fütty, fegyverzaj, ordítozás: „Gúnyt űz velünk! De büszke! Nem is fél! De fél a bestia! Nem igaz!")

ANTÓNIA: Itt vagyok magamban, franciák, védtelen, szerencsétlen!

A TÖMEG (egyszerre és rettenetesen): Kenyeret! Kenyeret! Kenyeret!

ANTÓNIA: Ha volna nekem . . .

A TÖMEG (röhej): Ah!! neki nincs! Neki! Nem ám! neki sincs! Szegény! Napok óta nem ettünk! Kenyeret! Kenyeret! Csak ágyúja van, ágyúja ellenünk! . . .

ANTÓNIA: Franciák! . . .

A TÖMEG: Aki lemészároltat bennünket . . . aki megesküdött, egész Párist kivégzi! . . . Farkasnőstény! Osztrák rima! . . . *(És hirtelen):* Fel az erkélyre! fel az erkélyre! Kötelet! Kötelet! Hadd nézzük meg közelebb! A szívét! A gyomrát! . . . Hadd nézzük meg! Hadd szagoljuk meg! A szívét! A gyomrát! A hasát! Kötelet! Kötelet!

ANTÓNIA (magánkívül s a zajon túl): Franciák!

(S már rohanó lépések a mélyben, a lépcsőn.)

SAINT-MARIE (elkészülten): Bajtársaim . . .

ANTÓNIA (megpillantva a királyt, aki megjelent): No lám, Sire . . .

A KIRÁLY (remegőn): Antónia . . .
ANTÓNIA: Idejutottunk . . . idevezetett . . .
A KIRÁLY: Jöjjön felséged . . .
ANTÓNIA (izzón): Még néhány perc és itt lesznek . . .
A KIRÁLY: Jöjjön felséged . . . nem engedem . . .
ANTÓNIA: Nem megyek!
A KIRÁLY: De hát mit akar itt?!
ANTÓNIA: Azt akarom, hogy meglássanak közel . . . hogy itt legyenek előttem mind . . . A szívét! A szívét! Úgy ám! Igen! Versaillesi estém, az utolsó! Köszöntelek!
A KIRÁLY: Antónia!
SAINT-MARIE (egyszerre a királlyal): Óh nem! nem!
ANTÓNIA: Farkasnőstény?! . . . Úgy hát igen! Az ajtókat! Hadd jöjjenek!

(Függöny.)

HARMADIK FELVONÁS

(Egy füszeres-bolt Varennes-ben, ahol Sausse a gazda. A törpe falak mentén, az alacsony mennyezet alatt, melyet korhadt gerendák tartanak, barnás fapolcok és fiókok sorakoznak a cimkék megtöredezett dicsőségével. Egy vidéki kis szatócs-üzlet homályba mártott, bánatos csendélete, a rothadó gyümölcsök, füszerek, petyhüdt zsákok, gyertyák és ostornyelek holt és merev nyomorával, amelyre a hold süt kívülről, a háttér ablakán keresztül. Jobbról egy törpe falépcső kanyarodik a felső hálókamrákba, balról egy kisebb kijárat, mig középütt a háttérben a küszöb is holdfényes a félig nyitott boltajtók között, és távoli ház-sorok látszanak az estében, távoli bolthajlások — Varennes! az utcák roskadozó kőkockáival, ahol a parazita fű kékes ezüstben fénylik a hold alatt.

Egy kerek asztal körül, melyen egy olajlámpás ég, Sausse, Simone, Manyuka ülnek. Rég vacsora után van. Odakünn egy toronyóra tiz órát üt.)

SAUSSE (roppant mulattatva, Manyukához): Jaj, Manyukám! Manyukám! Manyukám . . . Jaj, drága Manyukám . . . no még egy kortyot. *(Önt neki.)* Hát hogy is volt az hát? . . . *(És hirtelen*

Simone-hoz, aki a küszöb felé ment:) Hagyj nyitva, hagyj nyitva Simone... nem zárunk be, amíg nincs itt Ronsy, a posta, az ujságom! Addig le se fekszem, tudod jól . . .

(Valahonnan a boltivek alól, a Brequin zsolozsmája szól: az éjjeli őr, aki az utcákat járja:

„Hé ajtókat bezárjatok! bezárjatok!
Tüzre-vizre vigyázzatok! vigyázzatok!"

SIMONE: Az őr jön . . .

SAUSSE: Brèquin! Hát bánom én!... hát parancsolhat nekem, a városi ügyésznek . . . *(És gyorsan ismét Manyukához:)* Hát hogy is volt az . . . hát mondja csak az isten áldja meg . . . Maga látta, drága Manyukám . . . maga még látta a napkirályt, XIV. Lajost! azt a nagy marhát! . . .

MANYUKA: De láttam ám!

SAUSSE: Ember volt?! Mint mi? Ember?! orra-szeme volt? . . . keze-lába? . . .

MANYUKA: De volt ám! S micsoda! *(Egy vaskos korsót emelve föl, mely az asztalon van:)* Ilyen lábikrája . . .

SAUSSE: Azt a kutyafáját!

MANYUKA: Egyszer ott lestem Versailles-ban . . . egészen fiatal voltam . . . a kastély előtt, a kertben, a sok nép között, aki mind várta, hogy megjelenjen, hogy kikocsizzon . . .

SAUSSE: A napkirály! . . .

MANYUKA: Hát amint jön ki a kastélyból, amint jön le nagy lobogva a lépcsőn, hát a kocsija épp akkor

robog elő . . . „Majdnem várnom kelletett volna!“ kiáltotta mint egy hős kakas, borzasztó mérgesen . . .

SAUSSE: Óh, a gazember! *(Roppant érdeklődve és élvezve:)* Amint jött le Versailles-ban a lépcsőn s a kocsija éppen, hogy előállott?! „Majdnem várnom kelletett volna!“ Óh, a gazember! . . . holott nem is kellett várnia ugy-e, egy pillanatig sem kellett várnia, mert hiszen a kocsija épp akkor ért oda, amint éppen jött le a lépcsőn . . . Óh, a gazember! *(Simonehoz:)* Hallottad ezt? . . . *(És Brèquin-hez, aki éppen az ajtó előtt halad el az utcán:* „Tűzre-vízre vigyázzatok! vigyázzatok!“ Hé, Brèquin! hallottad ezt? . . . „Majdnem várnom kelletett volna!“ . . . Óh, a gazember! a gazember!

BRÈQUIN (morogva): Még nyitva a bót? . . . A tíz órát is elütötte már, vevő is aligha akad ma még egy szál. Varennes alszik. Manyukának is jobb volna tán ágyban lenni ilyenkor?

MANYUKA: Ne törődj velem . . . Akkor fekszem le, amikor jól esik.

BRÈQUIN: Hát csak éppen mondom . . . a barátság okából . . .

SAUSSE: Ne mondj semmit. Hallgass. A postát várjuk . . . addig nem zárunk be . . . *(Más hang.)* No még egy kortyot, Manyuka . . . ezekben a dicső időkben, hogy megérte! *(Önt neki és Brèquin-hez:)* Te is iszol egyet, komám? *(S ismét Manyukához, mind fokozódó elragadtatással:)*

„Majdnem várnom kelletett volna!“ Hát hogy is volt csak?! Hát mondja el . . . Brèquin is hadd hallja . . . hát mondja el . . . „Majdnem várnom kelletett volna!“ *(És fölháborodva az asztalt verdesve:)* Óh, a gazember! A gazember!

(Kívülről ostorcsattogás.)

SIMONNE (kipillantva): Óh, Ronsy! Végre!

RONSY (belépve): Jóestét . . . s a női kompánia . . .

SAUSSE (Ronsyhoz): Hol a pokolban csavarogsz ilyen soká? Nem győzünk várni, gazfickó . . . Add ide! *(Kikapja a kezéből az ujságját és a leveleit.)*

RONSY: Az út tele van rakva katonákkal . . . a nagy fehér országút Clermont-tól idáig s azon túl is, amíg a szem ellát . . . Dragonyosok, huszárok, micsoda lovaglás! . . . keresztül-kasul a mezőkön, szőlőkön, a sok katona, mint a sáskajárás . . . Csak úgy jöhettem előre, döcögve, a fegyveres áradatban. S nyeltem a port, félig megvakulva . .

MANYUKA (Ronsyhoz): Igyál egy pohárral, fiatalság! *(Simone-hoz:)* Tölts neki . . .

RONSY: Ez beszéd! Köszönöm . . . Egészségükre.

SAUSSE (Már elmerülve az ujságban): Éljen a nemzet!

BRÈQUIN (távolodva): Jóéjszakát, Sausse . . . No meg aztán . . . már bezárni a bótot . . . Hallottad? *(Vállon löki.)* Jóéjszakát . . . *(Kifordul az utcára, s rögtön óbégat:* „Hé, ajtókat bezárjatok! bezárjatok!“ *S még sokáig hallatszik a hangja messziről és elmosódva.)*

RONSY (az asztalnál a nők körül): Ördög tudja, mi van e forgatagban, mit söpör a szél, odakünn, az

éjben . . . ördög tudja! . . . Valami nagy szállítás, állami kincs, ami menne a határra, vagy jönne onnan . . . s amit őriz s kisér a katonaság . . . üsse a kő! Legalább így mondják a parasztok, mert ezek is mind künn vannak az útszélen, a zsenge szőlőknél, a legázolt vetéseiknél, feldühödve, mint a vadak, kapákkal, kaszákkal.... Mások meg ordítanak: „Nem igaz! Nem igaz! Szállítás, kincs, hazugság! hazugság! ezt is Antónia találta ki, az osztrák dáma, hogy megtévessze a népet . . . A király szökik Párisból . . . ez az igazság!"

MANYUKA és SIMONE (megdöbbenve): Szökik!? . . .

SAUSSE (politikus a malom alatt): Óh, persze! jó volna!... Szökik! . . . *(Vállvonogatva:)* Ugyan! . . . Bolondság! *(Az óra üt. A távolból a Brèquin hangja:)* Bezárunk. Eredj, Ronsy.

RONSY: Megyek. Még van vagy hét mérföldem hajnalig . . . Egy utasom is, aki alszik a kocsiban . . . Nehogy elfelejtsem . . . *(Két gomb közül a zekéjén egy szál írást vesz elő.)* Az útlevele...

SAUSSE (gyorsan átnézi, aláírja): Rendben van. Mehetsz.

RONSY: Jóéjt! *(Távolodik.)*

SIMONE (aki követte és bezárja az ajtót): Jóéjt.

RONSY (el, az ostorát csattogtatva).

SAUSSE (még egyre az előbbi gondolat): Szökik . . . Óh, persze! . . . nem is volna rossz . . . szökik! . . . Ezt könnyü csak úgy odavetni . . . szökik! . . . Dehát hogy az ördögbe, Manyukám,

hogyan? A királyt, a királynét behozta a nép Párisba . . . ezt már rég megolvastuk, ugy-e? . . . Most úgy vannak ott mind a Tuilériákban, hogy ki nem mozdulhatnak onnan. Lafayette őrködik, az egész nemzetőrség . . . Páris szeme rajtuk éjjel-nappal. Én akarnék megszökni innen Varennes-ből, a viskómból, a bótomból, hogy rögtön meglátnák, hát nem? . . . Nohát még a király, a családja, a sok lakáj, család, kocsi, kincs és málha . . . és a korona egy tarisznyában . . . Aztán meg miért írta volna alá az alkotmányt? . . . Hogy megcsaljon bennünket mind, hogy rohanjon a határra a poroszhoz, az osztrákhoz és úgy jőjjön vissza, idegen ágyúkkal ellenünk, a nemzet ellen?! Éljen a nemzet!

SIMONE (unottan): Ugyan hadd el már, Sausse, az Isten áldjon meg . . . Késő van. Gyere aludni.

SAUSSE: Hát csak eredj . . . Én még itt fölolvasok Manyukának a lapból . . . és megbeszéljük a helyzetet . . . úgy-e Manyuka? . . . Benne vagyunk a forradalomban, a jó hazafiak virrasztanak. *(Ismét Simone-hoz, aki a pénzesfiók körül van:)* Mi forgalom volt, galambom, mennyi? Vidd föl a pénzt a zacskóba, ha mégy és zárd el a fiókba odafönn . . . Azt is nézd meg, ami hiányzik a polcról, hogy utána rendeljünk . . . Gondolom, rizsünk sincs több . . . no meg igen . . . gyömbérünk sincs . . . A jegyzőné akart ma gyömbért, s nem volt egy szem . . . *(És gyorsan az ujságja föl hajlik és lelkesen:)* Hát értse meg,

Manyukám . . . *(Fölpillant, Manyuka csukott szemekkel ül nagyokat szuszogva.)* Elaludt . . . *(És gyorsan Simone-hoz, jobb hiján:)* Hát akkor te ülj le ide, Simone, hát értsd meg . . . A király nem szökhetik. Ezt kimondom, részint mint okos ember, részint mint hazafi és városi ügyész . . . ezt kimondom. *(Az ujságon remegő kezekkel.)* Itt van a nemzetgyűlés . . . ez a hatalom, fiam! . . . *(Elmerülve, s olvasva:)* „Az új dekrétumok" . . . Lássuk csak . . . ez az! . . . ez az! . . . nagyon jó . . . nagyon helyes . . . „A király cimzése . . a kegyelmi jog a népé . . . csak a nép kegyelmezhet". „Igaz! Úgy van!" „Zajos helyeslés . . ." Marat beszélt! A nép barátja! Bravo! Éljen a nemzet! *(Tovább olvas:)* „Elégtétel az elnyomottaknak, — százados gazságok eltörlése, a megváltás . . . zsidók! . . ."

MANYUKA (fölrezzenve): Micsoda?!

SAUSSE (olvasva): „A zsidókat egyszer évente még pofozták Toulouse-ban s ha zsidót akasztottak, ez mindig két kutya életébe került, amennyiben ezeket a szegény állatokat ugyanakkor fölakasztották, jobbról s balról a kivégzett mellé. A zsidók azt kérdik a nemzetgyűléstől, vajjon ők is emberek?" *(Eltünődve s összenézve a nőkkel:)* Hm! . . . *(S hirtelen, koncilians.)* Elvégre . . .

MANYUKA és SIMONE: Tovább . . .

SAUSSE (olvasva): „A zsidók után jönnek a színészek, összes polgári jogaiktól, egyházi eltemet-

tetésüktől megfosztott színészek. Kérdik, vajjon ők is polgárok-e?"

MANYUKA (haragra gyulva): Hát nem! hát ezt már nem . . . A zsidók még megjárja, nem bánom, ha már szabadság van . . . köztük is akad olykor tisztességes ember . . . Aztán meg az nem az én vallásom . . . De már a komédiás, hogy csak úgy temessék mint engem, gyertyával, énekkel, pappal . . . hát ezt nem . . . ezt nem . . . Szent Jézus szívére, a színészt nem! . . .

SAUSSE (mulattatva): Jaj be dühös! . . .

SIMONE: Gyerünk aludni.

MANYUKA Lefekszem . . . lefekszem . . . *(Eldöcög.)*

SAUSSE (utána megy): Hát Molière? Ez is színész volt . . .

MANYUKA: A pokolba! . . .

SAUSSE: Molière! Akit a napkirály az asztalához invitált, XIV. Lajos! Az a „Majdnem várnom kellett!" Hát hogy is volt az? Hát hogy is volt csak...

MANYUKA (fölsietve a lépcsőn): Jóéjszakát... Éjszakát . . .

SAUSSE: „Majdnem várnom kelletett volna!" Óh, a gazember! a gazember! *(S fölszólva Manyukához:)* Jóéjszakát . . . *(Az asztalhoz megy, hogy vigye a lámpát.)*

(Ebben a pillanatban lódobogás kívülről; lázas vágtatás a csendben.)

SIMONE (már maga is a lépcsőn s most hirtelen, ijedten): Mi az?

(Sausse az ablakhoz siet, de már ekkor zörögnek az ajtón.)

DROUET (kívülről): Hé, Sausse! Sausse! Nyisd ki hamar.

SAUSSE: Ki az?

DROUET (kívülről): Én vagyok . . . Drouet! hamar . . .

SAUSSE (kinyitva az ajtót): Mit jelent?

DROUET (lihegve): Megfulladok . . . *(A térde megroggyan, s megtántorodva a falnak dől.)*

SIMONE (ijedten): Szerencsétlen . . .!

DROUET (föllobogva, de még egyre fuldoklón): Ördögbe, nem! Szerencsés! *(Egy lépést előre. És a Sausse és Simone karját megragadva:)* Ah, barátaim! micsoda fülledt éj, micsoda szédült percek, mikor a történelem a mi nevünket jegyzi föl . . . Saint-Menchould-tól idáig, a clermonti erdőn át, a lovam nyakához ragadva, mint egy kentaur repülök az éjben, lélekszakadva a király után . . .

SAUSSE, SIMONE (egyszerre és elképedve): A király után . . .

DROUET (a Sausse-ék szavain át és lázasan): Lefogom . . . esküszöm . . . lefogjuk itt . . . Varennes-nél nem megy tovább . . .

SAUSSE, SIMONE (egyszerre, s mind nagyobb rémüldözéssel): Varennes-nél? Hogyan? Nem értem? Hát itt van? . . .

DROUET: Itt lesz rögtön . . . amint szökne át . . .

SAUSSE (hevesen, egy más ember): Szökne?!

SIMONE: A király!

SAUSSE: Dehát hogyan? Beszélj! . . . A király . . . de hisz őrület . . .

DROUET: Néhány percünk van mindössze . . . eredj . . . rázd föl az embereket . . . te vagy a városi ügyész . . csak arról lehet most szó, hogy megtegyed a kötelességedet . . . A nemzetőrség zárja körül a Cordeliers-monostort, ahol zsoldos huszárok rejtőznek . . . A dob szóljon, kongattasd meg a harangokat, ami fegyveres erő akad, mind induljon meg, mind jöjjön Varennes ellen, mind! Futárok menjenek Verdunig, s túl, el egész Sedánig! . . . Megállj . . . Mindezt lehetőleg csendben, szavak nélkül, magyarázat nélkül, mint rideg parancsot, az éj leplében, eredj . . .

SAUSSE (fölindultan): A királyt ki várja? . . .

DROUET (fölkacagva): Várja! *(Más hangon, a fanatikus):* Azt mondd, ki ragadja torkon!

SAUSSE: És merre jön?

DROUDET: Csak ott jöhet, a boltívek alatt . . . *(És kifelé mutatva, ahol a holdfény már engedett.)* Látod, akik a falhoz lapultak ott . . . Billaud s a többiek, akiket fölvertem . . . Látod a fegyvereiket?

SIMONE: Oh istenem . . .

DROUET (diadalmasan): Az úti batárt lesik . . . eredj . . .

SAUSSE (el).

SIMONE: Dehát mondd . . .

DROUET: Szívem . . .

SIMONE: Amint megláttalak az imént, ily váratlanul . . . ily hirtelen . . .

DROUET: Szeretsz még? . . .

SIMONE: Óh, dehát mondd . . .

DROUET: Mit mondjak? Úgy jöttem árkon-bokron, patakon át, vetéseken végig, kerteken keresztül, erdőn, mezőn, hogy jöttem! mint akit üldöznek a furiák! A király! A király! . . . elrémülve, egyetlenegy gondolat kergetett . . . elárulja a hazát, megcsalja a nemzetet, franciák mind meghalunk, amint gaz batárja az ellenséghez, a határ felé gurul . . .

SIMONE: A király titokban utazott . . . nem látta senki . . . nem tudta senki . . . hát te? . . . hogyan? . . . nem értem? . . .

DROUET: Az este, még otthon, Saint-Mencohuldban, magam is ott álltam a téren, a tömegben . . . Egy század dragonyos jött-ment hajnal óta, cirkált, várt, nem tudni mit! Hirtelen egy nagy batár . . . berobog, s rögtön megáll a postán. A lihegő lovak helyett hat friss paripát ragasztanak s mind bámuljuk ezt, hiszékenyek és ostobák, miközben a dragonyosok egyszerre mind köszöntenek: a kocsi ablakán kihajlik egy fej . . . megdermedek. Óh, hát hogyne, igen, igen, ismertem, láttam is Párisban s mégis! azt hittem, álmodok, a szemem káprázik, a torkomon elfúl a szó, annál jobb! Ha föllármázom a népet, elvesztünk . . . a küzdelem kétes, a batárt nem foghatjuk le — itt vannak ellenünk, száz lépésnyire, fegyverben,

a dragonyosok! Hadd menjen, de magam is rohanok, nyergelek, utána! sőt! Clermont-ig meg is előzhetem . . . nyargalok, s úgy hallom hirtelen: négy patkó csattog mögöttem az éjben, a halál! . . . megfordulok . . . ejh, mit csak egy ember, egy gárdatiszt! hadd jöjjön! Letérek az útról, ő is letér, átgázolok a réteken, ő is gázol utánam, kinyulva a lován, kétségbeesetten, nyilván megesküdtünk egyszerre mind a ketten: Elfogom a királyt! és ő amott: Megmentem! A lovam megroggyan, isteni éj! egy kinyujtott kard mögöttem már-már a nyakamhoz ér a csillagok alatt, mikor hirtelen, Clermont határán, már csak térddel s kantárral tartva fönn a lovamat, az erdőnek vágok . . . az erdő befogad! Százados tölgyek, lomb, bozót, vadindák, nyaktörő irtások, süppedt talaj, rejtett ösvények, itt jöjjön utánam, itt nyargaljon, aki nem itt született, itt jöjjön! nem! nem! vége! nincs többé! elmaradt. De magam is, mire beérek, késő . . . már túl van Clermonton a király . . . mindegy! már hajszolom mögöttük az új lovamat, tovább az erdőn, a homályban, hogy meg ne lássanak, a fák között, mint az óriások, s itt vagyok végre, Varennes alatt! Mit mondjak? Mit mondhatok még? Ámoros vagyok, megvadult, bolond, mit mondjak? részeg a gyönyörtől Simone, az vagyok!

SIMONE (remegőn): A király itt van?! Közel?!

DROUET: Néhány kerékforgásnyira csak . . . a király, a királyné, az egész család, az embereiket, a

friss lovaikat keresve, itt a felső városrészen, holott . . .

SIMONE: Holott?!

DROUET: Mindez ott van, ott vár a hidon túl!

SIMONE: Istenem, hát csak azon mult, hogy eltévedtek, hogy időt vesztettek . . .

DROUET: Hát azon, igen . . .

SIMONE: Rettenetes véletlenek, amik e földi sorsunkat kísérik . . .

DROUET: S eldöntik olykor a világot!

SIMONE (hangtalan): Igen . . . *(És remegőn, a női ösztön alázatával a Drouet kezét érintve:)* Drouet . . .

DROUET: Simone . . . *(És maga is remegőn, föléje hajlana).*

SIMONE: Hát csakugyan . . . Isten előtt . . . hát csakugyan egyenlő minden ember, ha a királyok sorsa is ily apró nyomorokon . . .

DROUET (elvágva a szavát, a zajra figyelve): Csend!... *(És más hangon, gyorsan és lázasan:)* Az éjjel látlak még . . . ha már itt vagyok . . .

SIMONE (odaadással, s rajongón): Látsz . . . Hős!

DROUET (lázasan): Itt vannak! *(Az ajtó felé siet. A fél szárnyát kitárja. Simone követi.)*

(A holdfényes utcán s már itt közel a súlyos batár dübörög, a patkók zajával, s visszhangzón a boltívek alatt, a csendben.)

SAUSSE (jön vissza. S a falak mentén, a küszöbön, s az ajtófélfának dőlve, hangtalan s lihegve): Drouet! Drouet! A boltívek alatt e percben . . .

DROUET: Az őrség? A tanács?

SAUSSE: Minden rendben.

(És mind a hárman ott vannak a küszöbön, kifelé meredve.)

DROUET: Óh, nagyszerű perc!

SAUSSE: Ott vannak . . .

DROUET (Simonehoz): Nézd . . .

SIMONE: A határ . . . a lovak . . .

DROUET (hangtalan, türelmetlen és frenetikus): No, mi lesz? *(Egy lépést előre.)* Megállj! *(És visszatántorodva, s mámorosan:)* Ah! megrohanták!

(Tragikus zaj, konfuzus hangok a mélyben, surlódó patkók a kövön, zörgő láncok, keréknyikorgás, a rud is megroppan, amint a fék lefogja a kocsit.)

SIMONE: Uram, irgalmazz! . . .

DROUET (lázasan): Az Billaud ott elől, a pisztolyokkal . . .

SAUSSE: Billaud?

DROUET (türelmetlen): Óh, törje be az ablakot . . .

SAUSSE: Nem kell már . . . A király kiszáll . . .

SIMONE: A királyné . . .

DROUET, SAUSSE (egyszerre): Antónia! . . .

DROUET (gúnyosan): Erzsébet ő fensége . . .

SIMONE: A gyermekek . . .

DROUET: A dauphin, aki aludt . . . csak épp úgy mint egy parasztkölyök . . . Madame Royale, a lány . . .

SIMONE: Óh, a szerencsétlenek! . . .

DROUET: Hallgass . . . eredj . . . Ne légy most itt, ha gyönge a szíved . . . eredj! . . .

(A Manyuka hangja felülről és ijedten: Simone! Simone!)

SIMONE: Látni akarom a királynét . . .

DROUET (forrón): Óh, kíváncsi . . .

SIMONE: Antóniát . . .

DROUET: Később . . . Most eredj . . . *(Elhárítja.)*

(A Manyuka hangja: Simone! Simone!)

SIMONE (már a lépcsőn): Megyek! Megyek!

(Sausse és Drouet is hátrálnak. Mert már ekkor, kívülről, a kusza hangzavar és beszéd mind közelebb ért s már itt tünnek föl a küszöb előtt, a holdfényben: a király, Antónia, a gyermekeik, Erzsébet, Madame de Tourzel és velük Billaud és társai.)

BILLAUD (a királyhoz és Sausse-t jelezve): Itt van a városi ügyész . . . Itt kell hogy láttamozzák útleveleiket . . .

DROUET (Billaud-hoz és titkon kezet szorítva vele): Billaud . . . Nem árultad el, hogy ismered? . . .

BILLAUD: Nem.

DROUET: Túl vagyunk rajta . . .

BILLAUD ÉS A TÖBBIEK (egy morajban): Túl . . .

DROUDET: Maradjatok itt a ház körül, amíg a harang felkölti Varennes-t . . . *(A küszöbig kíséri őket.)*

A KIRÁLY (Sausse-hoz, miközben kivette a zsebéből és átnyujtja az útleveleket): Uram . . .

SAUSSE (átveszi az írásokat): Szabad kérnem . . .

DROUET (Sausse-hoz): Hagyd meg a reményében még . . .

SAUSSE (kegyetlen és fanatikus): Gondolod? . . .

(De az Antónia nyugtalan tekintete észrevette a sugdosást. Még nincs tisztában, még nem tudja, csak vár, aggódik, remél és őrködik.)

A DAUPHIN (a királyné szoknyájához nyulva és álmosan és panaszlón:) Mama . . . milyen csunya bácsik . . .

ANTÓNIA: Hallgass, szívem . . . *(Int Madame Tourzelnek, aki ugyancsak megremegett a dauphin szavaira.)*

SAUSSE (az útleveleket vizsgálva, s fel-felcsillanó sunyi tekintettel): Hát igen . . . hát igen . . . ez rendben van . . . Báró Korff és családja.

A KIRÁLY: Igen . . .

SAUSSE: Tökéletesen rendben van.

A KIRÁLY: Úgy hát mehetünk tovább?

SAUSSE: Hogyne! Tessék! Az út szabad.

(A király megindul, egy tekintet Antóniára, egy jel a többiekre is, s ezek is megindulnak.)

DROUST (Saussehoz, megremegve): Vigyázz . . .

SAUSSE: Azaz hogy . . . bocsánat . . . itt nem kapnak uraságtok friss lovakat . . . Varennes, sajnos, nem állomás . . . s csak azzal a hatos fogattal mehetnek tovább, mely Clermontból hozta ide önöket, s nyilván jól meg van hajtva . . . Talán hagynák pihenni a lovakat, mondjuk egy félóra hosszat . . . talán önök is fáradtak . . . ha meg akarnának itt pihenni egy kissé . . . ha az asztalomnál . . . talán ennének is valamit . . . jó finom darab nyers sonka, uram, nyers! Igen! S micsoda illata van!

Varennes-i hurka, kitünő! Házi készítmény! Kék és görbe, mint a hold... ha megtisztelnének, ha valamit parancsolnának a boltból, van itt minden, borom is van, burgundi piros, de micsoda! *(Egy pillanat, s már hozza a bort és töltött.)* Maga a király ihatna belőle!...

A KIRÁLY: Köszönöm... *(S rövid habozás után, Antóniára pillantva és megadva magát.)* Hát üljünk le... *(Helyet foglal és némi ingadozás és szemlélődés után, lassanként, mind jobb étvággyal enni és inni kezd.)*

(A többiek is leroskadnak az asztal köré.)

ANTÓNIA (Erzsébethez, nagyon gyöngéden): Fáradt, drága Erzsébetem?... Látja, ha egyedül ment volna Fenséged, amint azt akartam, kértem... s nem velünk... Nem rajtam mult...

ERZSÉBET: A király nővére vagyok. A sorsom itt van veletek.

ANTÓNIA (a kezét megragadva): Óh, drága szent... *(és Madame de Tourzelhez:)* És a többi hölgyek? Madame de Neuville, de Brennier?...

TOURZEL: Nyilván mentek tovább...

ANTÓNIA: Annál jobb... örülök...

A DAUPHIN (Antóniához): Miért jöttünk be ide, mama?

ANTÓNIA: Ezt magam is szeretném tudni...

A DAUPHIN: Mikor utazunk tovább?...

ANTÓNIA: Remélem nemsokára...

A DAUPHIN: Álmos vagyok... *(A Madame de Tourzel keblére dől.)*

ANTÓNIA (a leányához): Te jól vagy, életem?! . . .

MADAME ROYALE (halkan): Nézze, mama... Erzsébet imádkozik . . . nyilván értünk, ugy-e?

ANTÓNIA: Igen, értünk, gyermekem . . . *(És tovább beszélgetnek, egymáshoz simulva, míg Erzsébet olthatatlan odaadással az imáit morzsolja.)*

SAUSSE (a szín túlsó végén Drouthez, a királyt jelezve): Nézd, eszik . . . s milyen jóizűen . . .

DROUET: A Bourbonok híres gyomra! Mind ilyen nagyétüek. A legszomorúbb percekben is, ami soha cserbe nem hagyta őket: az étvágyuk! . . .

A KIRÁLY (a fiára pillantva és Madame de Tourzelhez): Elaludt . . .

MADAME DE TOURZEL (etikettszerű): A dauphin alszik . . .

A KIRÁLY (Antóniához): Felséged nem enne egy falatot? Tényleg kitünő . . . *(A leányához:)* Hát te, gyermekem? . . . egy csöpp bort talán . . . Erzsébet!

ERZSÉBET (fölpillantva): Köszönöm.

MADAME ROYALE (halkan): Óh Istenem, csak mehetnénk már . . .

ANTÓNIA (rejtett fölindulással a királyhoz): Csakugyan . . . mit is töltjük itt az időt voltaképpen? . . .

A KIRÁLY (halkan): Nem lehetünk oly türelmetlenek . . . Ez gyanut kelthetne . . .

ANTÓNIA (unottan): Óh, gyanut! Vagy, vagy . . . Bouillé rég várhat már Verdun-ban . . . egy egész ezred . . . Indulnunk kellene!

A KIRÁLY (egy utolsó falat, amit lenyelt, s egy utolsó korty): Ám induljunk...

ANTÓNIA (elrémülve): Ha késő!... *(És mind megrezzennek az asztal körül, mert ebben a pillanatban, egy távoli harang kondul elsőnek, komor és rettenetes, mint tragikus kolomp, mely mind a többit ébreszti. És csakugyan, rögtön, megszólal utána, a riadalom más-más hangján és egymást kergetve és egymást zúgva túl, az összes harangok orgonája. És mint a távoli mennydörgés, tompán és szünetlenül, a dobok egész kara szól a mélyben... Varennes ébred. Ablakok megnyilnak, ajtók, kapuk csapódnak be dörögve. S a kezdő morajt mind sivítóbb zaj, mind élesebb lárma követi. A füszeresbolt ablakán át távoli fáklyák bolygása látszik. Egy-egy mécses is ébred, szalad a mélyben s közeledik. És hirtelen rohanó tömegek az utcán, a hold alatt.)*

DROUET (fanatikus): Ah végre! *(Az ajtónak siet, kitárja a félszárnyát s egy mécsest lobogtat az éjben.)*

A KIRÁLY (fölállva): Mi az? Mit jelent?

ERZSÉBET: Ur Jézus!

ANTÓNIA: Elvesztünk...

MADAME ROYALE (Antóniához simulva): Mama!...

SAUSSE (a királyhoz): A városban, úgy tudom, az a hír terjedt el, hogy a király és családja kiszökvén Párisból, a határ felé igyekszik, itt Varennes-en át.

A KIRÁLY (őszintén): Óh, képtelenség! ... A király ... Dehát hogy képzeli ezt Varennes?

DROUET (beszólva a küszöbről, a harangra, dobpergésre, zajra): Igy, uram ...

A KIRÁLY: Nevetséges ... Ne is beszéljünk róla ... Nevetséges ... Nem is érdekel bennünket ... Mi utazunk tovább ... Mivel tartozom?

SAUSSE: Óh, csekélység ... tessék hagyni ... szóra sem érdemes.

A KIRÁLY (a többiekhez): Induljunk! ...

SAUSSE: De indulni, azt hiszem, mégis csak bajos lesz e percben. Minden utas gyanus, aki most vonul át falaink közt. Hátha éppen az úr a király?

A KIRÁLY (bosszusan vállat von): Ön megvizsgálta útleveleinket és mindent rendben talált. Ez a hölgy itt Korff bárónő. Ön tudja ezt ... és ezek a gyermekei és a hölgyek a két komornája ...

SAUSSE: És ön? Hát ön kicsoda? ...

A KIRÁLY (pillanatnyi habozás után): Én ... én ... én az inas vagyok ... a bárónő inasa ...

SAUSSE (megbotránkozva): Óh az inas! ... Csak nem ...

A KIRÁLY: De igen!

SAUSSE (pajkos): Hát én meg azt mondom önnek, hogy ön a király ...

ANTÓNIA (nem bírja tovább a megalázó kihallgatást és vérig sértve már): Hallgasson. Ha csakugyan azt hiszi, hogy ez az úr a király, akkor beszéljen hozzá azzal a tisztelettel, amellyel tartozik neki egy alattvaló ...

A KIRÁLY (egy végső igyekvéssel): Dehát nem! . . . Ez tévedés . . . Én . . .

ANTÓNIA (hevesen): Elég! Elég! *(És elfojtott föl-indulással):* Ne alázzon meg bennünket felséged még jobban e nyomorultak előtt . . . E perc el-veszett számunkra . . . legalább mentsük meg, amivel önmagunknak tartozunk . . . Kik vagyunk mi, hogy így meghurcoljanak, hogy így álljunk itt letörve, szégyenszemre, egy vidéki füszeres-boltban? . . . Nem tűröm . . .

(A királyné végső szavai közben egy csomó ember tor-lódott a küszöbre, Drouet elé, aki magyaráz. Ezek mind, emberek, asszonyok, fölizgult kíváncsi-sággal figyelnek és közelednek.)

A KIRÁLY (feltüzelve): Úgy hát igen . . . A király vagyok . . . s itt van a királyné mellettem, a gyermekeim . . .

DROUET (a tömeghez): Halljátok!

A TÖMEG (megremegve): Ah! . . .

SAUSSE (ugyanekkor): Ah! . . .

MANYUKA (aki egy perc óta, kéz-kézben Simone-nal mind lejebb került a lépcsőn, nesztelen, bámészan és fölindultan, most sírásra fakadva): Szent atya Úristen!

A KIRÁLY (csak folytatva): És elvárom mindannyiuk-tól, hogy úgy bánjanak velünk . . . *(és rögtön korrigálva):* azzal a tisztelettel vegyenek körül ben-nünket, mellyel a franciák mindenkor királyuk iránt viseltettek.

(Mozgás, moraj a tömegben és az asszonyok sírnak.

Hangok mind egyszerre: Óh a király! A király! Hát csakugyan . . . szökik. A határra szökik, az ellenséghez . . . Nem igaz! Nem lehet . . . Egy ilyen jó ember . . . Hát ez a király? . . . Szegény ember! Egy egyszerű kövér ember! *És a nők:* A királyné! Antónia! Milyen szép! Óh gyönyörű! Gyönyörű! . . . azt mondják, olyan rossz asszony! Olyan büszke nő! . . . Nem lehet! Nem úgy néz ki! Óh annyit pletykáznak . . . Hát rólunk nem pletykáznak!? *És mások:* A gyermekei! Nézd . . . a kis fia . . . a dauphin . . . a leánya . . . Madame Royale . . . Nézd . . .

És ugyanakkor kivülről: Itt van benn a király . . . Erre polgártársak . . . Itt van . . . *És más hangok:* A tanács! A tanács! Helyet! Helyet engedjetek! *Más hangok:* Erre polgártársak! Itt van! *És beszólva:* A tanács!)

(Nagy zsivaj odakünn s még egyre rohanó tömegek a harangok hívására.)

(És a küszöbön a tömeg, mind egyszerre: A tanács . . . Helyet! helyet a tanácsnak! . . . helyet!)

(A tanács megjelent. A nemzetőrség néhány tisztje követi.)

A TANÁCSELNÖK (a küszöbön, a tömeghez): Polgártársak, hagyjátok el e helyiséget . . . *(A tisztek kiszorítják a tömeget.)* Te maradhatsz Drouet . . . *(Simone és Manyuka felé:)* Asszonyok . . . *(Előbbre jön.)*

A KIRÁLY (megpillantva a tanács tagjait, s maga is közeledve): Uraim . . .

A TANÁCSELNÖK (a szavába vágva): Sire, Varennes tanácsa tisztelettel, de egyszersmind megdöbbenve üdvözli e falak közt és az egész francia nemzet nevében könyörög, ne hagyja el az országot.

A KIRÁLY (mintegy Antónia sugalmazására, aki melléje került): Én nem hagyom el az országot. Önöket félrevezették . . . én nem hagyom el az országot . . . önök meg is győződhetnek róla . . . én csak egy távolabbi állomásra megyek, minthogy Párisban tarthatatlan a helyzetünk és állandó sérelmeknek és veszélyeknek vagyok kitéve a családommal. Úgy a nemzetgyülés, uraim, mint a francia nép . . .

EGY TANÁCSTAG (a szavába vágva és a tanácselnökhöz fordulva): Mi itt nem vitatkozhatunk őfelségével . . .

A KIRÁLY (félreértve a közbeszólót): Ez a helyes. Ne is vitatkozzunk uraim. Én tovább akarok utazni. Tessék intézkedni, hogy nyugodtan tovább utazhassam . . . tessék intézkedni, hogy a kocsim előálljon. Már talán egy félórája várom itt a kocsimat.

SAUSSE (elragadtatva): Óh ez vár! . . . *(És gyorsan Manyukához:)* Hallotta, Manyukám! . . . ez már nem XIV. Lajos, a „Majdnem várnom kelletett volna!" a napkirály! No lám az unokája! . . . Ez már nem olyan kényes! Ez vár!

A TANÁCSELNÖK (miután összesúgott társaival): Felséged továbbutazása tekintetében a tanácsnak határoznia kell . . .

ANTÓNIA (idegesen): Nem határozatról van itt szó, hanem intézkedésről . . . A király és családja utazik. Az önök kötelessége őrködni, hogy ez zavartalanul történjen.

A TANÁCSELNÖK: A tanács ismeri kötelességét.

A KIRÁLY: Remélem.

A TANÁCSELNÖK (csak folytatva): És dönteni fog. *(Saussehoz:)* Sausse, gyerünk . . . *(És a tisztek felé:)* Uraim . . .

(A tisztek megindulnak, s kitárják az ajtót a tanács előtt.)

SAUSSE (Manyukához, aki ott van mellette): Manyukám a kalapom . . . *(Manyuka egy lépést tesz jobbfelé, átadja a kalapot és eltünik.)*

A TISZTEK (a küszöbön, — Saint-Marie, De Valory és Malden láttára, akik e pillanatban lépnek be. És kacagva, gúnnyal): Oh, a gárdisták!

SAINT-MARIE (gyorsan a társaihoz): Egy szót sem...

(De a hangjának lenéző akcentusa, a tilalma is hatástalan.)

DE VALORY (megvetéssel): Ezek is katonák?!

DE MALDEN: Patkányok . . .

DE VALORY: Csak hárman vagyunk ellenetek . . . *(A kardjához nyul.)*

A TANÁCSELNÖK (szigorúan a nemzetőrség tisztjeihez): Hagyják uraim . . . az idő múlik . . . gyerünk . . . *(És elhárítja őket. A tisztek, a tanács, Sausse eltüntek. A harang megszünt.)*

SAINT-MARIE (megfordulva): Felség . . .

DROUET (az előtérben jobbról, Simone mellett. És

megpillantva Saint-Mariet és megremegve): A tisztem! Óh! Az enyém Simone . . . aki üldözött . . .

SAINT-MARIE (Drouet-t pillantva meg és izzón): Ha nem csalódom . . . *(Közeledik.)*

DROUET (elszánt és diadalmas): Nem! A gyorsabb lovas . . . *(A kését kapja elő.)*

SAINT-MARIE (egy hörgésben): Óh!

(Egymásnak rontanak.)

SIMONE (egy sikollyal): Megálljatok! Jean! *(Közbeveti magát.)*

ANTÓNIA (ugyanekkor): Saint-Marie, megtiltom!

SIMONE (kettőjük között, kitárt karokkal): Dehát franciák vagytok, vagy vadállatok?! *(Hevesen:)* Nem akarom Jean . . . nem akarom . . . megölnek . . . gyerünk . . . *(Magával vonja.)*

DROUET (Saint-Marie felé): Még találkozunk talán... *(Hátrál.)*

SAINT-MARIE (halkan): Remélem.

SIMONE: Gyerünk! *(Eltünnek.)*

SAINT-MARIE (kétségbeesetten, a két karját kitárva, s mintegy lidércnyomás még): Hát igen . . . elvesztem az erdőn . . .

ANTÓNIA (hevesen): Nem kérdezem.

SAINT-MARIE (remegőn és majdnem sírva): Inkább csak magamnak számolok be asszonyom . . . elszédülten a nyomoromtól . . . Bocsássa meg, ha beszéltem.

ANTÓNIA: Óh a hősök mind! . . . De Valory! Malden! Saint-Marie! Óh, főleg ez . . . aki mindent mer, s mindent felejt . . . *(Az emlék lázában, halkan,*

izzón:) Óh . . . a korbácsot az arcán . . . s megmarad vérig alázott körülöttem, s még tűröm, s még örülnöm kell . . .

DE MALDEN: Azt tehetjük, hogy meghalunk.

ANTÓNIA (hevesen): Még éltek!

A KIRÁLY: A huszárokban bízhatunk?

DE VALORY: Félek, hogy nem.

ANTÓNIA (elképedve): Micsoda? Hol vannak a parancsnokok?

DE VALORY: Nem a parancsnokokon múlik . . .

A KIRÁLY: Türelem . . .

DE MALDEN: A tanács felséged ellen lesz . . .

A KIRÁLY (megremegve): Ezt nem hiszem . . .

DE MALDEN: Saint-Marie azt tervezi . . .

DE VALORY: Egy végső mód . . .

ANTÓNIA (kacagva): Óh Saint-Marie! Megint . . .

DE MALDEN és DE VALORY (a királynéhoz): Felség . . . könyörgünk . . .

ANTÓNIA: Elég!

DE MALDEN és VALORY (elszántan Saint-Mariehoz): Beszélj . . .

SAINT-MARIE: Éjfél van sire, a holdfény engedett. A tömeg a ház körül kábult az álmától még, konfuzus, alig fegyverkezett. Ha tíz lovat a huszároktól elveszek, felséged mehet a dauphin-nel, a királyné Madame Royale-lal s mi mögöttük mind!

ANTÓNIA (lázasan): Óh hárman! . . .

SAINT-MARIE: Százan a földühödt lelkünkkel . . .

DE MALDEN, DE VALORY (hevesen): A lovakat . . . Gyerünk!

A KIRÁLY (ingadozón): A tömegen át . . .

SAINT-MARIE: Annyira nem elvadult e tömeg, esküszöm nem, hogy a királyt támadja meg . . . Varennes-en túl, nyolc mértföldnyire, szabad az út... a királyné meg van mentve . . . *(s rögtön:)* . . . meg vannak mentve felségteik . . .

DE MALDEN: Néhány percünk van mindössze, Sire...

A KIRÁLY (tétován): Meg kell hogy várjuk a tanácsot . . .

(Feléje fordul.)

ANTÓNIA: Óh én!

DE MALDEN, DE VALORY (a királynéhoz): Felség...

ANTÓNIA: A király határoz. Amit ő parancsol. Én követem.

A KIRÁLY: Mert ha mégis csak összetűznénk a tömeggel . . .

SAINT-MARIE: Ha fegyver dörren . . . csak a mi számunkra lesz . . .

DE MALDEN, VALORY: Oh a tanácsot! Addigra késő, Sire . . .

A KIRÁLY: S ha a királynét érné egy eltévedt golyó?... A gyermekeimet . . . a nővéremet . . . ki felel ezért? . . . Nem, nem, uraim, nem lehet, köszönöm . . . meg kell várnunk a tanácsot . . . én bizom a tanácsban . . . köszönöm . . . menjenek . . .

(Nagy zsivaj kivülről: A tanács! A tanács!)

ANTÓNIA (mosolyogva, egy árnyalat gúny): Isten velük . . .

A KIRÁLY: A huszárokat biztassák, ha kell . . . s jöjjenek vissza később . . . ha még itt vagyunk . . . ha

lehet... Mondják meg a parancsnoknak... *(De nem folytathatja, mert a zaj mind lázasabb odakünn.)*

(Nagy zsivaj kívülről: A tanács! A tanács!)

SAINT-MARIE (remegőn): Ha elveszett...

DE MALDEN, VALORY: Ne még! Amott a svadron... gyerünk! *(Magukkal vonják Saint-Marie-t, — s még nagyobb zsivaj, amint kinyitják az ajtót s rohannak.)*

A TÖMEG: A tanács! A tanács! Helyet! Helyet!

(A tanács előtt, amint belépnek, a tömeg félretolul, de aztán mögötte mind a küszöbre torlódik. És ismét asszonyok és gyermekek is vannak itt.)

A TANÁCSELNÖK: Sire...

A KIRÁLY: Ah, végre!...

A TANÁCSELNÖK: A tanács határozata, Sire: — felséged nem mehet tovább.

A KIRÁLY (megdöbbenve): Nem mehetek? Hogyan?

ANTÓNIA: Ki tilthatja meg ezt a királynak?

A TANÁCS TAGJAI (egyszerre): A nép tiltja meg.

ANTÓNIA: A nép és a király! Hogy csak ilyen egyszerüen szembeállítják a végleteket, ... hogy csak ilyen könnyen elvégzik ezt önök, egy kis kupaktanács, ... a monarchia sorsát! ... egy vidéki füszeresboltban...

(Moraj és mozgás a küszöbön.)

A TANÁCSELNÖK: Határozatunk értelmében, a nemzetgyűléshez Párisba futár ment. A varennes-i tanács permanenciában, a nemzetgyűlés utasítá-

sait várja . . . Ez minden, amit felségednek mondhatok.

(Tetszés és helyeslés a tömegben.)

(Ebben a pillanatban lódobogás és fegyverzörgés kívülről.)

ANTÓNIA (a remény vergődésével): Ah, a huszárok, végre! No lám, urak! *(S fölénnyel a tanácshoz, mely távolodott:)* Egy percre talán még várjanak!

(A tanács megállott. És mind hallgatják, amint odakünn, egy elszánt heves hang szól: „Huszárok! Elfogták a királyt! . . . Elő a karddal! Rajta!")

ANTÓNIA (a tanácshoz): Hallják?!

(De csak a tömeg felel a fölhívásra, nagy zsivajjal a tér és a füszeresbolt felé torlódván, miközben harang és dobszó ismét megszólal és elbolyong a zajban. Hangok künn: A huszárok! Óh persze! *(Kacagás.)* Nem gyilkosok, hogy a nép ellen jőjjenek! Velünk tartanak! Velünk tartanak!)

A HANG (odakünn): A királyért vagytok, vagy a népért? Ez a kérdés!

A HUSZÁROK (künn és egyszerre): A népért!

A TANÁCSELNÖK (Antóniához): Hallja felséged?

ANTÓNIA (hangtalanul és az ajkát harapva): A huszárok nem mozdulnak . . .

(Nagy tetszés és zaj odakünn: Ah! a népért! a népért! Éljen a nép! Éljen a nemzet!)

ANTÓNIA (a tanácshoz): Hát menjenek! menjenek! *(És kitörve:)* Óh, a nyomorultak! Mindenki elhagy, mindenki elhagyott, óh, a nyomorultak, *(s még lázasabban:)* ha egyedül volnék, egyedül,

aki számítok, aki uralkodom . . . ha volna egy lovam, egy szál fegyverem, hogy végigvernék rajtok! *(És vérig alázva, lázasan, az egész karjával elfödve a szemét:)* Óh, mennyei magaslatodból ne nézz le rám most, anyám! *(Zokogva az asztalra dől.)*

ERZSÉBET: Drága felség . . .

MADAME ROYALE (halkan): Szegény mama . . .

A TANÁCSELNÖK (a tömeghez): Polgártársak, most már ti is menjetek . . . későn van . . . Ő felségeik nyilván lepihennének . . . végre is, láttátok, ők is csak emberek . . . hadd nyugodjanak egy keveset, polgártársak . . . menjetek . . . *(A nemzetőrség tisztjeihez:)* Önök vegyék át a parancsnokságot . . . A nemzetőrség nem mozdul innen a térről . . . a ház körül . . . *(És Sausse-hoz, aki a küszöbig kíséri:)* Te bezárod a boltot . . . rögtön . . . s amíg a nemzetgyűlés tudatja, mit tegyünk . . . jóéjt.

SIMONE és MANYUKA (búcsúzva a nőktől, akik a tömeggel elvonulnak): Jóéjt . . . jóéjt . . . de micsoda este volt ez . . . ki hitte volna . . .

ÉS A NŐK (még egyre bepillantva): Antónia! Ti itt maradtok vele, a királlyal! egy födél alatt! . . .

SIMONE és MANYUKA: Ki hitte volna . . . hogy még egyszer nálunk alszanak . . . Jóéjt . . .

A NŐK: Jóéjt. De micsoda szerencsétek van . . . jóéjt . . .

SAUSSE (az ajtó körül): Menjetek! Menjetek! Bezárunk! Menjetek.

(És távolodva még egyre beszélnek a nők: „Micsoda szerencséjök van . . . ki hitte volna . . . Antónia . . . stb." — *de a hangjuk elvész az általános morajban, mely odakünn a téren, lázas Varennes, egészen hajnalig tart.)*

MANYUKA (visszakerülve és Simone-hoz, a királyi gyermekeket jelezve): Ezek a szegény kicsinyek... ezeket sajnálom a legjobban . . . Dehát miért is nem fektetik le őket? . . . *(És Antóniához, aki meghallotta ezt és a nők felé pillantott:)* Óh, felséges királyné . . . ha megengedné, hogy fölvigyem . . . hogy lefektessem őket . . . olyan szép tiszta ágyaink vannak odafenn . . . Finom gyolcs fehérnemünk . . . át is huzom frissen, ha parancsolja, az ágyakat . . .

ANTÓNIA: Köszönöm . . .

MANYUKA: Ne tessék félni tőlem . . . talán úgy nézek, mint egy boszorka . . . de nem igaz kérem . . . egy jó öreg régi asszony vagyok kérem és . . . és én még láttam XIV. Lajost, a napkirályt . . . *(A király felé:)* a nagypapát . . . *(És ismét Antóniához:)* Tessék megengedni . . .

ANTÓNIA: A gyermekeim itt maradnak velem . . .

MANYUKA: Hát akkor legalább itt ágyazzak nekik . . . *(balfelé siet)* ezeken a jó puha zsákokon itten . . . tessék megengedni . . . itt nyugodtan elfekhetnek mind a ketten, aludhatnak . . . tiszta zsákok kérem . . . de hiszen kín látni ezeket a szegény kimerült gyermekeket . . . ezeket a szegény, álmos királyi gyermekeket.

(Már föl is hányta a zsákokat, megpaskolva őket, mint a párnákat s kényelmes fekhelyet készített... Erzsébet segített ebben . . . miközben Antónia a kis leánnyal, Madame de Tourzel az alvó fiúval a karján közeledik, s lefektetik a gyermekeket szépen egymás mellé.)

ANTÓNIA (nyugtalanul): De olyan sötét van itt . . . Nem kaphatnánk gyertyát?

SAUSSE (vidám, üzleti készséggel): Óh, gyertyát kérem . . . dehogy nem! akár egy egész ládával... *(S már a polcnál:)* milyen legyen kérem? Menynyit parancsol? *(Madame de Tourzel követte a polchoz, két szál gyertyát vett, egy arannyal fizeti, visszajön Antóniához és Sausse:)* Köszönöm . . . *(S elképedve, hogy nem kell visszaadnia, Simonehoz, aki ott van mellette:)* Soha ilyen jó vevőm nem volt... egy aranyat két szál gyártyáért.... a pazarlók . . .

SIMONE: Mégis illenék visszaadni . . .

SAUSSE: Eh, a mi pénzünk . . .

MANYUKA (az alvó gyermekeket nézve, amint a gyertyák enyhe fénye bevilágítja a fekhelyet; és könnyekig meghatva): Drága angyalok... Milyen gyönyörüek . . . milyen gyönyörüek . . . szegény királyi gyermekek, akik alszanak . . . lisztes zsákokon . . . *(Térdre roskadva és Antóniához:)* Engedje meg, hogy megcsókolhassam a kezét . . . ennek a két ártatlannak . . . hogy megáldhassam őket . . . *(S föláll, könnybe ázott arccal.)*

SAUSSE (akinek nem nagyon tetszik ez és gyöngéd

szigorúsággal): Elég, Manyuka! ... Menjen... rögtön . . . aludni . . .

MANYUKA (meghajtva magát a királyné előtt): Jóéjt . . . Jóéjt . . . *(És fölmegy a lépcsőn.)*

SIMONE (Sausse-hoz): Te nem fekszel le?

SAUSSE (bosszusan): Hát már hogy az ördögbe feküdjek le? . . . Csak nem hagyom itt a királyra a boltomat? . . .

SIMONE: Ne félj . . . nem lop el semmit . . .

SAUSSE: Hogy nem tudott inkább nappal szökni... ez a nagy mafla potrohos . . .

SIMONE: Álmos vagy?

SAUSSE: Álmos? Fölfordulok. Enyves a szemem... csak így tartom fönn, így ni, az ujjammal . . .

SIMONE: Hát feküdj le . . . eredj . . . én itt maradok . . . én már úgy sem tudok aludni ez éjjel . . . hát csak eredj . . .

SAUSSE: Hát igazán?

SIMONE: Hát csak eredj . . .

SAUSSE: Drága jó asszony vagy . . . *(És távolodva, a királyi társaság felé:)* Kezeiket csókolom, én is lefekszek . . . *(s ismét Simone-hoz:)* Aztán, az Istenért, hogy valahogy meg ne szökjenek . . . Az életünkkel fizetnénk . . . még szegény öreg Manyukámnak is levágnák a fejét . . .

SIMONE (a vállát vonogatva): Egész Varennes őrködik, s künn a nemzetőrség . . . Nyugodtan aludhatsz . . .

SAUSSE (már a lépcsőn): Csak egypár órát... Mindjárt virrad . . . Reggelre már itt is lesznek

értök . . . a nemzetgyülés, a követek . . . Simone-kám . . .

SIMONE (türelmetlen): Jó éjt.

SAUSSE (fölsiet a lépcsőn és eltünik).

ANTÓNIA (a fekhely mellett, a gyertyák fényében és összetörten egy kis zsámolyon): Itt lesznek értök . . . *(Mert hallotta a Sausse szavait:)* Foglyok vagyunk . . . *(És a tenyerébe rejtett arccal:)* Óh, Istenem! óh, Istenem!

A KIRÁLY: Dehát végre is, most már miért gyötri magát felséged . . .

ANTÓNIA: Óh, miért! óh, miért! *(A gyertyákra meredve:)* Csodálom, hogy e fény, mint a trianoni gyertyáim . . . nem mulik el itt körülöttem . . . *(S még hevesebben:)* Óh, dehát mért! Istenem, dehát hogyan . . .

ERZSÉBET: Ha az Ur akarta így . . .

ANTÓNIA (elkábultan, s csak egyre magának): Nem értem . . .

A KIRÁLY: Türelem . . . *(És mélyen:)* Még türelem.

ANTÓNIA (egy pillanatra a királyra néz, valami homályos sajnálkozással. Aztán még egyre küzködve, de már enyhébben): Legalább ha a többiek menekülhettek, akik miattunk szenvedhetnének . . . Ki tudja, mi ébred Párisban holnap . . . e szerencsétlen kísérletünk után . . . ki tudja, mi ébred . . . mi lesz . . . micsoda megtorlás, micsoda bosszú . . . micsoda perzselő szégyen és megaláztatás, micsoda förtelmes veszélyek újra, ittas tömegek, gyilkos csőcselék: Antónia! Antónia! a

farkasnőstény, Antónia! Mert hiszen ugy-e megszökni is én akartam, én terveztem ... a királynak én sugalmaztam, én gyüjtöm össze a határon az ellenséget, én hívom be a fivéremet, az osztrákot, a németeket, csak én! csak én! hadd jőjjenek, hadd öljenek ... no rajta, előre, a francia nép ellen, asszonyok ellen, gyermekek ellen, csak én! csak én! a vérüket csak én iszom ... egy Medici, egy Messalina! oh, megfulladok! micsoda förtelem! ... megfulladok!

ERZSÉBET (kétségbeesetten): Antónia ...

MADAME DE TOURZEL (hangtalan): Felség ...

A KIRÁLY: Könyörgök felségednek ...

ANTÓNIA (fuldoklón és megenyhülve): Legalább ha elmenekülhettek ... a kis D'Henin, drága Polignac Gabrielle, D'Ossun, Tarrente, De Roche Aymon ... ha elmenekülhettek ... *(Néhány szál irott papirt kapva elő, s a könnyes szemével lapozgatva:)* Gluck is ... írja ... már Bécsbe ért, s lement a sírboltba ... helyettem ... a Habsburgok sírboltjába ... *(Elmerengve, a kezére hajtja a homlokát.)*

MADAME DE TOURZEL (halkan és csendesen): Lamballe hercegnő Párisban maradt ...

ANTÓNIA (fölriadva): A kis Lamballe ... igen ... sajnos, tudom, oly könnyelmü ... S vajjon a többiek ... nem tudom ... a hölgyeim ... Chimay, De Mackau, Polastron ... nem írtak édes szíveim ... *(Egy pillanat. Aztán a királyhoz:)* A gárda se jön többé ...

A KIRÁLY: Holott itt van . . . nyilván közel . . . lefogva . . .

ANTÓNIA: Mint mi . . . A gárda . . . *(Fölkacagva:)* A gárda! . . . Néhány szál ember . . . De Saint-Marie . . . *(Hirtelen:)* Ha mégis mentünk volna vele . . . velük . . .

A KIRÁLY (tartózkodón): Óh . . .

ANTÓNIA: Csak az veszít, aki gyáva . . .

A KIRÁLY (megremegve): Azt hiszi felséged, hogy —

ANTÓNIA (kitérőleg és merengőn): Milyen különös ez a Saint-Marie! . . . zavaros, beteg lélek, ki tudja... Szfinx! Egy nap a forradalmárokat bujja, másnap engem rabolna el . . . érthetetlen, fantaszta . . .

A KIRÁLY: Istenem, csak egy ember . . .

SIMONE (aki észrevétlen az ajtóhoz ment és lassan, a félszárnyát megnyitva egy keveset, aggódón kinézett és megremeg): Ah! Még itt vagy . . .

DROUET (az ajtóban): De hiszen várlak Simone . . .

SIMONE (boldogan): Csendesen . . .

DROUET: Engedj be . . .

SIMONE: Mennyi nép! Meglátnak . . .

DROUET (már közelebb): Engedj . . .

SIMONE (aggódón): Sausse is csak most ment föl az imént . . . Később . . .

DROUET (fuldoklón): Nem szeretsz . . .

SIMONE (szédült odaadással): Óh őrült vagy . . .! A király . . . a királyné is itt virrasztanak . . . nézd . . .

DROUET: Óh, mit törődnek ezek velünk . . . királyok!

s mi velük . . . szeretlek! Az éjszakánk több . . . az ajkunk egymáson . . .

SIMONE: Kerülj itt át . . . a kertbe . . . A nagy hársnál, az indák alatt, hogy megtaláljalak . . .

DROUET: Rögtön jössz?

SIMONE: Néhány perc, amíg ott kinyitom a kis ajtót . . . míg észrevétlen elmehetek . . . eredj . . . *(Ismét bezárja az ajtót s előre jön.)*

(De Antónia figyelmes lett. Elborulva s titkon követte e párbeszédet és mély, fürkésző tekintettel vizsgálja Simone-t, amint ez közeledik:)

ANTÓNIA: Asszonyom . . . *(Simone meghőköl, s nem felel. Antónia közelebb jön hozzá:)* Dehát miért nem néz rám . . . csak nem fél tőlem . . . no adja a kezét . . . nézze csak . . . maga is nő . . . szép, fiatal . . . talán megértjük egymást . . . talán megszán bennünket, talán felém hajlik a szíve e percben, mikor amugy is mámoros . . . mikor menne, hogy szeressék . . . hogy szeressen . . .

SIMONE: Nem értem.

ANTÓNIA: A boldogságából talán adna nekem egy keveset . . . óh nem a királynőnek . . . ne is a királynőt nézze bennem . . . csak az anyát, a hitvest, a nőt . . . gyermekeim vannak, uram van . . . gondolja meg, mit szenvedhetek. A kerten át szabad az út . . . hallottam . . . könyörgök! kérem! az egész vergődő szívemmel kérem . . . talán nem is tudom hogyan . . . oly szokatlan, oly ritkán

volt az életemben, mindig csak mások kértek, tőlem . . . A kerten át, ha mi is mehetnénk . . .

SIMONE (remegőn): Mit érnének vele . . . ott a nemzetőrség . . .

ANTÓNIA (hevesen, és ismét királynő): Ezt bízza ránk . . .

SIMONE: Az uramon a felelősség . . . elveszthetném. Ha felséged félti a királyt, én is féltem az uramat. Mindenkinek a magáé.

ANTÓNIA (vergődve): A kerten át . . .

SIMONE: Nem is lehet, nem is szabad . . . Ha hallotta felséged, hogy várnak künn a hárs alatt . . . azt nem is tudja, hogy ki . . .

ANTÓNIA: Mindegy! Ezt megnyerheti. *(Egy mozdulat a pénz után.)*

SIMONE (harsány és megriadt): Óh! . . . *(És még élesebben, majdnem kacagva:)* Aki megelőzte itt önöket Varennes-ben, aki föllármázta a népet, aki elfogta a királyt . . .

ANTÓNIA (magánkivül): Óh a bitang!

SIMONE (ragyogón és boldogan): A szeretőm!

ANTÓNIA (lázasan): Menjen . . . menjen asszonyom . . . menjen . . .

SIMONE (az ajtóhoz szökve és lelkendezőn): Jean! Jean!

ANTÓNIA (leroskadva és zokogva): Óh Istenem! Istenem! Irgalmazz! Óh, Istenem!

(Függöny.)

NEGYEDIK FELVONÁS.

(A király a Temple-ban. Az ebédlő. — Egy nagy rideg várszoba, régi feslett butorzat. Faldisznek, jobbról a „Droit de L'homme" egy plakátpéldánya, egy nemzeti színü szalag keretében. Ugyancsak jobbról, elől, egy kisebb ajtó, mig fönn a háttér jobboldali szögletében üvegbetétes ajtókon át egy széles kijáró nyilik az előszobába, ahol a biztosok és őrök vannak. Egy ablak az előszoba baloldali falában és az ajtó a mélyben, a folyosókra és lépcsőkre. A szin bal sarkában a torony formálta kiugró látszik s egy ablak világit onnan. Tüz a kandallóban. A király az asztal előtt ül és olvas. Egy lámpa ég az asztalon.)

HÉBERT (Manuelhez, aki e percben lép be a háttérből): No mi hír? Leszavaztak?

MÁNUEL (rejtett fölindulásban): Még néhány perc és vége lesz . . .

DETOURNELLES: Az ítélet?

MÁNUEL: Halál.

HÉBERT: Halasztás nélkül? Rögtön?

MÁNUEL: Rögtön.

HÉBERT: Ah, brávó! Ott leszek! Mindenütt ott voltam . . .

MÁNUEL (a király felé nézve): Szerencsétlen . . .

DETOURNELLES (a király felé): Hé mi, Capet! . . .

MÁNUEL: Ugyan hadd!

DETOURNELLES (csak folytatva): Varennes óta nagyot fordult az idő . . . holott csak egy esztendeje.

HÉBERT (csak folytatva): Mindenütt ott voltam . . . amikor jöttek haza Varennes-ből a Champs-Elysée-n át! . . . a Champs de Mars-on, a nagy nemzetgyűlésen, mikor az új alkotmányt prezentálták, minden királyi hitszegésnél, minden újabb árulásnál, minden újabb gazságnál, mióta megint itthon van e vérszopó család, s a Tuileriáknál, mikor utoljára a népet kaszabolták . . . ott voltam, ott én! S ott leszek, mikor végre gurul a feje! . . .

CLÉRY (aki a király mellett van, most a biztosok felé fordulva): Uraim . . .

HÉBERT: Tömd be a füled . . . *(Fenyegetően feléje megy.)*

MÁNUEL (visszatartva): Megtiltom.

HÉBERT: Ejh mi, Máneul! Talán te is cselédje vagy a Capetnek?

MÁNUEL: Szent Isten, nem!

HÉBERT: Sajnálod, mi?

MÁNUEL: Gyűlölöm. Én is faragtam magamnak egy kőszivet, egy vas jellemet, én is részeg vagyok az eszmék barbár fönségétől és mégis! Ha látom így, letörve, nyomorultan, hiába, római szív . . . ember vagyok, francia . . . szenvedek . . .

HÉBERT (roppant heves): Ez az ember megesküdött a népnek s megcsalta. Az alkotmányra megesküdött és megtagadta. Mint a füvet, ahogy vágják, idegen katonái, kiket mi fizettünk, emberboglyákat raktak az utcán, ártatlan véreink, mit magyarázzam? Asszonyok, gyermekek, akik meghaltak. Itt benn, az országban, végig a provinciákon egymásnak uszította a franciát... testvér a testvérjét falja... igaz? Kívülről ránk csődítette az idegen zsarnokokat, koronás zsiványok, akik beözönlöttek, a porosz, az osztrák, az angol... fél Európát hozta ellenünk... igaz? Keleten, a határokon, ezrével hullanak el fiaink... Antónia átcsempészte az ellenséghez összes haditerveinket... igaz? No lám. Sajnálod? *(És dühvel a király felé:)* Hé, Capet!

A KIRÁLY (megremegve és méltósággal): Capet az őseim neve... s nem az enyém...

HÉBERT és DETOURNELLES (hevesen): Szavaznak a Tuilériakban, a színházi teremben, ahol hajdan, nerói ünnep! királyi színészek...

DETOURNELLES (közbevágva): Fejedelmileg rosszul játszottak!

CLÉRY (nyugtalanul): Felség...

HÉBERT (Cléryhez): Itt nincs felség... Nem olvastad?

A KIRÁLY (hogy megvédje Cléryt): Óh, mi itt a Temple-ban nem kapunk lapokat.

HÉBERT: Hát kapjanak... *(Az őrök felé:)* Ezentúl

hozzatok ujságot az úrnak . . . Hadd tudjon meg mindent, hadd olvassa meg . . .

DETOURNELLES (halkan Hébert-hez): Most már aligha lesz ideje . . .

HÉBERT: A nép eltörölte a királyságot, . . . ha éppen nem tudná . . . eltörölte! s kimondta a köztársaságot! Az ön neve, ha én kell hogy megmondjam önnek, egyszerüen Louis Capet! A polgárság sorába lépve, a törvényt tisztelnie kell, s rendjeleket sem viselhet, mert az ilyen ostoba lovagságot és cafrangot is eltörölte a nemzet.

A KIRÁLY: Hallottad, Cléry . . . majd vedd le a kabátomról, ha lefekszem később, az aranygyapjat és a Szent Lajos-rendet . . .

CLÉRY (csendesen): Igen . . .

A KIRÁLY (halkan és aggódón): Malesherbes nem jön? Nem láttad még?

CLÉRY: Úgy hallottam, már többször járt itt az este, de nem engedték föl . . .

A KIRÁLY: Nem engedték? . . . *(És a biztosok felé fordulva:)* Uraim, mit jelent ez? lehetséges . . . fel se engedik hozzám Malesherbes mestert, a védőmet e nehéz percekben . . . lehetséges? . . .

HÉBERT (köhögve): Nehéz percek! Ezek is nehéz percek?! Akkor igazán nem tudom, mi kell magának?!

A KIRÁLY (Clérvhez, halkan): Mikor döntenek, Cléry, az életem fölött . . .

DETOURNELLES: A védő nem fontos. Amit mond-

hatott, elmondta a konvent előtt, s az Úr is szólhatott. Most szavaznak, ezt tudja már . . .

A KIRÁLY: Ilyen soká? . . .

DETOURNELLES: Az egész éjjel szavaztak, s az egész nap. Vagy nyolcszáz képviselő, amíg névszerint leszavaz . . . Egyik-másik meg is indokolja a szavazatát . . . A sok beszéd, holott . . . no mindegy. Még meg tudja idejekorán, ne féljen.

A KIRÁLY: Igaz.

HÉBERT (a társaihoz, de a királynak): Azt nem nagyon szerette Capet, mikor vitték a kihallgatásokra, a konvent elé . . . Még panaszkodott, is, hogy megváratták . . . *(A királyhoz fordulva:)* Igaz?

CLÉRY (a biztosok felé, könyörgőn): Uraim . . .

A KIRÁLY (leintve Cléryt és nyugodtan és méltósággal): Ha elmentem a konvent elé, kényszerűségből történt s nem azért, hogy engedelmeskedjem. E percben önöké a hatalom, de nem volt illő, hogy ennyire visszaélnek vele. A kihallgatásaim előtt egy óráig kellett várakoznom, amíg bemehettem a terembe.

HÉBERT: No lám! Egy óráig! Egy óráig megváratták! Hát maga meddig váratta meg a nemzetet? A királyság előszobáiban kilencszáz évig várt a nemzet!

A KIRÁLY (megremegve, s a mennyezetre pillantva föl): A királyné odafönn . . . az ő léptei, ugy-e, Cléry? . . . az ő hangja . . .

CLÉRY (figyelve): A királyi gyermekek . . . Erzsébet ő fensége . . .

A KIRÁLY: Úgy hallom, sírnak . . .

(És alantról távoli ének az estébe, gyászos szerenád.)

Fönn a Dáma a toronyban! a toronyban!
Nem tudja, mikor jön le onnan! jön le onnan!
Puska dörren, ágyu robban
Nemsokára, nemsokára,
Nemsokára lejön onnan!

MÁNUEL (felháborodva): Pokoli ez! Minden este! Ti rendelitek ide . . .

HÉBERT: Mi! Páris, a commune! Miért ne?

DETOURNELLES: Szerenád!

HÉBERT: Antónia mindig szerette a szép melódiát . . .

MÁNUEL (az ablaknak rontva, hogy lekiáltson): Hagyjátok el!

HÉBERT, DETOURNELLES (megragadva): Mánuel!

MÁNUEL: Mártirt csináltok ebből a bűnös királyból! . . . az asszonyából is . . . mártirt Antóniából! dehát ki az ördögnek kell ez! Ám sujtsatok le rájok, bűnhődjenek, haljanak meg, igen! de mirevaló, hogy kínozzátok, azt a márványszíveteket! Nem elég, hogy az ablakukhoz verdesitek a Lamballe levágott fejét, a véres szőke hajakkal, nem elég? Hogy elszakítva egymástól, asszony az urától, gyermek az apjától, csak az egymás nyomorát hallhatják, a nagy vergődést e falakon át, vígasztalan és kétségbeesetten az egymás lépteit, az egymás hangját, az egymás hörgését és agóniáját, hát mindez nem elég nektek, nem elég?!

A KIRÁLY (aki hallotta ezt, remegőn és felindultan): Úgylátszik, nem, Mánuel!

HÉBERT (a királyhoz, hevesen): Ön hallgasson!

DETOURNELLES (mint Hébert): Egy hitszegő! Egy áruló!

HÉBERT: Aki a népet halomra lövette! . . .

A KIRÁLY: Én sohasem akartam vért! Nem igaz!

DETOURNELLES (kacagva): Ah!

HÉBERT: Még tagadja, amit tett!

A KIRÁLY: Csak azt tettem, hogy ragaszkodtam mulhatatlan és szent elvekhez . . .

HÉBERT (a plakátot csapkodó kezekkel): Itt vannak ni, a szent elvek, az emberiség örök jogai! Testvériség! Egyenlőség!

A KIRÁLY: Mindez szép volna csakugyan, ha lehetséges volna!

HÉBERT: Nem is lehetséges, amíg e földön egy zsarnok él!

DETOURNELLES: Ön ahhoz ragaszkodott, hogy megfojtsa a szabadságot!

A KIRÁLY: Óh, a szabadság! . . . a hogy Roland asszony mondta . . . mennyi bűnt követnek el nevedben! . . . *(És hirtelen Cléryhez bal felé indulva:)* Cléry, a vacsorámat.

CLÉRY: Már elkészíttettem odabenn . . . *(Bal felé mennek).*

HÉBERT: Óh, enni fog! Hogy tud enni!

DETOURNELLES: A Bourbonok híres gyomra.

HÉBERT: Ilyenkor . . . mikor levágják a fejét . . .

DETOURNELLES: Még csak jobb étvággyal eszik! *(Röhög.)*

(Ebben a pillanatban kopogtatás az ajtón a mélyben s rögtön meg is nyilik.)

HÉBERT (Saint-Marie láttára, aki belépett). Mit akarsz te? *(Feléje megy.)*

SAINT-MARIE: Ide vagyok rendelve . . . a nemzetőrség tisztjei mind.

HÉBERT: A Tuileriákban vége? . . .

SAINT-MARIE: Igen. Abszolut többség a zsarnok halálát . . .

DETOURNELLES: Ez már nem ujság. Kivégzés?

SAINT-MARIE: Huszonnégy órán belül . . .

HÉBERT: Ott leszek!

SAINT-MARIE: A végrehajtó bizottság uton van ide... Ha nem csalódom, most érkezik . . .

HÉBERT (az őrökhöz): A bizottság! Vigyázz! *(Detournelles és Mánuel felé:)* Gyerünk elébe! *(Eltüntek a háttérben.)*

MÁNUEL (Saint-Marie-hoz, alig hogy elmentek Hébert és Detournelles): Te előbb királyi gárda voltál? . . .

SAINT-MARIE: Mindegy mi voltam előbb. Most itt vagyok.

MÁNUEL: Melyik kerülethez tartozol? Még sohsem láttalak.

SAINT-MARIE: Hát látsz most.

MÁNUEL: Nekem, akit nem ragad el a düh, mint amazokat . . . *(Hébert és Detournelles után mutat:)* nyitva a szemem. Gyanus vagy . . .

SAINT-MARIE: Gyanus?!

MÁNUEL: Mi a neved?

SAINT-MARIE: Már nincs nevem.

MÁNUEL: Vigyázz magadra . . .

SAINT-MARIE: Kész vagyok meghalni . . .

MÁNUEL: Egy szót sem . . . De Saint-Marie . . .

SAINT-MARIE (tompán): Hazudsz . . .

MÁNUEL: Varennes-ben is ott voltál . . . s Barnave-nál is hajdan, nem emlékszel? . . .

SAINT-MARIE: Hazudsz . . .

MÁNUEL: Megmondjam, amit akartál tőle? . . . Idézzem a szavaidat? . . . „Barnave, mentsd meg a . . .

SAINT-MARIE: Hallgass . . .

MÁNUEL: No lám. Ám maradj. E percben nincs mit tartanunk tőled . . . sőt! Magad is csak azt akarhatod, hogy meghaljon Capet, minthogy . . .

SAINT-MARIE: Minthogy?!

MÁNUEL: Minthogy a hölgyét szereted!

SAINT-MARIE (elrémülve): Óh . . .

MÁNUEL (csak folytatva): s ha a sors megkímélné ugy-e, s még egyszer Bécsbe visszakerül, elmehetnél utána, a tiéd lehetne, forrón a tiéd, miért ne?! . . . *(Távoli hangok alantról:)* Vigyázz . . . jönnek . . .

SAINT-MARIE: Óh forradalmi szörny, hát nincs többé semmi, ami tiszta, ami szent! hát mindent bemocskolsz, hát mindent csak a sárban vonszolsz el . . .

MÁNUEL: Óh hálátlan, dehát nem látod milyen gyönyörü ez! Izzó sziveddel e fergetegben, egy apró

rést hasítottam neked... nézz át rajta, mily nagyszerű! emberek, akik szeretnek! *(A közeledő hangokra és zajra:)* Vigyázz...

SAINT-MARIE: Eredj.

MÁNUEL: No sok szerencsét... Isten veled... *(Eltünik.)*

(A hangok, a zaj, mind közelebb érnek, s a király ismét megjelent.)

SAINT-MARIE (megpillantva a királyt és hirtelen): Sire... két ezren vagyunk De Batz és hivei...

A KIRÁLY: Óh alig ismertem meg... De Saint-Marie...

SAINT-MARIE (csak folytatva): Kétezren, akik hajnalban, elszántak és vakmerők, áttörjük a tömeget, mikor vinnék felségedet...

A KIRÁLY (reménytelen): Óh gyermekek!...

SAINT-MARIE: Megmentjük...

A KIRÁLY (rezignáltan): Késő.

SAINT-MARIE (hátrálva): Sire...

A KIRÁLY: Inkább kisértse meg, ha nem-e láthatja a királynét... ha lehetséges... E percben, hogy a konventi bizottság érkezik, talán nem is lesz nehéz... a biztosok, az őrök is csak reám kiváncsiak... Egy szót csak, hogy megnyugodjon őfelsége, aki odafönn mindent hall, e zajt, a fegyvereket... Hogy látni fogom, mielőtt elhagynám e helyet. Menjen. És Isten vele. *(A kezét nyujtva.)*

SAINT-MARIE (az arcával a király kezén és majdnem sírva): Sire...

A KIRÁLY: Az áldásom... és még egyszer, köszönöm Saint-Marie.

SAINT-MARIE (zokogva): Óh Istenem, bocsássa meg...

A KIRÁLY: Nincs mit megbocsájtanom, sőt! Üdvözölje tiszttársait nevemben . . . ha ugyan még vannak, akik hűek maradtak . . . S ha valaha, szolgálat közben megbánthattam valakit közülök . . . én kérek bocsánatot. *(Zaj, hangok, egész közel.)* Siessen *(s bal felé szólva:)* Cléry . . . *(A háttér felé kiséri, s mintegy a testével födi el Saint-Mariet, amint jobbról kinyílik az ajtó, s a végrehajtó-bizottság belép. Balfelől Cléry is megjelent.)*

(Santerre vezetése alatt, hősi serfőző, aki fölcsapja az ajtót, s kövér testével begurul, vagy tizenketten vannak e bizottság tagjai, köztük Garat igazságügyminiszter, Lebrun külügyminiszter, Grouvelle bizottsági titkár, Chambon, a polgármester, Chaumette, a Commune ügyésze stb. s a biztosok velük. És rögtön Garat megszólal.)

GARAT (a királyhoz): Louis . . .

SANTERRE (a szavába vágva, Grouvelle és Chaumette-hez, akik levennék a kalapjukat): Nem kell levenni a kalapot . . . *(És Garat-hoz, a király egy mozdulatára, amint meghallotta e szavakat:)* Nézd, hogy fölvetette a fejét, amelyik le fog hullani . . .

GARAT (ismételve): Louis, a nemzeti Konvent megbízásából mi, végrehajtó-bizottság, tudomására hozzuk a január 15., 16., 17., 19. és 20-iki határozatokat. A bizottság titkára föl fogja olvasni ön előtt e határozatokat.

GROUVELLE (kibontja a dekrétumot és gyönge hangon, mely meg-megremeg, olvassa): „A nemzeti

Konvent határozatai, január 15., 16., 17., 19. és 20-ikáról. Első szakasz: A nemzeti Konvent Louis Capet-t, a franciák utolsó királyát bűnösnek nyilvánítja a nemzet szabadsága elleni összeesküvésben és az állam biztonsága elleni merényletben. Második szakasz: A nemzeti Konvent kimondja Louis Capet-ra a halálos büntetést. Harmadik szakasz: A nemzeti Konvent semmisnek nyilvánítja Louis Capetnak a védők útján kifejezett amaz óhajtását, mellyel az ítélet ellen a néphez fellebbez, következésképp megtiltja, hogy e fellebbezésnek hely adassék, aminthogy e fellebbezés megkisérlését, bárki részéről történne is, a köztársaság biztonsága elleni merényletnek tekintené, s mint ilyet sujtaná is. Negyedik szakasz: A végrehajtó-bizottság, közölvén Louis Capet-val e határozatokat, minden szükséges közrendészeti és biztonsági intézkedést megteend, e határozatoknak a közlésétől számított 24 órában való végrehajtására. Amely végrehajtásról rögtön jelentést tesz a nemzeti Konventnek."

(A király mozdulatlanul hallgatta ezt. Nyugodt arc és kitárt szelid szemek. Mégis, egy pillanatra némi keserű mosolyban rándul meg az ajka, e szó hallatára . . . „összeesküvés". De aztán rögtön, mikor a „halálos büntetés" következik, ismét megtisztul az egész arc, s megbékül, valami sajátos fenségben és nyugalomban. A fölolvasás után egy lépést közeledik Grouvelle-hez és átveszi a dekrétumot, szépen összehajtja s a tárcájába helyezi.

Viszont innen egy másik írást vesz elő és Garathoz fordul vele.)

A KIRÁLY (fejedelmi méltóság, egy árnyalat könyörgéssel): E levelet, ha volna olyan szíves igazságügyminiszter úr, lehetőleg azonnal a Konvent elé juttatni. *(Garat habozik átvenni.)*

SANTERRE (a király felé): Óh, vége urambátyám, itt már nem levelezünk! Majd csak odaát, a másvilágon!

A KIRÁLY (Garathoz): Föl fogom önnek olvasni... meglátja, bátran átveheti . . . *(S már olvassa is:)* „Három napi haladékot kérek avégből, hogy elkészüljek Isten előtt megjelenni. E célból a Commune biztosainak megnevezvén egy egyházi férfiut, nagyon kérném, hogy semmiféle bántódása ne legyen azért az irgalmasságáért, amit körülöttem végez el. Kérném továbbá, hogy e szigoru őrizet alól fölmentessen, és hogy végre láthassam a családomat, tanuk nélkül és minden alkalommal, amikor ezt kivánnám, amíg még élnem adatott. Nagyon kérném a Konventet arra is, hogy haladéktalanul foglalkozzék a családommal és tegye lehetővé, hogy zavartalanul elvonulhasson, ahová éppen jónak látják. A nemzet jóindulatába ajánlom még mindazokat, akik távolabbról is, de hozzám tartoztak; számosan vannak ezek között munkaképtelen öreg emberek, akik abból a csekély nyugdíjból éltek, amit én adtam nekik. Kelt a Temple-ban, 1793 január 20-án." *(Átnyujtja Garat-nak a levelet s ugyanakkor egy névjegyet is*

ad át.) Már most, ha a Konvent teljesítené mindjárt első kérésemet, itt van az illető egyházi férfiu neve és lakása...

GARAT (átveszi és olvassa): Edgeworth de Firmont, Rue du Bac 43. *(S intve egy őrnek:)* Rögtön küldeni kell érte . . . jöjjön. *(Az őr elsiet.)*

A KIRÁLY (Garat-hoz): Köszönöm.

SANTERRE, HÉBERT és mások a bizottság tagjai közül *(megdöbbenve, Garat-hoz):* Hogyan!?

MÁNUEL (hevesen): A Konvent ezt nem tagadhatja meg . . . *(Tovább vitatkoznak.)*

GARAT (a királyhoz): A családját is láthatja Capet, aminthogy gondunk lesz mindazokra, akik ön után itt maradnak . . . A nemzet mindig nagy és igazságos! Ami azonban a halasztást illeti... *(Most mind figyelnek körülötte.)*

SANTERRE (a szavába vágva): Ki van zárva!

GARAT (csak folytatva): Kívánságához képest, a Konventhez juttatom levelét, de semmi reményt nem nyujthatok. A halasztás kérdése már eldőlt, ön tudja ezt. A Konvent napirendre tért.

SANTERRE: Ki van zárva! Már rég ott kellene hogy álljon a vérpadon . . . Már rég nem volna szabad, hogy a világon legyen! . . .

A KIRÁLY (Garathoz): Úgy, hát . . . holnap . . .

GARAT: Holnap. Minden fegyveres erő ki van rendelve. A sorompók zárva Páris körül. Fölhivás ment a néphez, hogy maga is fegyverkezzék . . .

SANTERRE: Már föl is fegyverkezett. Készen vagyunk.

A KIRÁLY: És hol?

GARAT: A Forradalom-téren . . . a piedestal és a Champs-Elysées között.

A KIRÁLY: A guillotine? . . .

GARAT: Igen. E gép . . .

A KIRÁLY (szavába vágva): Óh, köszönöm . . . tudom, ismerem . . . *(Egy lélegzet:)* Mily időtájt? . . .

GARAT (egy másik dekrétumba pillantva és olvasva): Louis Capet reggeli nyolc órakor indul a Templeból, úgy hogy az ítélet végrehajtása tíz órára meglehessen.

A KIRÁLY (fejedelmi gyakorlattal): Köszönöm. Isten velük uraim . . . köszönöm . . . *(Egy lépést hátrál, mint a királyok szoktak az audienciák végeztével. S miközben a bizottság tagjai még egyre vitatkozva a többiekkel s egy-egy szót váltva az őrökkel is, távolodnak, a király Cléryhez közeledik, aki halálsápadtan áll a falhoz lapulva és majdnem eszméletlenül:)* Óh, Cléry . . .

CLÉRY (zokogva): Sire! . . .

A KIRÁLY: Nagyon meg voltam elégedve veled . . . hű voltál . . . Maradj az továbbra is, a fiam mellett . . . ha lehetséges . . .

CLÉRY: Óh, ha megválthatnám az életemmel felségedet . . .

A KIRÁLY (mosolygón és részvéttel): Óh . . .

CLÉRY: Reméljen, Sire, reméljen . . .

A KIRÁLY: Mit reméljek, szegény Clérym . . .

CLÉRY: Nem fogják merni . . . nem . . . nem fogják még sem felségedet . . .

A KIRÁLY (megremegve és fölpillantva a mennyezetre, ahonnan ismét léptek hangzanak, hangok, amelyeket ismer): Óh, amazok odafönn... készüljünk el... Csak róluk lehet szó e percben *(és hirtelen az őrökhöz, feléjük menve:)* vezessenek föl a családomhoz.

HÁROM ŐR: Azt nem lehet.

A KIRÁLY (megdöbbenve és csalódottan): Nem?!

I. ŐR: De lehozatjuk ide a családját, ha kívánja...

A KIRÁLY (megnyugodva): Rendben van. *(Egy pillanat.)* De legalább ott a szobámban egyedül lehetek velök... *(A toronyszoba felé mutatott.)*

A HÁROM ŐR: Azt már nem.

A KIRÁLY (megdöbbenve): Hogyan?! De hiszen hallották az imént... a miniszter...

I. ŐR (a szavába vágva): A miniszter azt parancsolta, hogy itt legyenek együtt, az ebédlőben...

A KIRÁLY: De tanuk nélkül...

I. és III. ŐR (vállvonogatással): Tanuk nélkül...

I. ŐR (ugyanakkor): Az ajtót be fogjuk csukni, de itt az üvegen át rajtuk lesz a szemünk...

A KIRÁLY: Vezessék le a családomat. *(Ebben a pillanatban Hébert és Detournelles ujra megjelentek a háttérben. Rövid szóváltás az őrökkel, mire Hébert és Detournelles ismét eltünnek, hogy a királyi családért menjenek. És a király ismét befelé fordulva és Cléryhez:)* Told el egy kissé az asztalt... a székeket is a falhoz... hogy több helyük legyen... A tüzet is éleszd föl... rakjál még rá... Firmont is itt lesz rögtön...

csak itt ne találják ... Ez fájna nekik ... kegyetlen volna ... nyilván hozza is magával az egyházi szentségeket, a szent áldozáshoz ... csak be ne küldjék addig ... *(Körülpillantva:)* Vizet is készíts ... az asztalra ... igen ... ha a királyné elalélna ... *(A lépések zajára odafönn:)* Már föl is értek ...

CLÉRY (figyelve): Már jönnek is ...

A KIRÁLY (az ajtó felé megy, s fölindultan): A lépcsőn ... Már jönnek ... *(Cléry-hez:)* Eredj ... *(A küszöbön:)* Jönnek ... *(Hangok kivülről, s már egész közel; Antónia a dauphin-nel és Erzsébet Madame Royale-al.)* Itt vannak ... *(És amint már megpillantja őket:)* Ah!

ANTÓNIA: Ah! Sire!

A KIRÁLY: Antónia!

A DAUPHIN és MADAME ROYALE: Papa!

ERZSÉBET: Fivérem ...

A KIRÁLY: Óh, a szívemre mind! Ah! végre! Jőjjetek! *(Mind a karjába omlanak.)* Óh, Istenem, mióta! Egy öröklét, hogy nem láttalak benneteket ...

ANTÓNIA: Egy öröklét e mult ...

A KIRÁLY: S egy másik ... a jövő ...

ANTÓNIA (megremegve): Louis ...

A KIRÁLY: Óh a hajad ... Antónia ...

ANTÓNIA (kábultan): Megfehérült a szenvedéstől ... Óh, Istenem, a szenvedéstől ... *(Mind sírnak.*

Egy percig csend. Aztán Antónia egy pillantással maga körül, — az őrök, biztosok, nyitott ajtók, — a szomszéd szobát jelzi:) Dehát gyerünk át oda, hogy szabadon beszélgethessünk...

A KIRÁLY: Nem, itt kell maradnunk... Csak itt lehetünk együtt... *(Egy pillantással az ajtóra, melyet az őrök rövid vita után a biztosokkal bezárnak.)* Jőjj, drága kis fiam... *(A leányához:)* Teréz... *(A nővéréhez:)* Erzsébet... üljetek le, szíveim, ide körülöttem, ide mellém, mind... *(S miközben magával vonja a dauphint s leül, s a többiek is leülnek köréje, egyre rámeredve, ragaszkodón és rémüldözve, mint akit már a halál követ:)* Óh, csakhogy itt vagytok... csakhogy ismét látlak benneteket... még egyszer látlak benneteket... óh gyermekeim... szegény, drága gyermekeim... *(És sír.)*

A DAUPHIN: Óh papa! Papa! Dehát mit tettél?! Mit tettél?! De hiszen a nép úgy szeretett téged, dehát mit tettél, hogy így megharagudott rád?

A KIRÁLY: Hát hogyan magyarázzam meg ezt neked, fiam... majd ha nagyobb leszel, meg fogod érteni. Minden vágyam az volt, hogy boldoggá tegyem a népet. De gonosz emberek föllázították ellenem és olyasmit kértek tőlem, amit nem adhattam meg, sem magamért, sem érted, aki az utódom vagy... *(És hirtelen Antóniához:)* A Konvent ülései, a kihallgatások... mindezt megüzentem felségednek, amennyire lehetséges volt... imhol véget értek. Küzdöttem... óh küzdöttem, amény-

nyire béklyóim megengedték, egy kérlelhetetlen közhangulatban, a védelemtől megfosztva... óh, küzdöttem egy jogtalan és förtelmes gyülekezet ellen, bírák, vádlók, ügyészek, esküdtek, egy személyben mind, a Konvent! Régi haragosaim és gyűlölködők, akik ítélkeztek... igazság szerint. Mindegy. Formák, jogsérelem, törvénytelenség, földöntött oltár s a korona, amelyik gurul... mindezen túl vagyok, s ha mégis, megállok egy pillanatra, csak a lényeget nézem, magamat... semmi mást. Egy királyságot nem lehet megmenteni, megvédeni, megtartani, mint egy régi falat, holmi bizonyítékokkal, okmányokkal, jogcímekkel, ha hit és hűség, tömegérzések, nagy exaltációk nem tartják és nem védik meg! Egyedül a forradalommal szemben, én vagyok az, aki törhetetlen, nálunknál kitartóbb, elszántabb, elveiben s hitében erősebb, meggyőződésében aki szent... legyőzött és mégis diadalmas... ám söpörjenek el, de a király vagyok, aki nem engedtem, és nem engedek!

ANTÓNIA (tompán és elragadtatva): Csodálatos!

ERZSÉBET (egyszerre Antóniával és majdnem hangtalan): Óh!

A KIRÁLY: Dehát miért?! Ha máskép nem tehetek, ha nem tudok, ha nem lehet! Ki kellene hogy tépjem a szemem, kiszaggatnom a lelkemet, hogy máskép lássak, hogy máskép érezzek, mint ahogy Isten éreznem engedett. Ugy hát bátorság...

(Ebben a pillanatban, rövid hangzavar után, föltárul

az ajtó, s a küszöbön Edgeworth de Firmont, akinek az őrök utat nyitnak.)

ELSŐ ŐR: Firmont!

A KIRÁLY (kitörve): Óh a nyomorultak!

ANTÓNIA (elrémülve): A pap!

A KIRÁLY: Ugy hát bátorság ... igen ... meghalok ... *(Egy percig csend. Erzsébet magához ölelte a két gyermeket. Antóniának nincs egy hangja, egy szava ... mozdulatlanul áll, megdermedve, mint egy szobor. Az őr becsukta az ajtót. És de Firmont a küszöbön. Aztán, a király, balfelé:)* Cléry ... *(Megjelent.)* Vezesd be de Firmont urat a szobámba ... *(És Firmonthoz:)* Lesz szíves várni egy keveset ... Atyám ... *(Cléry és Firmont eltüntek.)*

ANTÓNIA (hirtelen zokogással): Óh Louis! Uram! Királyom!

A KIRÁLY: Antónia ... ne nehezítsd meg számomra e percet ... A lelkem betelt veletek ... ne zavard meg e mámoromat ... e végső percben, esküszöm, boldog vagyok ... E tudatban menjetek, megbékülve, csendesen ... Isten veletek!

ANTÓNIA: Óh hát csak igy Sire ... hogy ily nyugodtan elszakad tőlünk ...

A KIRÁLY (fönség és hit): Elmegyek ...

ANTÓNIA (csodálva): Micsoda ember!

A KIRÁLY: Keresztény! ...

ANTÓNIA: Micsoda király, akit nem ismertem ...

A KIRÁLY (megenyhülve és elnézéssel): Drága szivem ... *(És hirtelen a dauphin-hez:)* Isten veled

fiam. Sohase felejts el engem, s ha egy nap megérted e büntettet, fiui kegyeleteddel csak még jobban zárj szivedbe, hogy haragra ne gyulhasson. Utódom e lerombolt trónon, ha ismét felépül, aminthogy bizom ebben, rólam végy példát hitben és türelemben, és sohase gondolj arra, hogy megbosszuld halálomat. Légy hű gyermek az anyádhoz, aki szenvedett, hű a testvéredhez és hű rokon a nénédhez, aki itt türt velünk és szeretett. Megáldalak. *(Madame Royale-hoz:)* Téged is leányom ... s egy szebb jövőt e fiatal életeknek ... hogyne! gyermekek! ... *(És a nővéréhez:)* Erzsébet ... nővérem ... dehát mit mondjak? köszönöm és Isten veled ... *(És ismét a két gyermekhez:)* És olykor imádkozzatok értem, szépen térden egymás mellett, királyi gyermekek ... gyermekeim! ... *(És hirtelen:)* Óh menjetek! menjetek! Óh könyörület! Óh menjetek ...

ANTÓNIA (Erzsébethez): Vezesd el őket ... vezesd el ... *(Remegően eltologatja őket, lázas és gyöngéd mozdulatokkal, amint távolodnak mögötte. És már a küszöbről:)* Felség, Isten vele!. . .

A KIRÁLY (remegőn): Antónia! ...

ANTÓNIA: Bocsássa meg, ha valaha vétkeztem, ha gőg és harag elzárták a szívem, ha fiatal vágyaimmal csalódottan olykor, valaha másra emeltem a tekintetem, ha királyi házába én hoztam e nyomort ... felség bocsássa meg. Szemtől-szembe közös életünkkel, mely minden emlékét kibontva e percben, a kettőnk sorsát sodorja el itt, — királyi

hitves, nyilván lehettek tévedései, botlásai, nyilván, — engedje meg, hogy vezekeljek. Meghajtva fejem, mely nem szőke már, megroggyanó térddel, amint megtörte az idő, lerongyoltan, francia királynő! mégis csak hűn követtem felségedet e kálvárián, s megsebzett lelkem mint az Urnak vére csöppenként jelzi az utat...

A KIRÁLY (egyszerre Antónia végső szavaival és elragadtatással): Az utadat! igen! hogyne! . . . e súlyos napokban megtaláltalak . . . nőt, hitvest, anyát e megpróbáltatásban . . . zokogni az éjben, odafönn, hányszor hallottalak . . . Hányszor éreztem, itt, együtt veled, a gyermekeimmel, veletek, körülzárva és egymagunkban . . . hányszor éreztem olthatatlan örömöket, amit királyok oly ritkán ha érezhetnek! . . . Mit jelent az, ha régen, schönbrunni hercegnő, nem úgy tüntem föl előtted, ragyogón, mint Bayard, mint a Rajnán túli lovagok, akik egy szóért meghalnak . . . egy egyszerű ember hősi lendületek nélkül, hű férj, jó apa... egy kézmüves király... egy lakatos!... A fényben talán távolodva tőlem, e fogság éjében visszatértél, itt voltál velem, itt voltatok mind s oly vígasztalón, oly gyöngéden, hogy úgy megyek el, hogy talán nem is szenvedtem...

ANTÓNIA: Óh, uram!

A KIRÁLY: Antónia!

ANTÓNIA: Nézz meg még egyszer . . .

A KIRÁLY: Micsoda különös arc! . . . milyen maróan szép! . . . Hogy csak most látom ezt!

ANTÓNIA: De hiszen tudod, hogy mért!

A KIRÁLY: Milyen világos!

ANTÓNIA: A könnyeim fénylenek!

A KIRÁLY: Mily nagyszerü!

ANTÓNIA: Csak a fájdalmam van, hogy szép lehessek!

A KIRÁLY: Hallgass . . . már nincs is fájdalma e percnek . . .

ANTÓNIA (kábult és diadalmas): Úgy-e nincs?

A KIRÁLY Megismertél?

ANTÓNIA: Megismertem.

A KIRÁLY: Habsburgi főhercegnő, ha másképp képzelted ezt a schönbrunni parkban, a Gloriette alatt, ha csalódva olykor, királyi sas, fölborzongattad a szárnyaidat, ha azt hitted, nincs férfi, csak a tündöklő külszín alatt s nincs hős, csak ott, ahol a harc kigyul a véres hajnalokban, ha azt hitted félek és irtózom a vértől és Varennes-ben még, hogy gyáva vagyok . . .

ANTÓNIA (remegőn): Óh, uram . . .

A KIRÁLY: No látod . . .

ANTÓNIA: E pillanat több, minden halálnál . . . E pillanat több, mint amit álmodtam valaha . . . E pillanat több minden gyönyörnél, mikor hozzád közel jutok . . .

A KIRÁLY: Itt vagy . . .

ANTÓNIA: A porból nézek föl reád s csodállak . . .

A KIRÁLY (magához emelve): Nem! nem! több és több . . . jóval több e pillanat, amikor elválunk, amikor elmegyek . . .

ANTÓNIA: Az egész lelkem fölolvad benned . . . Minden csepp vérem feléd kerget . . . A tiéd vagyok! A tiéd vagyok!

A KIRÁLY (elragadtatva): Antónia! Óh, végre!

ANTÓNIA: Louis!

A KIRÁLY: Mondd!

ANTÓNIA: Szeretlek! Szeretlek!

(Függöny.)

ÖTÖDIK FELVONÁS.

(A Conciérgerie-beli cella, ahol Mária Antonia utolsó napjait éli. Nyirkos falak mentén itt-ott, lázas és türelmes bekarcolással egy-egy sornyi írás látszik, kusza s kalandos vonalzásban: bánatos idézetek, olasz és német versekből, s egy sornyi emlék a zsoltárokból is. Egy durva pokróc a háttér falmélyedésében, mely az ágyat védné, — szegény kis vaságy, — a nedvességtől. Egy rézmosdó s egy fapad is van itt a háttérben, a falnak támasztva és középütt egy asztal s két rozoga szék. Az egyiken egy fehér ruha kiterítve, s alatta egypár elnyűtt cipő á la Saint Huberthy sarokkal. Távolabb balról, a fal mentén, egy harmadik széken egy nagy doboz, lerongyolt vaskos papirból, s félig nyitva: némi fehérneműk, csipkék és szallagok hajlanak ki a szélein. Jobbról fönn, egy zömök börtönajtó, s nyitva e percben. A küszöbön túl, szögletbe vágva, egy szük folyosó s néhány lépcsőfok látszik, mely ide vezet le felülről. Balról egy ablak, mely alig világit. Hajnali négy óra van októberben.)

BAULTNÉ (a küszöbön Rozalie-hoz, aki két szál gyertyával előbbre jön): Az asztalra teszed?

ROZALIE: Hát persze az asztalra . . . Hát hova tegyem?

BAULTNÉ: Én nem tudom . . . Én sohase voltam itt . . . most is sajnálom már, hogy lejöttem . . .

ROZALIE (az asztalra állítván a gyertyákat): Jaj, hogy megszokná a ténsasszony, csak volna itt, mint a királyné, mióta! már vagy két és fél hónapja!

BAULTNÉ (a falakat nézve): Ezt mind ő kaparta a falba?

ROZALIE: Amolyan rabszokás, tudja . . . Nem ujság ez magának ténsasszony, mi? eleget láthatott ilyet . . .

BAULTNÉ: Egy szekrénye se volt . . . egy tükre?

ROZALIE (az asztalról fölvesz egy kis tükröt): A tükröt én adtam neki kölcsön . . . ilyen kis japános dolog . . . a Szajna-parton vettem, talán huszönöt sous-ba került . . . jaj, hogy restelltem . . . A szekrénye meg az a skatulya ott ni . . . ezt is én hoztam le . . . ha látta volna, hogy örült neki . . . egy királyné, egy osztrák főhercegnő! ennek az ócska skatulyának . . . A sok brilliántot mikor kapta a királytól, nem hiszem, hogy így örült volna! . . . Legalább volt hova elraknia a fehérneműjét, meg a ruháját . . .

BAULTNÉ: Sok van neki?

ROZALIE: Két inge van . . . de ez is csupa rongy, már és rothadt a nedvességtől . . .

BAULTNÉ (a padlóra pillantva s felszedve): Ez a sok apró cérnaszál? . . .

ROZALIE: Amint ráparancsoltak, hogy fejtse ki a himzésekből és a monogramokból a koronát. Ollója nem volt, mert ez meg van tiltva, hát úgy,

tépdeste ki a fogával . . . Most már nincs koronája, csak az, amit Isten adott . . .

BAULTNÉ: Mégis micsoda nagyszerű volt . . . amint jött fel reggel a törvényszékre . . . mind ott állottunk, mind bámultuk, micsoda nagyszerü volt! micsoda igazi királyné abban a hosszú gyászruhában . . . *(Megpillantva a cipőt a szék alatt:)* A cipője . . . *(Fölveszi.)* No lám . . . Saint Huberthy sarokkal . . . Még Versailles-ban viselhette . . .

ROZALIE: Most a két ujja künn van belőle! . . .

BAULTNÉ: Franciaország és Navarra királynője . . . lyukas cipőben! Ki hitte volna! . . .

ROZALIE: Még van neki egy másik pár is, bár ez se sokkal jobb . . . Úgy kellett, hogy késsel kaparjam le róla a penészt, mikor fölvette reggel, hogy a tárgyalásra menjen . . .

BAULTNÉ: Most jut eszembe, evett valamit? . . . Nem hoztál föl semmit a konyhából reggel . . ,

ROZALIE: Jaj bizony semmit . . . Úgy ment föl éhomra szegény, hogy oly hirtelen indulnia kellett. Délután kértek neki egy csésze levest a terembe, mikor a tárgyalást fölfüggesztették . . .

BAULTNÉ: Mióta tart ez már! Mióta tárgyalunk! Reggeli nyolckor kezdték, most hajnali négy óra!

ROZALIE: Húsz órája, hogy tárgyalnak! . . . Mindegy . . . Csak túl legyen rajta, csak szabaduljon, csak vége legyen ennek a siralmas életnek itten... csak hozhatnék már egy jó erős utiládát, bár nem tudom, mit rakna bele, mindegy . . . csak mehetne már vissza, Ausztriába, haza! A családjába . . .

BAULTNÉ (kétkedve): Haza!

ROZALIE (aggódón): Azt hiszi, itt marad? . . . elítélik? . . .

BAULTNÉ: Félek . . .

ROZALIE: Isten őriz . . .

(Ebben a pillanatban Bault.)

BAULTNÉ (megpillantva Bault): Vége?!

BAULT (fölindultan): Készen vagytok itt? Rögtön jönni fog . . . rögtön vége lesz . . .

BAULTNÉ (fölindultan): Mi ujság? Benn voltál a teremben?

BAULT: Benn én! Az egész este . . . éjszaka . . . idáig . . .

BAULTNÉ (lázasan): Beszélj . . .

BAULT (óvatosan körülnéz, behúzza az ajtót és durva örömmel): Meg van mentve! . . . Meg! . . .

ROZALIE, BAULTNÉ (egy elfojtott sikollyal): Óh! . . .

BAULT: Úgy felelt, mint egy angyal . . . olyan okosan . . . olyan jól . . . mint egy angyal . . . Meg van mentve . . . én mondom nektek!

ROZALIE (boldogan): Óh istenem! . . .

BAULT: Holott micsoda kérdések, amivel Fouquier faggatta . . . no meg a többiek, micsoda kérdések! . . . Micsoda vádak! Az ember csak úgy kékült bele, ő meg hallgatta, hogyan! Micsoda hűvös vérrel, micsoda magosan, büszkén, királyi dáma! A fehér ujjaival, a szék karfáján, mintha valahol a távolba, a múltakba zongorázna, amint ráförmedtek: Fredegonde, Medici Katalin, Messalina,

ördög vigyen, ha akár csak hallotta . . . Volt két szeme, tiszta és ragyogó, mint a versaillesi napsütés a télben, mint a korona gyémántja, szikrázó! . . . És türelme, egy angyal, mondom! „Nem én csaltam meg a népet, — mondta, — sem én, sem az uram . . . ha megcsalták, az a mások vétke . . .“ „Meg akart szökni!“ „Csak az uramat követtem . . .“ „Eltékozolta az ország vagyonát, Ausztriába milliókat küldött!“ „Soha!“ — kiáltotta. — S nem volt egy szál bizonyíték . . . Már nem is tudták, mivel vádolják, mit kérdezzenek . . . „Gondolja-e, hogy a királyok szükségesek a népek boldogságához?“ — már ilyeneket kérdeztek . . . „Mit tudhatom ezt én“, — felelte. „Hát azt sajnálja-e, hogy a fia elveszti a trónt?“ „Semmit se sajnálok, csak az ország boldog legyen . . .“ S így tovább. Fölmentik! Elküldik! Menekül! Óh a szerencsétlen . . . amikor elszomjadva, egy pohár vizet kért, nem volt egy kéz, aki mozdult, nem merte kiszolgálni senki . . .

ROZALIE (tompán): Senki . . .

BAULT: A tiszt végül . . .

BAULTNÉ: Az őrségből . . .

ROZALIE: Saint-Marie . . .

BAULT: Nyujtotta oda a poharat . . . biztos, meglakol érte . . .

(Közeledő moraj.)

BAULT: Ah vége! Ah itt vannak! Vége!

BAULTNÉ: Jön! Jön! *(Már a küszöbön:)* Bault!

BAULT (Rozaliehoz): Ha szabadult, te is mégy vele... a komornája leszel Bécsben — urinő . . .
ROZALIE (mozdulatlan): Óh én! Én nem megyek . . .
BAULT: Nem ám! Ostoba! Miért?
BAULTNÉ (a küszöbön): Bault! Bault!
BAULT (közeledve): No mi?
BAULTNÉ (fuldoklón): Azt hiszem . . . azt hiszem...
ROZALIE (merengőn): Ha szabadult . . .
BAULT (kifelé meredve és hirtelen): Ménykő!
BAULTNÉ (rémülten): Hallgass . . .
BAULT: Úgy látom . . .
BAULTNÉ: Ez a halál . . .
BAULT: Elítélték! . . .
(Mind hátrálnak. A küszöbön Antónia, Saint-Marie előtt, aki lekisérte. Néhány fegyveres őr tünik föl mögöttük.)
AZ ŐRÖK (a küszöbön túl egy morajban): Mi itt maradunk . . .
SAINT-MARIE (Bault-ék felé): Ti mehettek, Bault . . .
(Az örök is intenek Baultéknak.)
BAULT (távolodva és Saint-Mariehoz): Lehetséges?. . . .
SAINT-MARIE (komor): Ne kérdezz . . .
BAULT: Nem volt egy szó, egy hang ellene . . . semmi...
SAINT-MARIE: Mit tudom én . . .
BAULT (csak folytatva): Egy bizonyíték . . .
SAINT-MARIE: Arról volt szó: meghalni . . .
ANTÓNIA (a padra ülve s egészen enyhe sóhajtással): Óh . . .
BAULT és *BAULTNÉ (elmennek, az ajtó bezárul mögöttük).*

ROZALIE (Antóniához és hangtalan): Parancsol valamit?

ANTÓNIA (kábultan): Valamit . . . csakugyan . . . nem tudom . . . mit is akartam . . . Ah, igen! . . . A tükröt!

ROZALIE (hangtalan): Levest ne hozzak? Nem enne valamit?

ANTÓNIA: Nem . . . köszönöm . . . semmit . . . Már nincs szükségem semmire . . . *(Egy perc.)* Papir, toll van itt? . . .

ROZALIE: Már elkészítettem . . . *(Sírva fakad.)*

ANTÓNIA (az asztalhoz közeledve): Rozalie . . . No de nézzék csak . . .

SAINT-MARIE (Rozaliehoz és enyhén): Eredj . . .

ROZALIE (Saint-Mariehoz): Már ne is jöjjek vissza többé? . . .

ANTÓNIA (aki meghallotta ezt): Majd később . . . igen, hogy átöltözzön . . .

SAINT-MARIE (enyhén): Eredj . . . *(A küszöbig kiséri Rozaliet s ott marad a félig nyilt ajtóban, az őrökkel, akik beszélnek hozzá.)*

ANTÓNIA (az asztal előtt, némi elmerengés után, gyötrődve, végre írni kezd): Október 16. reggeli félötkor . . . *(Még egy perc. Aztán:)* Hű szívéhez intézem, drága jó nővérem, Erzsébet, ez utolsó levelemet: El vagyok ítélve, óh korántsem holmi szégyenteljes halálra . . . csak a bünösök számára az . . . de hogy fölkeressem a fivérét . . . az uramat: ártatlan, mint ő, remélem, épp oly bát-

ran viselem e végső perceket, mint amily bátran viselte ő . . . Nyugodt vagyok, mint ahogy nyugodt az ember, ha a lelkiismerete nem vádolja semmivel s csak az fáj rettenetesen, hogy el kell hagynom a gyermekeimet; hiszen tudja, hogy már csak értök éltem . . . értök és Magáért drága Erzsébetem, aki mindent föláldozott, hogy velünk lehessen . . . micsoda helyzetben maradnak itt utánam, mind! A leányomnak, szegény gyermek, nem merek írni, nem is tudom, ha megkapná-e a levelemet. Talán ez sem jut el magához, mégis, mindegy . . . fogadja itt mindkét gyermekem számára, anyai áldásomat. Remélem, egy nap, ha nagyobbak lesznek, meg fogja tartani őket maga körül, gyöngéden és szeretettel . . . helyettem. És hogy mindig gondoljanak arra mind a ketten, amit sohasem szüntem meg beléjök nevelni, hogy bizonyos elvek és kötelességeink pontos teljesítése képezik életünk alapját és hogy egymás iránt való barátságuk és közös bizalmuk rejti magában e földön való boldogságukat; hogy a leányom jól átérezze, ami nagyobb koránál fogva kötelessége van fivére iránt, akit úgy tanácsaival, mint az idők során át nyert tapasztalataival segíteni tartozik; viszont a fiam legyen hálás neki és szükség esetén kitartson mellette s támogassa, a baráti szív minden jóságával; szóval, hogy átérezzék mind a ketten, bármilyen helyzetben lehetnének is, hogy csak szoros összetartozásuk által lehetnek igazán boldogok. Hogy rólunk vegyenek példát. Barátság, sze-

retet . . . megértő és fölengedett szivünk mily nagyszerü vigaszt nyujtott e zord nyomorunk napjaiban! Hogy a fiam sohase felejtse el apjának végső szavait, melyeket különösen megismétlek, hogy tudniillik soha bosszura ne gondoljon, amiért mi meghaltunk. Még csak az van hátra, hogy végső gondolataimat tudassam, Erzsébet . . . föl akartam volna jegyezni ezeket a pör kezdetétől fogva, de részint irnom nem engedtek, aztán meg oly gyorsan is ment minden, hogy nem is lett volna rá időm . . . Meghalok a római katholikus apostoli vallás szentségében, atyáim hitében, amelyben neveltettem, s amelyet mindig a magunkénak vallottam. Nem várhatván semmiféle egyházi segédkezést, lelki vigasztalást, mert hiszen azt sem tudom, vannak-e még vallásombeli lelkészek itt . . . őszintén bocsánatot kérek Istentől, minden hibámért, amit születésem óta elkövethettem. Remélem, hogy végtelen jóságában meghallgatja ez utolsó fohászomat, valamint minden régebbi imáimat azért, hogy irgalmába és jóságába befogadja a lelkemet. Bocsánatot kérek mindazoktól, akiket ismerek és különösen magától nővérem, ha valaha akaratomon kívül valami fájdalmat, vagy bánatot okozhattam. Minden ellenségemnek megbocsátok . . . sok gonoszságot, amit ellenem elkövettek . . . minden szenvedést, amit kiálltam . . . Itt mondok búcsút nagynénimnek, fivéreimnek, nővéreimnek . . . Isten veletek. Voltak barátaim, barátnőim: az a gondolat, hogy örökre elválok

tőlük s hogy ez micsoda fájdalom lesz nekik . . . egyike a legkínzóbb gyötrelmeimnek, mely a halálomat kiséri; hadd tudják meg legalább, hogy utolsó percemig reájuk gondoltam. Isten vele, drága jó nővérem . . . vajha megkapná e levelet! . . . Gondoljon reám mindig . . . csókolom egész szivemből, úgyszintén azokat a szegény, drága gyermekeket . . . Istenem, micsoda kín, elhagyni őket örökre . . . Isten vele! Isten vele! *(Kimerülten a papirra hanyatlik és zokogva a lapokat csókolgatja. Szünet. Aztán, végre, föl-emelve a fejét a Saint-Marie lépteit hallva, aki előbbre jön és kábultan):* Saint-Marie . . . itt van? . . . itt is marad? . . .

SAINT-MARIE (hangtalan): Asszonyom . . .

ANTÓNIA: A végső percig? . . . *(Feláll.)*

SAINT-MARIE: A parancsom . . .

ANTÓNIA: Hajdani gárdista . . . emlékezik-e még a versaillesi holdvilágra? . . . szegény kalandor . . . a halmokra a mélyben, a terraszokra, ahol Gluck hárfázott régen . . . *(Hirtelen más gondolat, más hang:)* Ah, igen . . . ugy-e . . . soká tartott . . . meddig tárgyaltak . . . meddig kérdeztek . . . soká kellett, hogy ott legyen mögöttem, hogy őrizzen . . . fáradt nyilván . . .

SAINT-MARIE (hangtalan): Az életem, úgy tűnik, leéltem.

ANTÓNIA (a kis fapadra roskadva, az ágy mellett): Az életét! Óh! fiatal még! hány éves?

SAINT-MARIE: Épp annyi, mint felséged.

ANTÓNIA: Igazán? Mikor született? Melyik hónapban?

SAINT-MARIE: Márciusban.

ANTÓNIA: Én . . . én november másodikán . . , halottak napján. Viszont májusban érkeztem a Rajnához, a francia határra, mint a dauphin menyasszonya . . . tizenöt éves voltam. Szép leány, vidám . . . egészen szőke és vidám . . . az anyám Mária Terézia, az apám . . . óh, micsoda drága ember! . . . a német császár és búcsúztam, milyen könnyen talán, szegény Trauttmansdorff grófnő búcsúztatott és renunciáltam. Kaunitz olvasta az esküt, Herberstein tartotta az evangéliumot és akkor jöttek a franciák, Choiseuil és elmentem Schönbrunnból örökre. *(Egy lélegzet és Saint-Mariehoz:)* A küldöttségben ott volt, ha jól tudom . . .

SAINT-MARIE: Mint nemes apród . . .

ANTÓNIA: No, mondja . . .

SAINT-MARIE: Én is tizenöt éves voltam . . .

ANTÓNIA: Vidám?

SAINT-MARIE: Nem.

SAINT-MARIE (az emlékét kutatva): Szőke!

SAINT-MARIE: Felséged egyszer megfogta a kezem... s rámnézett . . . két kék szeme volt . . . kék reggelek végtelenje . . . sohasem felejtettem el . . . s így szólott csendesen, az anyanyelvén: „Du bist so blond und traurig . . . *(egészen halkan:)* Ich lieb Dich Saint-Marie . . .“

ANTÓNIA (fájdalmas mulattatással): Oh! Ezt mondtam. Ezt mondtam?! Csakugyan?! Bolond kis főhercegnő! Ezt mondtam?! *(És sírva fakadva:)* Óh! *(S egy perc után:)* Nézze csak Saint-Marie . . . azt a levelet . . . amit ott hagytam, nyitva az asztalon, ha eljuttatná . . . Ezt a kis medaillont . . . *(a mellén felgombolta a ruháját s a nyakláncát huzogatva elő, hirtelen megremeg, amint felcsillan a keble, s alig egy sóhaja száll, amint rögtön el is födi ijedten:)* ezt a kis medaillont a dauphinnek . . . a végső percig viseltem . . . *(s hátranyul az ágy párnája alá:)* Ezt az emléket a leányomnak . . . magam horgoltam . . . a leányomnak, ha lehet . . . *(Egy percig csend.)* Azontúl . . . mi van még? . . . amig legalább együtt lehettem velük . . . amig nem vették el tőlem a gyermekeimet . . . amig az uram élt — a király . . . Most ugy tünik, ott vagyok a csúcsokon, a fájdalmak legtetején . . . e földhöz nem köt többé semmi, merev szemem előtt a végtelen, az ég! *(És sóvárgón:)* Meghalni! Aludni! — nem! nem is úgy érzem . . . nem igaz... nekilendülni, elepedve, fönn a magasban, egészen fönn, elrepülni, mint a sas! *(Lázasan:)* Ah, csakhogy vége lesz! csakhogy vége lesz!

SAINT-MARIE (remegőn): Asszonyom... könyörület!...

ANTÓNIA (még lázasabban): Csakhogy vége lesz! . . .

SAINT-MARIE (izzó fájdalmassággal): Hallgasson! . . .

ANTÓNIA (lázas és diadalmas): Nincs szó, ami leköt, nincs hang többé, ami hat!

SAINT-MARIE: Nem igaz!

ANTÓNIA: Nem látok többé!

SAINT-MARIE: Ha követni akarna . . .

ANTÓNIA (mámorosan): Meghalok!

SAINT-MARIE (fuldoklón): Asszonyom, még van egy szó . . . egy pillanat . . . Kéz-kézben velem, ha áttörnénk e küszöbön, az őrökön keresztül, a folyosók éjében s odakünn, ha egyszer követne . . .

ANTÓNIA (kacagva): Óh! . . .

SAINT-MARIE: Ha egyszer a nép előtt . . . kigyulva, nemesen, — ha nem válthatta meg, hogy ártatlan, hogy minden vád hamis és gaz, — ha megválthatná, kéz-kézben velem . . .

ANTÓNIA (izzón): Vajjon mi?

SAINT-MARIE: Ha megmondhatnám . . .

ANTÓNIA: Vajjon mit?

SAINT-MARIE: Hogy szeretem!

ANTÓNIA (lázasan és elképedve): Óh! . . .

SAINT-MARIE (kábultan és remegőn): Bocsássa meg . . . a téboly kerget . . . meghal . . . dehát hogy nézzem ezt!! . . . hogyan engedjem!! . . . hogyan viseljem el!! . . .

ANTÓNIA (hangtalan és izzón): Hallgass . . .

SAINT-MARIE: Fölittam magamba egy világot . . részeg vagyok . . . izzó szédületek! . . . bocsássa meg . . . hol jöttem, hol vagyok, hol voltam . . . nem tudom már, s hova gurulok tovább . . . a nemzetgyülésen, hajdan, megriadt ösztönömben, egymagam az üres padok fölött, őrjöngve, amint üvöltöttem . . . s azontúl, csakugyan titkos éj-

szakák, mind rémüldözőbben e forgatag illatán, rettenetes megsejtéseken, Barnave előtt, térden, amint kértem: „Mentsd meg a királynét!"

ANTÓNIA: Fantáziák!

SAINT-MARIE: Amit kiálltam szégyent, vádakat, árulást . . . becstelen, amint felséged megtépte a ruhámat, a két kezét, amely sújtott, mit mondjak, imádtam!

ANTÓNIA: Mesés!

SAINT-MARIE: Időkön át, hogy megmentsem, úgy jöttem arccal a napnak, vergődve . . .

ANTÓNIA: Óriás!

SANT-MARIE: Elvakult hitemben, egymagam, ez időket átlihegtem, letörve végül . . .

ANTÓNIA: No lám!

SAINT-MARIE: Eltaposott féreg, fölvettem a rongyot, hogy idáig kusszak e Golgotán . . .

ANTÓNIA: Uram bocsáss . . . Királyok nyomán, ha jöttél, ime az út . . . ám szenvedj! Ha elkusztál mögöttem, ám borulj le némán és csodáld a keresztet. Mit hűség, lappangó vágyaid . . . szeretsz?! Mi az nekem, mit jelent az, mit tegyek veled? Királyok nyomán ha küzdöttél, ha véred ontottad, légy boldog, ha megpillantottalak . . . ha valaha egy szavam, mint a fény, elkápráztatta szemed, ha királyi palástom, amint magamra kaptam, mint a sas szárnya megcsapta az arcodat . . . hű ebem, cseléd! Kéz-kézben menjek, áttörjek e küszöbön, az őrökön át . . . a nép elé . . . kéz-kézben veled, én, a királynő! . . . Óh! Dehát hogyan, fan-

taszta . . . nem értem . . . dehát hogyan képzeled ezt?! A királyok nem troubadourok, a harc harc, a versenyt nem hárfák döntik el . . . Ha hű vagy, győzz, ha szeretsz, légy diadalmas, vagy halj meg, mindegy! De ne zengd el itt a szívedet, nyomorult porszem, amit elém sodort az ár, hol vagyok én, ki vagyok én, hogy beszélni mersz, hogy szeretni mersz?! . . .

SAINT-MARIE (fuldoklón): Csakugyan . . .

ANTÓNIA (már enyhébben): Szerencsétlen . . .

SAINT-MARIE: Óh Istenem . . .

ANTÓNIA (a legnagyobb fenség): No jöjj közelebb . . .

SAINT-MARIE (térdre roskadva): Óh! . . .

ANTÓNIA (az ablakra meredve, ahol a hajnal első fénye szűrődik át): A nap ébred . . . Még van időm, nem?

SAINT-MARIE: Mindjárt reggel lesz . . .

ANTÓNIA (mámorosan és elepedt): Igen. *(És mozdulatlanul a padon, a falnak támasztott fejjel és elmerülten már:)* Végig fogok jönni még egyszer Párison, a nép között, egy talyigán: Antónia! Antónia! Meg fogom látni még egyszer a Champs-Elysées-n át a Tuileriákban a narancsligetet. Trianoni gyertyáim . . . amint mind kigyulnak újra . . . no lám, milyen csodás . . . Isteni fény, itt vagyok neked!

(Függöny.)

BELLA

Színmű 3
felvonásban

::: IRTA :::

SZOMORY DEZSŐ

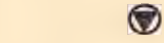

ÁRA .. .. 3 KORONA

Singer és Wolfner kiadása, Budapest.

Herczeg Ferenc munkái:

I. Regények, hosszabb elbeszélések:

	Fűzve kor.	Diszkötve kor.
Álomország	4.—	6.—
A királyné futárja, Innocent és Mühlbeck rajzaival	4.—	6.—
A fehér páva. Kisvárosi történet	3.50	5.50
Szerelmesek	4.—	6.—
Lélekrablás	3.50	5.50
Honszerző	4.—	6.—
Andor és András, Márk Lajos rajzaival	3.20	5.20
Pogányok. Történ. regény	5.—	7.—
Idegenek közt	2.80	4.80
Egy leány története	3.60	5.60
Szabolcs házassága	3.20	5.20
Simon Zsuzsa	3.60	5.60
Fenn és lenn	4.—	6.—

A Gyurkovics család:

A Gyurkovics-lányok	3.—	5.—
A Gyurkovics-fiuk	4.—	6.—
Gyurka és Sándor	3.—	5.—

II. Elbeszélések:

Napváros	4.—	6.—
Szelek szárnyán	3.50	5.50
Kaland	4.—	6.—
Elbeszélések	3.20	5.20
Böske, Erzsi, Erzsébet	3.50	5.50
Arianna	3.—	5.—
Az első fecske	3 —	5.—
Napnyugati mesék	3.20	5.20
Mutamur	4.—	6.—
Mesék. Mühlbeck Károly rajzaival	—	8.—

III. Színművek:

A dolovai nábob leánya. Színmű 5 felv.	2.50	4.50
A három testőr. Bohózat 3 felvonásban	2.50	4.50
Az első vihar, Színmű 4 felvonásban	2.50	4.50
Honty háza. Színmű 3 felvonásban	2.50	4 50
Ocskay brigadéros. Tört. színmű 4 felv.	2.50	4.50
Balatoni rege. Regényes vigjáték 4 felv.	2.50	4.50
Kéz kezet mos. Vigjáték 3 felvonásban	2.50	4.50
Bizánc. Színmű 3 felvonásban	2.50	4.50
Déryné ifjasszony. Szinjáték 3 felv.	2.50	4.50
A kivándorló. Színmű 4 felvonásban	2.50	4.50
Éva boszorkány. Szinjáték 3 felvonásban	2.50	4.50

Singer és Wolfner kiadásai Budapesten.

Gárdonyi Géza könyvei:

	Fűzötten	Kötötten
Regények és elbeszélések:		
Hosszuhaju veszedelem. (Az agglegény-elbeszélések.) I—II.	8.—	12.—
Mi erősebb a halálnál?	4.—	6.—
Átkozott józanság.	3.20	5.20
Isten rabjai. Regény	5.—	7.—
Két katica-bogár.	3.60	5.60
Ábel és Eszter. Regény	3.60	5.60
Az öreg tekintetes. Regény 2. kiadás	3.—	5.—
Láthatatlan ember. Regény 3. kiadás	5.—	7.—
Az a hatalmas harmadik. Regény 2. kiadás	3.—	5.—
Tizenkét novella	1.50	2.40
Dávidkáné. Regény 3. kiadás	—.—	1.20
Két menyasszony.	—.—	1.20
Egri csillagok. Regény 2 kötetben. 3. kiadás	6.—	10.—
Az én falum. I. II. 3—4. kiadás	5.—	9.—
Pöhölyék. Falusi történet. 4. kiadás	2.—	3.60
Messze van odáig	4.—	6.—
Költemények:		
Április. 2. kiadás	2.—	3.60
Fűzfalevél, nyárfalevél.	2.—	3.60
Szinművek:		
Falusi verebek. Köznapi történet. 3 felv.	2.50	4.50
Fekete nap. Történet a szabadságharcból, 2 felv.	2.—	3.60
Fehér Anna. Betyártörténet 3 felv.	2.—	3.60
Annuska. Vígjáték 3 felvonásban	2.40	4.—
Karácsonyi álom. Pásztorjáték 3 felvonásban	2.—	3.60
A bor. Falusi történet 3 felvonásban. 3. kiadás.	2.—	3.60
Göre Gábor könyvei:		
A pesti úr. 3. eresztés	2.—	3.60
A Kátsa. 3. eresztés	2.—	3.60
Veszödelmek. 3. eresztés.	2.—	3.60
Durbints sógor. 4. eresztés	2.—	3.60
Göre Martsa lakodalma. 3. eresztés	2.—	3.60
Tapasztalatok a nagy kiállításrúl. 4. eresztés	2.—	3.60
Göre Gábor bíró úr könyve. 7. ereszt.	2.—	3.60
Bolygás az világba. 2. eresztés.	2.—	3.60

Singer és Wolfner kiadásai Budapest

FARKAS PÁL KÖNYVEI:

	Kor.
A varsányi csata. Színmű 3 felvonásban	2.50
Az utolsó menüett	3.50
Egy önkéntes naplója. Mühlbeck rajzaival.	
I. félév. **Az iskola**	3.—
II. félév. **Az üteg**	3.—
A renegát. Regény	3.—
Meddő küzdelem. Regény . .	3.—
Olga. Színmű	2.50
Az imrefalvi leány	3.50
Osztályharcok a XIX. században	2.—
A szocializmus története és tanitásai.	2.—
Vázlatok a szabadelvüség történetéből	—.60
Keleti uti képek	—.30
A XX. század történetéből .	—.40
A francia forradalom. 32 képpel, 2 kötetben	10.—
Kötve	16.—
A konventbiztos. Történelmi szinmű 3 felvonásban . . .	2.50

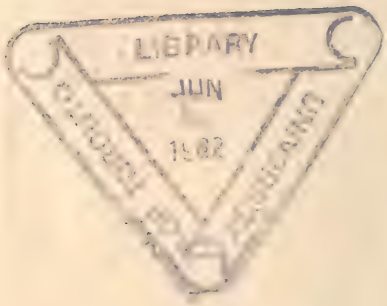
LIBRARY
JUN
1982

FEB 19 1986

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

PH
3351
S96M28
1914